

К 93 Курманбек.—Жаныш, Байыш (Эпос). Ф., «Кыргызстан», 1970. (Кыргыз ССР илимдер Академиясы. Тил жана адабият институту). 384 бет. 40000 экз. 2 с. 27 т. «Жаныш, Байыш» жана «Курманбек» кыргыз элинин баатырлык эпосторунун эң көрүнүктүүлөрүнөн. Чыгармадагы каармандар өз элин, өз жерин сырткы басып алуучулардан коргоп, элдин бирдиктүүлүгүн, бейкутчулугун сакташкан.

Киргиз.

БАСМАГА ДАЯРДАГАН—
САПАРБЕК ЗАКИРОВ

Журманбек

СӨЗ БАШЫ

Кыргыз элинин оозеки көркөм чыгармасында эпикалык чыгармалар өтө эле басымдуу орунду ээлеп келген. Ал эми, «Манас» баштаган эпосторду айтуу бир нече айларга созулган. Мындай баатырдык же турмуштук жомоктор элдин духовный табиятына дал келгендиктен улам байып, кеңейтилип турган.

Айрыкча кыргыздардагы эпикалык чыгармалардын ролу-элдик театрдын, филармониянын ролунда болгонун эч ким тана албас. Муну «Манасты» аткаруучулардын техникасын элестетсек эле ачык байкоого болот. Ошол эле эпосту аткаруучу ырчы эпостун бүткүл мазмунун так түшүндүрүү үчүн ымдоо, жамдоолор менен мимикалык ар түрдүү абалдарга түшүп артисттик ролду аткарат. Эпостун мындай синтетикалык формага ээ болушу аз эле элдерде сакталган. Бул болсо эпикалык чыгармалардын турмуштагы зарылдыгынын бир гана белгиси. Ал эми алардын жаралуу тарыхы, пайда болушу ошол элдин турмушу менен тикеден-тике байланыштуу болот.

Таланттуу манасчылар, жомокчулар, ырчылар ошол элдин башынан өткөн окуялардан, кандуу кагылыштардан эң сонун поэмаларды түзүшкөн. Ал чыгармалардын айрымдары ушунчалык көркөм айтылгандыктан угуп отургандарга жомоктогу укмуштуу элестери менен келип жеткен. Алар таланттын күчүнө багынышкан - кубаттап кыйкырып, сөздүн күчүнө таң калышкан. Адамдын бүткүл жүрөгүн титиреткен же жан жыргаткан белгисиз кубаттын пайда болушунан кийин адам жанындагы жашырын күчтүн сырын жорушкан. Бул эмне деген күч?! Мүмкүн ал ошол угуучунун жан дүйнөсү, башынан өткөн тарыхы же көптөн көксөгөн тилеги болуп жүрбөсүн?!

Дал ошондой окуганда адамдын жанын жыргаткан, окуялардын жөнөкөйлүгү менен адамды таң калтырган эпостордун бири «Курманбек» эпосу. «Курманбек» эпосунун азыр бизде элдик үч варианты бар. Биринчи вариантын Каим Мифтаков 1923-жылы М. Мусулманкуловдон жазып алган. Көлөмү 2500 сап ырдан турат. Эпостун экинчи вариантын 1933-жылы Калык Акиев жазып тапшырган. Көлөмү 5500 сап Үчүнчү варианты 1958-жылы Тажик ССРинин Жерге-Тал районунда жашаган Т. Каландаровдон жазылган. Көлөмү 360 сап.

Бул элдик үч вариантынан башка 1924-жылы А. Токомбаев тарабынан «Курманбек» кара сөз формасында Алма-Атадан чыгуучу «Чолпон» журналына басылган. Бул фактылардын өзү эле «Курманбек» эпосу элде эң кеңири айтылган эпостордун бири экенин көрсөтөт.

«Курманбектин» сюжеттик линиясына көз жүгүртсөк эки негизги багытта өнүккөнү байкалат. Биринчиси жана негизгиси чет душмандар менен күрөшүү б. а. баатырдык темасы. экинчиси сүйүү темасы. Бул эки тема Курманбектин образы аркылуу органикалык бирдикти түзөт. Алар бирин бири толуктап, көрктөнтүп турат. Бирок булар «Курманбек» эпосунун түрдүү варианттарында ар башка чечилген. Мисалы М. Мусулманкуловдун вариантында баатырдык жана сүйүү маселеси диндик түшүнүктөргө багындырылып кеткен. Анда Курманбек кайберенден төрөлүп, перинин кызына үйлөнөт. Баатырдын жоого аттанышында да кудайга жалынып «жеңишке» жеткендей түшүнүктөр орун алган.

М. Мусулманкуловдун варианты 1927-жылдары басмадан чыккан. Бирок эпостогу элдик мотивдер бурмаланып айтуучунун жеке көз карашы, диндик түшүнүктөрү көп орун алып кеткендиктен элге анча сиңе алган жок.

М. Мусулманкуловдун вариантына салыштырганда К. Акиевдин варианты окуяларынын, портреттеринин, пейзаждардын сүрөттөлүшүнүн реалдуулугу, турмушка жакындыгы кызыктуулугу менен айырмаланып турат. Мында эң сонун фантастикалык ыкмалар, гиперболалык сүрөттөөлөр реалдуу шарттагы каармандын күрөшүн, максатын берүүгө багындырылган.

Кыргыз элинин баатырдык эпосторунун ичиндеги «Курманбек» эпосунун бир негизги бөтөнчөлүгү дал ушунда турат. Анткени адетте баатырдык эпостордун басымдуу көпчүлүгүндө баатыр төрөлөрдөн мурда эле жолборстун жүрөгүнө талгак болуу же кандайдыр касиеттүү күчтөрдүн жардамы менен эненин боюна бүтүп өзгөчөлөнүп туулуу мүнөздүү. Мындай өтө эле апыртып жиберүү оозеки чыгармалардын жалпы духуна туура келгени менен турмуштагы көрүнүштөрдүн чындыгына багындырылуу менен көркөм каражаттык ролун аткарып кала берет. Элдик эпостор, чыгармалар канчалык фантастикалуу болбосун ал реалдуу турмуштан гана чыгат жана аны чагылдырат. Курманбек эпосундагы окуялар калмак дооруна туура келет.

XIV кылымдын аягында батыш Монголияда ойроттордун (калмактар) ири феодалдуу Жунгария мамлекети өсүп чыгат. Калмактар Орто-Азияда жашаган элдердин көпчүлүгүн каратып катуу эзүү жүргүзө баштаган. Бул кагылыштар - калмакка каршы жергиликтүү элдин күрөшү эл оозеки чыгармасында кеңири орун алган. Эл ал эзүүдөн куткарууга баатырлардын легендалык образын түзүшкөн. Орто-Азия элдеринде буга далил болуучу-каракалпакта, өзбек, казакта «Алпамыш» эпосунун версиялары, кыргызда «Манас» трилогиясынан баштап баатырдык кенже эпостордун көпчүлүгү кирип кетет. Бирок буга карап калмактар менен болгон согуштарды көрсөткөн чыгармаларды XIV кылымдардан кийин гана пайда болду деп так кесе айтуу кыйын. Себеби «Манас» эпосунда негизги окуя калмак, каракытай менен болгон согуштарга арналса да көп белгилери боюнча андан алда качанкы кыргыз элинин тарыхын кымтый келгенин - анын алгачкы негизи байыркы доордо эле пайда болгонун андагы мифологиялык, фантастикалык түшүнүктөр көрсөтүп турат. Бирок эл эпосторундагы окуяларды улам кийинки доордогу тарыхый кырдаал, чындыктар толуктап жаңы маани берип тактап отурат. Ошондуктан калмак доорундагы окуяларды чагылткан эпостор ар түрдүү мезгилди кучагына алып, бирөө калмактардын, Жунгария мамлекети түзүлө элек мезгилиндеги кагылыштарын, согуштарын сүрөттөсө, бирөө алардын жаңы басып келген мезгилин, айрымдары калмактарды кубалап чыккан мезгилин көрсөтөт. Дал ушул калмактарды кыргыз жеринен сүргөн жана аларды кубалап чыккан мезгилине «Эр Солтоной», «Шырдакбек», «Курманбек» эпостору туура келет. «Эр Солтоной» эпосунда калмак мезгили мындай сүрөттөлөт:

«Эпсиз калмак кыргыздан
Эр өлтүрсө кун бербейт.
Эзил кыргыз аздыгы
Эриксиз жүрүп күн көрбөйт

Кыйынсынып калмактар,
Кыргыздын малын талаган.
Кыйналгандар көп болгон,
Кыз, аял, жаш баладан».

Ушундай эле көрүнүштү «Шырдакбек» эпосунан да жолуктурабыз:

- «Кылымдан көрдүк зордукту,
Кытайдан көрдүк кордукту.
Калчадан көрдүк зордукту,
Калмактан көрдүк кордукту».

Курманбек болсо:

-Жалындуу эрдин белгиси,
Жалтанбай тосот жоо бетин.
Касташкан душман көп экен,
Калкалайлык эл четин — деп

калмактарга аттанат.

Тарыхый маалыматтарга, элдик санжыраларга караганда Эр Солтоной, Шырдакбек, Курманбек тарыхый болгон адамдар катары көрсөтүлөт. Элдик оозеки чыгармаларды, уламаларды, санжыраны - тарыхты эң сонун билген Тоголок Молдонун берген маалыматына караганда «XVI кылымдарда кыпчак уруусунан Эшимкандын тукумдары Тейитбек, Курманбек, Сейитбек, Шырдакбек болуп, бүткүл Анжиян, Арканы каратып, калмак менен беттешип турган»¹ Бирок буларга карап «Курманбек», «Шырдакбек» эпосторуна летопись катары мамиле кылууга болбойт. Мында элдин кылымдар бою келаткан эркиндик жөнүндөгү сонун ойлору, ак сүйүү жөнүндөгү түшүнүгү, адамкерчилик, жүрүм-турум эрежелери, этнографиясы, тарыхы чагылтылат. Алар көркөм образдар менен «жаңы турмушка» өтөт. «Курманбек» эпосунда кыргыз, кыпчак элдеринин бир хандыкта турган мезгили сүрөттөлөт. Эпостун башкы каарманы Курманбек:

- «Кыргын салып калмакка,
Кылычымды ким чабат?
Каскагымды өңөрүп,
Калканымды ким тагат?
Калың кыргыз, кыпчакты
Кас душмандан ким багат?»

деп кыргыз, кыпчактын тагдыры үчүн көп ойлонот. Курманбекти аял ал дегенде да:

«Сулуу кыз барбы сенде деп, кыргыз,
кыпчак элде деп» кантип кыдырам деп

намыстанат.

Кыскасы эпостун башынан аягына чейин кыргыз, кыпчак элинин бирдиги, намысы, өткөн өчү бирдей берилет. Курманбек жоого аттанганда да:

- «Корун калмак барында,
Экез баатыр жанында
Кыргыз менен кыпчакты
Кыргын кылып бир чапты
Алым берип тынч жатты?»

- деп кор болгон кыргыз, кыпчактын өчүн кууп барат. «Курманбек» эпосу кыргыз элинен башка каракалпактарда да бар. Аларда «Курманбек» деп аталат. Эпостогу окуя да Жунгар дооруна туура келет. Каракалпактын Курманбеги калмак ханы Шеирканга каршы аттанат. «Курманбек» эпосун басмага даярдаган Кабул Максетоп «Курманбек XVI кылымдан мурда, каракалпак эли ногойлордун союзунда бирге турган мезгилде пайда болгон» - деген пикирди айтат! Чындыгында эле Орто Азиядагы кыргыз, кыпчак, казак, найман, ногой, түркмөн, өзбек, каракалпак элдери, коңурат, желдең, каңгы уруулары бир хандыкка көп эле жолу биригип кайта кээ бир тарыхый шарттарда ажырап кетип турган. Ошондуктан алардын эл оозеки чыгармасында да айрым чыгармалардын бирдей сюжети өмүр сүрүп калган.

Мисалы «Курманбек» эпосу кыргыз, каракалпакта, «Эр Төштүк» эпосу кыргыз, казак алтайдагы түмөндүк татарларда, «Алпамыш» эпосу өзбек, казак, азербайжан элдеринде көп жөө жомоктор, бирдей маанидеги макал, лакаптар лирикалык ырлар көп.

¹ Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын Тил жана адабият институтунун кол жазма фондусу, инв 1014.

«Курманбек» эпосу К. Акиевдин вариантында 1938-жылы биринчи жолу басылган. Экинчи жолу 1957-жылы кайра басылып С. Байходжоев тарабынан баш сөз жазылган.

«Эпостогу негизги идея эл-жерин чет душмандардан коргоого арналат Ал айрыкча Курманбектин образында ачык байкалат. Анын алдына койгон максаты так. Кыргыз, кыпчак элинин көргөн кордугунун, тарткан азабынын өчүн кууп калмакка аттанат.

« - Корун калмак барында,
Экез баатыр жанында
Кыргыз менен кыпчакты
Кыргын кылып бир чапты!
Кырылгандан калганы
Алым берип тынч жатты.
Корундун уулу Дөлөнгө
Айта бар биздин арбакты!
Угузбай элдин четинен
Ууру кылчу мен эмес.
Тим эле жаткан көп элдин
Тынчын алчу мен эмес»

Бул чыныгы элдик каармандын сөзү. Эл өзүнүн каармандарынын идеялары менен өзүлөрүнүн максатын, тилегин билдиришкен. «Курманбек» эпосунун бүткүл маңызы дал ушунда турат.

«Курманбек» эпосу баатырдык эпос деп аталган күндө да мында кыргын, чабыштар эпизоддук мүнөзгө гана ээ. Тактап айтканда, баатырдыкты сыноочу сценалар гана бар. Биринчиси калмак кандары Дөлөң Экезге беттешкен учуру, экинчиси Канышайды алуу үчүн Ооган ханы Бакбурга барганда көрсөткөн эрдиги.

Бул эки жолку баатырдыкта биринде эли-жерин баскынчылардан биротоло куткарып, экинчисинде өзүнө тандап сүйгөн жар табат. Ошентип эпосто сүйүү темасы да эң негизги окуялардан болуп чыга келет. Курманбек баатыр өзүнө жар тандоо үчүн патриархаддык-феодалдык үйлөнүү традициясына каршы чыгат. Ал бирөөнү калыңга сатып ала койбостон өзү жактырган жана өзүнө жаккан жарды издеп чыгат. Мында да аны дегдеткен баатырдык иштер биринчи планда турат. Үргөнчтү кечип Бакбурханды жыга саюу менен анын тилеги орундалат.

Дал ошондо акылы артык Канышай Курманбекти сыртынан сынап жактырат:

«Жылдызы экен адамдын,
Ким жактырбайт мындайды.
Кошулар болсо өмүрүм,
Ачылды, жеңе, көңүлүм».

Эки жардын бирин-бири чындап сүйүүсү эпостун аягында эң акыркы баскычка жетет. Элдик эпостордо бир канча жолу кайталанып, идеялизацияланып келаткан «сүйүү жана достук» баардык ажайып көркү менен ачылып чыга келет. Курманбектин калмак ханы Дөлөндөн жараланып өлүм алдында жатканда Аккандын жолугушу, анын кызматы, кайгысы достуктун асыл касиетин көрсөтөт. Ал эми Курманбектин өлүмүн уккан Канышайдын өзүн курман кылышы сүйгөн жарлардын эң бир таза сүйүүсүнүн ыйыктыгын даңазалайт. Мындай сүйүү «Олжобай менен Кишимжан» эпосунда Кишимжандын, «Козукөрпөш менен Баян сулууда» Баяндын образдары менен берилип келген. Сүйгөн жарлардын өмүрүнүн мындай трагедия менен бүтүшү жалаң таза сүйүүнүн улуу символу болбостон ошол учурдагы теңсиз заманга айтылган каргыш да болгон. Ошондуктан алар өзүнөн кийин мураскорсуз калышпайт. Эң эле жок дегенде сүйүү, тазалык үчүн

өлгөн жарлардын көрүстөнүнө гүл өсүп чыгат же таза башат пайда болуп, эл жүрөгүндө өмүрүнчө сакталат.

«Курманбек» эпосунда келечекте адамды үмүткөр кылган Сейитбектин сүйүктүү образы бар. Ал алты жашында адилеттүүлүктү айра билген, бирок балтыр эти ката элек бала барчын сыяктуу шаңшып окуучунун жүрөгүндө сакталып калат.

Мындан элдик жакшы үмүттүн эч өлбөстүгү көрүнөт.

Чындыгында эле эл Сейитбек жөнүндө татынакай эпос жаратты. Ал азыр да ооздон-оозго айтылып жүрөт. Жакынкы жылдарда «Сейитбек» эпосун окуучулар өздөрү окуп калышаар

Сапарбек Закиров.

Өткөн замандардын бир кылымында кыргыз-кыпчак элинин - Тейитбек деген ханы болгон. Тейитбек өзүнүн элинен башкага алы жетпеген, арышы өтпөгөн, турган жери Анжыян багытында экен. Борбор шаары Жазы болгон. Ошол убактагы кыргыз, кыпчактар калмактан кордукту көп көргөн. Тейитбек хандын эң улуу аялы Сулайка кырк жашына чейин тууган эмес эле.

Бир кыйла убак өткөндөн кийин Сулайканын боюна бүтүп эркек төрөдү. Эчен күн той берип, атын Курманбек койду. Курманбек ойноп жүрүп ар кайсы балдар менен күрөшсө кол учуна келгенин коюучу эмес. Он эки жашка келгенде эчен чоң балбандарды да жыга баштайт.

Кыргыз, кыпчак элинен кырк жигит курады. Жигитти кыркка толтуруп, туш-туштагы душманына кол сунуп, баатырларын, балбандарын дагы сайып, бала баатыр атанып, кырк жигитине кырк кара ат камдап, чарайна соот, туулга, чопкут, калкан, айбалта, найза, кылыч, мылтык, шашылышта чабыша турган шалк этме сыяктуу бардык жоо шайманын камдап жигиттеринин көңүлүн жамдап, өзү он алты жашка чыкты. Курманбек кор болгон кыргыз, кыпчактын калмактардан өчүн, кеткен кегин аламын, калмакка барамын деп кырк жигитине айткан сөзү:

- Энеден жалгыз туулуп,
Эресеге¹ мен жеттим.
Жалындуу эрдин белгиси
Жалтанбай тосот жоо бетин,
Касташкан душман көп экен
Калкалайлык эл четин.
Туйгундарым жүрүгүн,
Душмандын көзүн каратпай,
Туу көтөрүп чыгалык,
Дүнүйө мүлкүн таратпай,
Убалын ойлоп илгерки
Уйкудан безем таң атпай...
Айланайын кырк жигит,
Аттанып чыксак жол болсун,
Алдымдан жолум чаларга
Кырк жигитсиң жолдошум!
Кылкылдаган кол көрсө
Кылчаябы жолборсуң...
Кылкылдаган калмактан
Коркпос күчкө толгонсуң.
Кытайга сүрдүү болсун деп,

¹ Э р е с е – жигиттик курак.

Кыркыңа тарттым кырк кара ат,
Кылычыңар жалманса,
Кытайдын эли таң калат.
Кырк күнү жүрсө талыбас,
Кырк кара атың балбан ат.
Кылчайбай жоону качырсаң,
Кыркыңар мага кырк канат!
Жашык жүрөк жалтанчаак,
Жаман болсок кырк жигит
Ошо жаныбызда ким калат?
Калмакка сүрдүү болот деп,
Калкан тактым далыңа,
Кыргыйдан илгир болсун деп,
Кылыч тактым жаныңа;
Кырк жолдошум табылдың
Кыраанын менин багыма.
Кырылышар жоо болсо
Кылчайбай киргин жабыла!
Жан аябай кирелик
Жат душманга камына.
Куш салсак бирге салабыз,
Курбулаш өскөн балабыз,
Куруштуу¹ болсок баарыбыз
Баатырлык бакты алабыз.
Эч душманга кор кылбай
Элди асырап багабыз.
Өрт жалындай жалбырттап.
Кайрат кылгын, кырк жигит.
Жанынан душман түңүлсүн,
Айбат кылгын, кырк жигит.
Жолуңдан тосуп чыгычуу,
Жоодон тынгын, кырк жигит.
Алгыр бүркүт түрдөнүп,
Тик качыргын душманды.
Кармап калган адам жок,
Акыры өлбөй бир жанды,
Өлүмдүн жолу ошондой,
Өмүрү өтпөй ким калды.
Аманат жалган дүйнөдөн
Акыры бир күн өлөсүң,
Амалыңды түгөтүп,
Ажалдын түрүн көрөсүң...
Аманыңда кырк жигит
Ар кимиң бирден дөбөсүң!.
Кор болбойсуң жигиттер
Менин аман барымда,
Жоо бөрүсү баатырлар,
Убагында шарылда.
Өзүңдү өзүң тутантып,

1. К у р у ш туу - өткүр.

Өрт катары жалында!
Жаман нээттүү адамга
Сыр-сыпатың алдырба,
Бир туугандай ийменип,
Менден тартип алгыла.
Кызмат кылып турасың
Кол куушуруп алдыма.
Күнүгө акыл үйрөтсөм,
Күүмө кулак салгыла.
Күнү-түнү талыкпай
Душмандын жолун чалгыла.
Кандай жерге жумшасам,
Кыйыктанбай баргыла!
Калың калмак кол салып,
Кыргыз менен кыпчактан
Жылыга чаап олжо алып,
Ушуларды укканда
Өлгүм келет арданып!
Кыргыз, кыпчак элимдин
Кырылган өчүн албасам,
Кырчылдашып калмакка
Кызылкыргын салбасам
Курманбек атым атанган
Курусун менин даңазам!..
Камыналы жигиттер
Кара таандай калмакка,
Өрт жалындай күч менен
Өткөн өчтү алмакка!
Өксүгөн элдин айынан,
Ошол өткөн күнгө мен капа!..
Калмактын кылган кордугу
Көңүлүмдү кейитти.
Ар бир жылда тынчытпай,
Кыйнаптыр атам - Тейитти.
Көмөлөнүп жыгылса
Көмдүрбөптүр шейитти.
Тууган элдин убалы
Мени кантип уктатат.
Ушул ишти ойлонсо
Кандай баатыр тынч жатат?
Кырк жигит сенин барыңда
Кылчайып мага ким батат?
Элимди чаап тараткан
Экез менен Дөлөндү
Экөөнү катар кулатып,
Көрсөтөмүн өнөрдү!..
Кабаты менен сулатам,
Калмактан чыккан дөөлөрдү..
Катары менен чабамын
Кара шаар Камбылды,
Каратып алам түбүндө,
Калмактан чыккан алгырды

Баралыма келгенде».
Ким тосот менин алымды?..
Жол жүрсө карды ачпаган,
Колдон чыкса качпаган,
Алтай минсе арыбас,
Ташка салса талыбас,
Алтымыш асый болсо да,
Карылыкка толсо да
Жаңы асыйдан дагы жаш,
Кулжа көөдөн, теке сан
Телтору ат болсо мингеним,
Темир чопкут ичинде,
Телегей болсо кийгеним,
Элимдин зарын эске албай,
Болобу бекер жүргөнүм?..
Телтору аттын көркүн көр,
Сын-сыпаты маралдай,
Кызып кетсе бирерде
Жүгүрүгү шамалдай,
Ушундан адам өлөбү,
Учкурдан жетпейт жагалмай..,

Кырк жигит ыраазы болуп, кабагын ачып, санаасын басып, шер байлап.
күлүп жайнап, Курманбек баатырды карай айтып турган жери:

- Бактылуу балбан баатырым,
Биз кырк жигит жакының,
Адамдын көөнүн курчутат
Айтып турган акылың..
Аталаштан артыгым,
Айбаты сүрдүү жаркыным.
Энелештен эгизим,
Эч өөнү жок тегизим,
Жан жолдошуң жигитти
Жаманыраак бакпасаң,
Кадыр, көөнүн калтырбай
Жан боорундай сактасаң,
Жагалданып жүрөктү
Жатса-турса мактасаң,
Жамансытып кокустан,
Жазыксыз камчы чаппасаң,
Кызматыңды кыларга
Кырк жолдошуң биз сенин,
Кыргын салып келгин деп,
Калмакты карай шилтегин,
Кырааным сага тил албай,
Кылчаңдасак тилдегин!..
Жүр десең кошо жүрөбүз,
Кир десең жоого киребиз,
Жоого сүрдүү береним,
Жоругуңду билебиз..
Айчылык жолго жөнөсөк

Баатыр амандыкты тилээрбиз.
Жортуулчу болсоң калмакка
Даярбыз бирге бармакка,
Кылчаңдасак тапшыргын
Тузуң менен арбакка.
Белгилүү берен Курманбек,
Ойлобогун эч капа!
Барар болсоң алыска,
Дапдаярбыз барышка.
Билек түрүп, бел байлап,
Душманыңды чабышка,
Туу жайылтып, жоо сайып,
Биз жарайбыз намыска.
Тартынышпай душмандан,
Таалайга келсе көрөбүз,
Тагдыр жетсе токтоо жок
Ошо күнү өлөбүз.
Аралап кирсек душманды,
Алды-алдынан бөлөбүз.
Ар кимибиз камынып,
Аттанабыз черүүгө.
Сандаалатып калмактын,
Азабын колго берүүгө.
Касташкан жоону кулатып,
Кайрылып аман келүүгө.
Ажал жетип күн бүтсө,
Баатыр сенден мурда өлүүгө,
Көңтөрө ээр, көк жамбоч¹,
Көмөлдүрүк тагынган,
Көрктүү болсун баары деп,
Күмүштөн жабдык салынган,
Көңүлдөрү жалындап,
Көк жолборстой чамынган,
Аттын баарын токунуп,
Жөнөйбүз деп бой күүлөп,
Жалтанбаган баатырлар
Жайкалышып дүбүрөп,
Коён жүрөк коркогу,
Корс кыялдуу чоркогу,
Ичинен тилдеп күбүрөп,
Барбаймын деп айталбай,
Басып жүрөт үлдүрөп
Кабагын ачпай муңайып,
Капаланып сүлдүрөп
Кыраан баатыр Курманбек,
Кырк жигиттин далайын
Кызыктырып күлдүрөт.
Анжыяндын астында,

¹ Ж а м б о ч — курал-жабдык, азык салуучу куржун сыяктуу буюм.

Кең Кокондун башында,
Тейитбектин ордосу —
Тегиз талаа Жазыда,
Кырк жигити кашында.
Даярланып Курманбек,
Жазыдан чыкты аттанып,
Үзөнгүгө бут салып.
Кырк жигити жанында
Кыраандын көөнү шаттанып,
Өзү жыйырма ,үч жашында,
Ок өтпөскө жасаткан
Темирден туулга¹ башында.
Чарайнасы тагылуу,
Аттарынын баарысы
Үртүк¹ менен жабылуу.,
Адамдан башка түрлөрү,
Ар кимиси далылуу,
Бакы жолборс карылуу.,
Аттанып чыкты кечинде,
Жайдын толук кезинде,
Кыргыз менен кыпчактын,
Кытай менен калмактан
Кырылганы эсинде!
Шаардан чыкты шартылдап,
Туулга башта жаркылдап,
Кырк жигиттин колунда
Кырк найзасы калкылдап...
Жай саратан ысыкта
Кечке жакын салкындап,
Үзөнгү, бутта кагышып,
Чаң созулта жарышып,
Оюн, күлкү, тамаша,
Эки экиден кырк жигит,
Эңише түшүп чабышып...
Ашып өттү Курманбек
Ала Жууку, Алайды —
Кабылан жолборс түрдөнүп,
Тан калтырды далайды...
Ашып бара жатышат,
Катар-катар белдерди.
Араласа тамаша
Жайлоодо жаткан элдерди...
Жарыштырып баратат,
Жанындагы эрлерди.
Жеткен жерде жем даяр,
Конгон жерде кой даяр,
Чаңкаганда чай даяр,
Алдырып барып койгонсуп,

¹ Т у л г а -жоого кийүүчү баш кийим.

2. Ү р т ү к – ат жабуу.

Азык-түлүк дапдаяр!
Көк ала майдан төр менен,
Жашыл шибер гүл менен,
Жарыша коюп баратат,
Жакшына талаа жер менен.
Катышы жок Курманбек
Кайрат менен жөнөдү,
Кара шаар Камбылга.
Теке жоомарт тердебес
Телтору аты алдында.
Катуу жүрөт жарышып,
Түн мезгили салкында.
Кырк жигитти шердентип,
Чыгарат бирден чалгынга.
Кашкардын эли тынч жаткан,
Кабарын билет ыраактан,
Угуп жүргөн дайынын
Кашкардын ханы Бек Аккан.
Кабарлашпай Курманбек,
Өтмөк болду түз мындан.
- Мен айтайын кырк жигит,
Кашкардын ханы Акканды:
Бүлүндүрбөй асырап,
Өз элин жакшы бакканды.
Үрүмчү, Манас, Үч арал
Бу да карайт Акканга!
Текес-Кыяз, Жаңы жер,
Кулжа карайт Акканга!
Аксы, Күчар, Алты шаар,
Турпан карайт Акканга!
Кыргыз тилин билбеген
Дуңган карайт Акканга!
Мен боломун сурасаң,
Эбине келген убагы,
Өткөн өчтү кууп алсам
Калмактан корун барында,
Өзү хандык тагында,
Кошо жүргөн деп угам,
Экез баатыр жанында.
Ушулардын баарысын
Улуулардан уладым,
Уламадан сурадым.
Эскилерден угушум.
Элимдин өчүн албасам
Курманбек атым курусун.
Корун калмак барында,
Экез баатыр жанында,
Кыргыз менен кыпчакты
Кыргын кылып бир чапты!
Кырылгандан калганы

Алым¹ берип тынч жатты.
Корундун уулу Дөлөнгө
Айта бар биздин арбакты!
Угузбай элдин четинен
Ууру кылчу мен эмес,
Тим эле жаткан көп элдин
Тынчын алчу мен эмес.
Жылас кылбай Дөлөндү,
Жылкың алчу мен эмес.
Бала баатыр келди деп,
Айта баргын ханыңа,
Ханың Экез баатырын
Ала келсин жанына!
Калмактан оң миң келсе да,
Мен сыйынам багыма!
Каскактын¹ учун кан кылып,
Калмактын башын маң кылып,
Каруу күчүн кетирип,
Кара шаар ичин чаң кылып;
Кан төгүшүп урушпай,
Кантип уурдап жылкы алам.
Калмакты чаап каратпай,
Калкымдын черин таратпай,
Калың кыргыз-кыпчакка
Кай бетим менен тим барам.
Түнөргөн калың жылкыңа
Түз бастырып барамын;
Кысыр эмди кысырак -
Бээ сойдуруп аламын,
Кырк миң колго барабар
Кырк жигит менин карааным.
Туш-туш жакка таратам
Кырк жигитти чалгынга,
- Жанга өлчөлүү Телтору ат,
Тулпарым бар алдымда!
Менин өчүм кароолчум,
Экез менен ханыңда!
Айтып баргын, кароолчум,
Он эки күнү күйөмүн,
Ошо күндө келбесе,
От-оту менен жылкыңды
Оюм менен тиemin.
Ойронуңду чыгарып,
Ордосуна киремин.
Арманы жок камынсын,
Айткан күндө келбесе
Айласы жок багынсын!

¹ А л ы м-салык.

¹ К а с к а к -жыгач найза.

Кароолчу бечара кырк жигиттин түрүнөн, каар менен сүйлөгөн
Курманбектин сүрүнөн коркуп, өлдүм го деп убайым жеп турду эле, бирок аман
кетээрине көзү жетип, кылчайып кароого шайы келбей, шашкан бойдон жөнөдү.
Дөлөндүн кайда экенин табалбай, Экез баатырга барып, өзүнүн көргөнүн,
өлүмдөн калганын айтып турганы:

- Кара тоонун белинде
Кароолдо турган жеримде,
Калмак менен Кашкардын
Кошулушкан чегинде,
Дүрбү салып отурсам
Дүрүлдөп чыкты бир топ жан,
Өткөн ишти айтайын
Баатыр Экез башымдан.
Соодагер деп, кербен деп,
Өзүбүздүн элден деп,
Үрүмчү, Манас, Кашкарга,
Жолоочулап келген деп,
Мылтыктарын көргөндө,
Ойлодум эле мерген деп,
Ойлонуп карап олтурсам,
Бирөө келди алдында
Мылтык, найза, кылыччан,
Билинбей келген чалгынга.
Айбыктым жалгыз жүзүнөн,
Айдың менен сүрүнөн.
Кайрат кылып туралбай
Качып бердим түрүнөн.
Айкырык чыкты токто - деп,
Жүрөгүм чыкты үнүнөн!
Өзү коё бербесе
Калбайт элем тирүү мен.
Аттарынын баарысы –
Семизинен жараган,
Теминип койсо ыргыштап,
Чакчайып көктү караган.
Үстүндөгү баатырлар
Алп көкүрөк шаңданган.
Калмакты чаап алам деп,
Каарын тигип камданган.
Айта баргын элиңе,
Эл бийлеген бегиңе,
Атанын кегин ойлонуп,
Ан үчүн келдим чегине.
Бири баатыр, бири хан,
Аскери бар миңден сан.
Коломолуу кол жыйнап,
Кыргызды чаап олжо алган,
Алым алды эчен жыл
Кыпчак менен кыргыздан.
Баатыр Экез, Дөлөндү
Баштап кел ошол дөөлөрдү!

Айта баргын мына бу
Катар турган дөөлөрдү!
Жер майышкан кол келсин,
Көрсөтөмүн өнөрдү.
Ойроттун колу келсе да,
Ойлонбоймун өлөрдү!
Айта баргын атымды.
Ала баргын катымды,
Кыргыз менен кыпчактын
Бир канчасы сатылды.
Өткөн элдин илгерки
Чабуулга кеткен малын кууп,
Өчүмдү элдин канын кууп;
Тирүү калган туугандын,
Түгөнбөс кайгы зарын кууп,
Четинден уурдап мал албай,
Чечинишип урушуп,
Чеп кармашып тутушка
Кандуу майдан курушуп,
Экез менен Дөлөндү
Катары менен кулатып,
Кара шаар, Камбылдын
Кара чаңын чубалтып,
Калың кыргыз кыпчакка
Калмакты бүтүн каратып,
Каарыма келгенин
Кашкарлыкка талатып,
Андан кийин кетем - дейт.
Бу сапарда бүлүнтүп,
Бир тилекке жетем-дейт,
Тейиткандын Курманбек
Дегеле баатыр бала экен,
Кызыл чаар жолборстой.
Кырк жигити бар экен!
Айбатынан байкасам
Айтканынча бар экен.
Адамдардан айбаттуу,
Анык жолборс кайраттуу
Баатырлардан бактылуу,
Балбандардан далылуу.
Кыз-келинден чын сулуу,
Кырк миң болуп барсаң да
Кырылышка ышкылуу!
Чарайна, соот, туулга,
Жалаң темир кийинген,
Кыраан бүркүт сыяктуу
Кабактары түйүлгөн,
Капаланган бирөө жок
Жарпын жазып сүйүнгөн...
Он эки күнү күйөм-дейт,
Ошо күндө келбесе,
Ордосунан кирем—дейт.

Ойронунду чыгарып,
Оюм менен билем-дейт,
Курманбектин деминен,
Айла кетти, ал кетти,
Камынбасаң мал кетти,
Аяна турган эр эмес
Ажалыбыз чын жетти...

Кароолчу сөзүн бүтүрдү. Экез баатыр бул кабарды угуп, өңү бузулду. «Кыргыз, кыпчактан бала баатыр- Курманбек деген чыгып, далай баатырларды ойрондоду» - деп, мурун эле уккан. Дөлөнгө акылдашпай иш. болбойт деп, Экез Дөлөндү карай жөнөдү. Дөлөн ханга барып: ханым, кабар жаман, Кара тоодогу кароолчу келди. Тейитбектин Курманбеги. келиптир. Ханың, бегиң келсин, армансыз болсун дейт, - деди. Дөлөн хандын ачуусу келип: -Курманбектин дайынын мен дагы уккамын, эгер бул жолу аман кетирсек түбүндө соо болбойбуз деп, калмакка кабар салып, калың колду жыйнап алып, Экез баатыр, сен жөнө, калганын аркаңдан жыйнап алып мен барамын - деди. Ошондо Дөлөндү карай Экез баатырдын айтып турганы:

-Атаңдын аты Корун хан,
Бала баатыр коркобу
Сенин бара жаткан колуңдан!
Коркоор болсо Курманбек
Тособу чыдап жолуңдан.
Кырк жигит менен Курманбек
Кыргыздын кунун кубам деп,
Камданып келген армансыз
Калмактар сени кырам деп,
Калкымдын өчүн албасам
Канабы менин мудаам деп.
Баарысы тегиз жылтырап,
Туулга соот кийинсе,
Каарланып, бир жактан
Капасы жок сүйүнсө,
Кантип жетет алыбыз,
Төгүлөткө каныбыз!
Түгөл калмак чогулуп,
Түтүнгө бирден барсак да
Тирүү калбайткө жаныбыз
Мен билем бала баатырды,
Угушума карасам
Уруунун баарын жапырды,
Баатырлыгы бир башка,
Жана адамзаттан акылдуу.
Токсон боолу өзбек
Толуп аткан эл эле,
Өзбекти сураган
Акмат, Сардар бек эле.
Угушума карасам,
Эчен курдай беттешип,
Ала албады деди эле.
Кара калпак, Түркменди,

Катары менен сураган,
Кайберендей чуркаган,
Көрүүлү сайып жыгалбай
Оозунан түтүн бураган.
Ошондо айткан Көрүүлү:
«Баатырга салдым көп чууну,
Кыргызда Манас болсо,
Кыпчакта мындай ким туулду?»
Эли менен иргелеш
Калкы менен кадырлаш,
Эр кадырын билбеген,
Адамдыкка жарабас!
Тууралыгын айтамын
Душман го түбү бизге кас.
Бала баатыр Курманбек
Казак менен кадырлаш
Кыраан бала дечү эле,
Мындай адам табылбас,
Жакшылашып Дөлөн хан,
Жайын билип тамырлаш.
Атаң Корун эр эле
Эр көкүрөк ала өпкө,
Кайрылып, душман жолотпой
Калкына болгон көлөкө
Акылын айтып койчу эмес,
Ал кезде менден бөлөккө,
Кара шаар, Камбылга
Камсыз адам келеби!
Салышар күчү жок болсо,
Саа каяша береби?
Карачы өзү белгилүү
Муну кайратынын тереңи!
Кытайдын ханы Чымачым,
Кадиксиз билем башынан
Кайратынын ырасын,
Чыгарса ошол чыгарат,
Курманбектин жыласын.
Оңой эмес Курманбек
Же ок жаңылып өлбөсө,
Ойрон кылат баарыңды.
Калкымдын ханы Дөлөнсүң,
Карынын тилин албасаң
Качырышып көрөсүң.
Толкуган калың кол келсе
Тоотпогон мен элем,
Тогуз миң кошуң келсе да
Тоз-тоз кылчуу эр элем.
Токсонго чыга карыдым.
Курманбектин эрдигин
Уга-уга тааныдым.
Же жазбай сайып берерге,
Болбоду жаштык калыбым,

Дөлөн төрөм тилимди ал,
Кеңешиме кулак сал,
Жайлашып жакшы жөнөткүн,
Кайда калбайт бир топ мал!..
Калың калмак ичинде
Карын кеттим мен болсом,
Бербес элем намысты
Беш беттешип толгонсом.
Төрөм сага чоң уят
Сайдырып ийип кор болсом!..
Мен карган чал, өзүң жаш,
Өзүңө жолдош табылбас,
Калың калмак элиңден
Кайрылып чыгар баатыр аз...
Төрөм намыс кылбасаң,
Карылык сөздү тыңшасаң
Курманбек менен кадырлаш,
Куру кайрат баш жарат,
Экөөбүздөн айрылса
Кайсы калмак жол табат?
Кун алам деп кыргызга
Курманбекче ким барат?
Сен экөөбүз тең өлсөк,
Кайрат кылар ким калат?..
Ишенбесе багына,
Бала баатыр келеби,
Баса келсе элиңди
Баатыр Экез жеңеби?
Бакты балбан Курманбек,
Оңоюраак немеби!
Атаң Корун барында,
Кошо жүргөн чагымда,
Ишенгени мен элем,
Добулбасым жанымда,
Кайраты толук кезим,
Калканым бар алдымда.
Кашкарды беттеп кол салган,
Жамбыдан буттап олжо алган,
Кайда барса Корун хан
Жанына Экез бир барган.
Эмгиче элиң бузулбай,
Эч душмандан кысылбай.
Калкым болдуң тынч аман.
Кайратым турат, каруу жок,
Карылык кылды бөйдө арман.
Атаң Корун барында
Абаң Экез жаныңда,
Кыргыз менен кыпчакты
Эки кабат чаап алган.
Элчи салып келгенде
Эрдик атак маа калган,
Элге-журтка эп келсе

Экинин бирин берели.
Убайым-санаа тарттырбай,
Эл тынчытып келели.
Өткөн өчү болбосо
Курманбек баатыр келеби?!

Дөлөн Экездин сөзүн угуп, алы кетип турду. Намысынан кайрат кылып калмактын нарк сүйлөгөн, эл бийлеген акылмандарын жыйып алып Дөлөн хандын

айтып турган сөзү:

-Кыргыз менен кыпчактан
Кыйын чыкты деди эле,
Бала баатыр атанып,
Кийин чыкты деди эле.
Экездин айтып турганы
Угулуп жүргөн кеп эле.
Эли, журтум байкагын,
Экез баатыр карганбы?
Эрдигинен ажырап,
Эби кетип калганбы!
Дайынсыз бере бергидей
Талаада жаткан мал барбы?
Жалгыз атчан, жалаң тон,
Бүтүн койбой бүлүнтүп,
Чапмак болду элди деп,
Алжыганың болбосо,
Бул айтканың кандай кеп?
Карыдан Экез сен өлбөй,
Кан жөткүрүп мен өлбөй,
Карсылдашып чабышып,
Калың калмак эл өлбөй,
Кантип берем малымды
Карагай найза өңөрбөй?
Кылкылдаган көп элди
Кырк кишиге теңеген,
Алжыганың эмеспи?
Алалбайсың сен деген,
Кырк урууга батынбай,
Кылчайып качар эр белем?
Кара таандай калмакты
Каракчыга теңеген,
Карыганың эмеспи?
Кармашып көрчү сен деген,
Калың колу келсе да
Кача турган эр белем?
Баатыр Экез байкагын,
Барбай кантип кайтамын.
Балага тартуу бергин деп.-
Башыңды неге чайкадың?-
Эрсинип келген баланын
Мен кагамын шайтанын!
Калың калмак элим бар,

Кыргыз, кыпчак ал турмак,
Кытайды бузар дегим бар.
Калың калмак барында
Кай жеримде кемим бар?
Кызыган бойду суутуп,
Берериңде эр Экез
Сенин кылчаңдама жериң бар!
Кысыр бээни сойдуруп
Кымыз ичип жаткандыр,
Кыпчактан келген каракчы
Кырк уурусун баккандыр.
Кырк уурудан айрылып,
Кылчайып качып барары
Бере Кашкардагы Аккандыр!
Ууруну кайта куубасам
Улуктугум бекер деп,
Ушу турган кол менен
Урушууга жетем деп,
Каарланып Дөлөн хан,
Калмактарын бекемдеп.
Жүргүлө көп колум,
Миңден-миңден топтогун.
Жер теңселет бастырып,
Жетекке бош ат коштогун!
Кылкылдаган миң-сан кол,
Кырк кишиден коркпогун!
Деп, ошондо Дөлөн хан,
Жөө тумандай чыккан чаң
Жөнөгөн колдо эсеп жок,
Жер дүңгүрөп миңден сан...
Курманбекти кубам деп,
Калмактан Дөлөн бараткан.
Караанын көрүп Курманбек,
Камынып турат ыраактан.
- Айтканын уккун ханыңдын
Бала баатыр тетиги,
Жоо жарагын тагынган.
Карылыкка жеңдирбей,
Мен сыяктуу чамынган.
Токсон жашка барсаң да,
Жашың кетип карсаң да,
Өмүрүңдүн ичинде
Атып келдиң мылтык, жаа,
Калың. калмак ичинде,
Баатыр элең кымбат баа.
Кайратыңды карматкын,
Калмакта кана сенден тың?
Кара шаарга жоо келди,
Кадимкидей болгун чың!
Жыгылып калсаң кантейин,
Карылыкка кандайсың...
Баатыр Экез башыңан,

Сен элең учаар канатым
Карылыкка жеңдирбе.
Кайраттуудан жалгыз сен
Карысаң да эр элең,
Кабыланга күчү тең...
Миң-сандаган кол келсе,
Мен элем сага ишенген.
Атам мурас карысың,
Алдырба элдин намысын.
Баатырлыктын белгиси
Алдына Экез барышың.
Алаптап келген кырк ууру
Сенин эрдигиңди таанысын!..
Көкүрөгүң көнөктөй,
Балтыр этиң чаначтай,
Эр элең Экез Манастай!
Эки миң колго кирсең да,
Акылыңдан адашпай,
Баатырларга бет келсең
Сайышчу элең талыкпай.
Кайрат менен жүрчү элең
Чарчабай да, чаалыкпай...
Кайратың кара темирдей,
Карааның тоонун сеңирдей,
Кырк кишиден калың кол,
Кайтсак болду жеңилбей!
Каракчы менен ууруга
Калмакты сайдым дедирбей!
Карылыктын алды деп,
Эр элең ишке жараган,
Көргөн адам коркобу
Тетиги кырк кишинин караанын,
Жүрөгүн жарып, канын төк.
Жарганаттай баланын!
Карылыктын алды деп,
Баатыр Экез барып бер.
Кайраттуу өзүң барбасаң
Кантип барат жиндилер!
Экез өзүң билбесең,
Эл кадырын ким билер.
Эң астына сен баргын,
Эки имерип сайышсаң!
Эсебин тапчу мен бармын!
Эрдигиңди карматып,
Эт жүрөгүн тең жаргын!
Жармачтык кылып баратсаң
Жандап кирер мен өзүм.
Жанымды койбос бекен деп,
Жалтангыдай Мүнөзүң
Жамандыкка чыдаган
Сен элең Экез оң көзүм.
Душманга сырын алдырбас,

Башынан бактуу эр Экез,
Кырылышар жоо келсе
Кысынып койгон сен эмес,
Кыпчактан келген кырк ууру
Кылычы сага тең эмес,
Азыраак намыс ойлоном,
Болбосо эрдигим сенден. кем эмес!
Акыл айтып эс берип,
Намыстан Дөлөн сактанды.
Кайраттанып калмактан
Баатыр Экез аттанды.
Кайраты мыкты баатыр деп,
Калмактын баары шаттанды.
Жашы кетип эр Экез
Сексенге чыга карыган,
Карыса да душманга
Аттанып чыкты жаңыдан,
Кыйкырыгын күчөтүп,
Кылычын сууруп кынынан!..
Түпөктүү найза булгалап,
Тик качырып жөнөдү,
Карыса да Экездин
Хан Дөлөн болду көмөгү.
Каранга келген чуркурап,
Ал экөөнөн бөлөгү.
Көзүнүн жээги ириңдеп,
Көкүрөгү кирилдеп,
Карчыгадай кайран бел
Карылыктан эңкейип,
Оозунда жалгыз тиш калбай
Алдыңкы ээги телпейип,
Жан аялуу болгон кез,
Жаба минип карылык,
Барбай коёр алы жок
Хан жумшаса тарынып,
Өчөшкөн бойдон жөнөдү,
Өлөм го деп зарылып.
Өөрчүп турат Курманбек,
Өрт жалындай чамынып.

Курманбек баатыр калмактын түрүн көрүп кубанып, кырк жигитин карап айтып турган жери:

- Мен айтам кулак салгыла,
Кырк жигитим калгыла,
Мелтиреген кол келди -
Мен чыгайын алдына,
Качып берсе калмактар
Аркамдан кирип баргыла.
Баатыр болот толсо деп,
Баарыңды жаңы курадым,
Баатырлык кандай байкап тур

Баарыңдын бала убагың...
Башынан жоодон сыр алган
Баатырлык жайын сурагын...
Кошо жүрү дегенге
Коркот деп аяп турамын
Айбалта, кылыч, найза алып,
Кылычташар эр кандай!
Кылкылдаган жоо келип,
Кырылышар жер кандай!
Кызыганда чубурган,
Кызыл кандуу тер кандай!
Асмандагы тумандай
Атып чыккан чаң кандай!
Суу ордуна чайкалып,
Сасып аткан кан кандай!
Мындай жоодон качканча,
Өлгөн жакшы жан калбай,
Калмактардын чегинде,
Кара шаардын жээгинде,
Карап туруп кырк жигит
Кан согушун билгиле!
Калмактар качса дүңгүрөп,
Токтобой тосуп келгиле!
Деп ошентип Курманбек,
Кырк жигитти карады,
Кылчайбай тике караган
Бир калмактын карааны!
Жылтылдаган колунда
Кылыч, найза жарагы.
Бала баатыр Курманбек
Жымылдап чери тарады.
Кайраттанды Курманбек
Калмактардан арданып.
Кара чаар жолборстой
Качырып кирди щаңданып.
Камынышты кырк жигит
Касаба зоодой жарданып.
Кылкылдаган көп колго
Кырк эле киши келди деп,
Калмактар турдуу таңданып.
Баатыр Экез, Курманбек,
Качырышып бет келди,
Экездин ою баланы
Ыргыта саям деп келди.
Кими баатыр, ким коркок
Күч ортосу чектелди.
Бала баатыр Курманбек,
Башында темир туулга,
Көөдөндө, соот чарайна,
Сексендеги эр Экез
Карсылдашты далайга.
Бала баатыр Курманбек

Сыйынат бакты, таалайга,
Өжөрлүгүн карматып,
Өкүм бала Курманбек
Өпкө, боордун тушу деп,
Өлөр жериң ушу деп,
Карыган чалды саялбай
Кантип болом киши деп.
Теке жоомарт Телтору ат,
Ооздугун тиштетип,
Оюна алып Курманбек
Оңуна эми келди деп,
Токсондогу абышка
Толкунду мага теңби деп.
Кайра келди Курманбек,
Кайратым чалдан кемби деп...
Качырганда калмактар
Карап турат кеңгиреп.
Кайраты кетти Экездин
Кайта кайта найза жеп
Канынан коркуп сайышка
Кайтып кирди эр Экез,
Керээз кебин калмакка,
Айтып кирди эр Экез.
Каза жетип өлөрүн
Анык билди эр Экез.
Каарланып Экездин
Качырып кирген убагы,
Как жүрөктөн найза жеп,
Ат үстүнөн кулады...
Шайы кетип карган чал
Чалкасынан сулады!
Дөөсүнөн айрылып,
Дөлөн хан карап турабы!
Калмактын ханы Дөлөндүн
Өрөпкүгөн жүрөгү
Өрт өчкөндөй басылды.
Бала баатыр Курманбек,
Бар курушу жазылды.
Куу найза алып Дөлөн хан
Курманбекти качырды.
Качырганча Дөлөндүн
Кара буусу түтүндөй,
Карап турат Курманбек,
Камынбай да, күтүнбөй!
Калмак ойлойт баланы
Качуучунун бириндей.
Бала баатыр сүйлөдү:
- Кырк жигитим кырааным,
Кыргыз менен кыпчактын,
Эми калмактын ханын сайбасам,
Тарабайтко кумарың...
Карап турган кырк жигит,

Кардын жара сайбасам,
Калмактын ханы Дөлөндү
Качырганда жайласам,
Кайрат менен эрдиктен
Качырганда тайбасам;
Хан Дөлөндү сулатып,
Канына кылыч майласам...
Калганын кырып талаадан
Кара шаарга айдасам,
Ордуна келет талабым,
Ой жигиттер карагын,
Ойрон кылат калмакты,
Колунда болот жарагым.
Тоо көрүнсүн калмакка
Толкундаган карааным.
Кайраттанып Курманбек
Дөлөнгө кирди качырып,
Алдындагы Телтору
Арандай оозу ачылып,
Ооздугун кемирип,
Ойноктогон Телтору ат
Оозунан көбүк чачылып,
Курманбек, Дөлөн беттешти,
Кыргыз, калмак кектешти,
Ким жыгылат, ким саят,
Жыгылышын чектешти.
Курманбек, Дөлөн баатырлар
Найзалары кагышып,
Бир беттешип алышып,
Күч эрдигин сынашты
Бак таалайга салышып.
Кайта кирди беттешип,
Күч эрдигин таанышып,
Хан Дөлөндүн тулпары,
Качкы болгон Карала,
Кача баштап кайран ат
Сыр алдырды балага.
Жалтанчаагын билген соң,
Бала баатыр Курманбек
Качырып кирди жана да.
Кый сүбөөдөн бир сайды,
Айла таппай кылчайды.
Эби кетип Дөлөндүн
Үзөнгүдөн бут тайды.
Ажалым жеткен экен деп,
Арман кылып муңайды.
Сүбөөдөн тийген найзасы
Кабырганы аралап,
Кыркындата тепчилип,
Кыр арканы жаралап;
Кыйыр болуп калган ат
Калмакка кирди аралап.

Элине кире качарда,
Тартып алып найзасын,
Бала баатыр Курманбек
Ойлонуп түпкү пайдасын,
Кетирем деп санады
Калмактардын айласын.
Кайра тартып Курманбек
Кырк жигитти карады.
Кырылышып кетүүгө
Кызып кетип барады.
Кылкылдатып найзасын,
Кызыктырып көрүндү,
Кырк жигиттин карааны.
Жер дүңгүрөп, калмактар
Жекеге чыкпай качышты.
Жез кобул найза өңөрүп,
Кезекке чыкпай качышты.
Кыркы кирип келишти,
Кырка салам беришти.
Кабагын жазып күлүңдөп,
Ханы менен көрүштү.
Көңүлдөрү балкылдап,
"Коргошундай эришти."
Кырк жигит айтты бегине:
— «Төрөм, качкан жоону кубалы,
Кылчаяр алы калган жок.
Кылычты канга жубалы,
Кырааным сени жиберип,
Кырк жигитиң турабы.
Кырк жигиттин сөзүнө
Ыраазы болду Курманбек.
Кырамын деп калмакка
Болбогула шылдың деп.
Жаралуу кылып Дөлөндү
Жаңыдан өзүм тындым деп.
Ат ойнотуп, кол булгап,
Айбат кылып, күч чыңдап;
Астындагы аттары
Атырылып ыкчыңдап,
Кырк жигит менен Курманбек
Бир биринен сын-сындан,
Алоолонтуп аттарын,
Камчы басып жулкунтуп,
Чарайна, туулга, калканын
Жаркыратып кулпунтуп,
Калдайган жоосун кууп.
Бир Телтору ат, кырк кара ат,
Бугудай бутун бүгүлтүп,
Качкан жоону кубалап,
Кара жандан түңүлтүп;
Көмөлөтө сайышты
Көпчүлүгүн бүлүнтүп

Кыргын салды Курманбек.
Кызыганда калмактын
Тынчын алды Курманбек.
Карышкырдай аралап,
Кирип барды Курманбек.
Калмактардан бир далай,
Жаралуу болду найза жеп.
Кабыландай көрүндү,
Курманбектин карааны.
Калмактарды кырк жигит
Карышкырча талады.
Каршы-терши найзалап,
Кара шаарга камады.
Калмактардын чогулуп,
Камалганы Кара шаар,
Эч айласы калган жок,
Эрдиктин жолун талашар...
Элчи коюп Элбекти
Эбине келсин жарашаар,
Капаланды Дөлөн хан:
- Атаңдын көрү калмактар,
Кайрат кылган бириң жок.
Катын баасы баарыңар.
Жалп дей түштү эң мурун,
Жалгыз Экез чалыңар.
Талкаланып кабыргам,
Жаралуу болду кыр аркам,
Кайрат кылып качырсам
Тири калбайтко чымын жан.
Жарашайын жайлашып,
Качпагын калмак чыгымдан.
Эпчил эле сөз билги
Элбекти салам арачы.
Бала баатыр берендин,
Эрдигин калмак карачы!..
Мен жоголсом баарыңды
Караткандай чамасы.
Акылман Элбек барып кел
Бала баатыр беренге,
Кеңешиңди салып кел.
Баатырлыгын, эрдигин,
Баарын кайта таанып кел.
Кан төгүшүп, эл кырбай,
Жамандыкка бет бурбай,
Туугандашсын Курманбек
Душмандыкка тик турбай,
Адам болсо Курманбек
Алтын, күмүш зар алсын:
Айры өркөч төөдөн бербеймин.
Алтын, күмүш жүктөшкө
Алтымыш кызыл нар алсын.
Ага ыраазы болбосо

Айдашынча мал алсын,
Өзүм менен достошуп,
Тулпарымды дагы алсын.
Душмандашып жүргөнчө
Аныктап көөнү агарсын.
Аа болбосо калмакты
Аябаймын чаап алсын...

Элбек чечендин Курманбекке барып салам берип, кеңеш салып, Дөлөн хандын жибергени жөнүндө айтып турган сөзү:

- Бактысы артык жаралган,
Бала баатыр аманбы?
Падыша Дөлөн ханыбыз
Айтты сизге саламды.
Сыйласаң, сыйырсаң өзүн бил,
Элчиге келген агаңды.
Жиберди ханым элчиге,
Жол койду сенин эркиңе!
Жоомарт болсоң Курманбек,
Түбөлүккө элчиле.
Калмактар жарайт Курманбек
Казып жесең кенчиңе.
Убалына карабай,
Уруша кетсең кырасың
Уу ичкендей кыйратып,
Бүлүмчүлүк кыласың.
Өткөн өчкө калмактан
Эмне алсаң тынасың?..
Илгеркидей оолугуп,
Билбеди Экез өлөрдү,
Көмөлөтүп калмакты
Көрсөттүң далай өнөрдү!
Кыр аркасын кыйратып,
Кылчаңдаттың Дөлөндү,
Алдыңа келген чагыбыз,
Ачылган сиздин багыңыз.
Алсыратпай калмакты,
Айлабызды табыңыз.
Аралатып калмакты,
Ар жылда алым алыңыз,
Калмактан калың олжо, алсаң,
Хандык ошол эмеспи,
Калкыңа жарык сен барсаң,
Калмактын калкын тынчытып,
Капасы жок мен калсам.
Деп, тиленди ханыбыз.
Салам айтып өзүңө,
Бек тиленди ханыбыз.
Саламаттык тилешип,
Самаганды алыңыз..
Калың калмак элимдин,
Ханы менен кадырлаш,

Хан кадырын хан билет,
Кадырлашпай тамырлаш.
Каалап турат Дөлөн хан,
Балалык кылбай Курманбек
Ушул кадыр табылбас.
Хан чакырып кааласа,
Кадырыңды бааласа.
Каалаганың ал десе,
Сенин кайратың болду кымбат баа
Кабарың тоодой угулсун,
Кыпчак менен кыргызга.

Курманбек баатыр кыр көрсөтүп, Элбекке айтып турган сөзү:

- Айтканымды байкагын,
Атайлап келген арачы;
Анткор калмак азгырып,
Алдаганын карачы!
Асман жердей эмеспи,
Жарашуунун арасы.
Көкүрөктөн кете элек,
Көп өткөн өчтүн карасы.
Бу көңүлдүү айткан сөз болсо,
Мен эмес иттин баласы.
Элчиге келген эр болсоң,
Эзелки атың Элбекпи,
Эркексинип Дөлөнүң
Элчиликке келмекпи?..
Жан өлтүрүп, кан төгүп,
Жамандыкты кылбаймын,
Жанымдан кечип намызга,
Жалтанбаймын чындаймын,
Жакшы сөзгө келиптир,
Жалганын, чынын сындаймын,
Эрдик кылса Дөлөнүң,
Эбин таап жарашсын,
Эрегишсе чын эле,
Эрте өлөр жагын каалашсын.
Алаарына көз жетсе,
Абыдан намыз талашсын.
Арачы салган экен деп,
Айылына барбаймын.
Анткурсуган Дөлөндүн
Алдоосуна калбаймын.
Ат жалын тартып мингени,
Көргөмүн миңин андайдын.
Дүнүйөгө алданып,
Чакыртып алып камаса,
Алым алгың барбы деп,
Аркы-терки сабаса,
Кара таандай калмактар,
Туш-тушумдан таласа,
Бүтүн дүйнө тарыхка
Мен болормун тамаша.

Элдешер болсо бир жерге
Ээрчитип келгин Дөлөндү,
Аныктап мен тааныймын
Эл башкарган төрөндү.
Эбине келсе Элбегим,
Элдикти жамап көрөмбү.
Кыраандыгын көрө кет.
Кырка турат кырк жолборс!
Кылкылдаган кол келсе,
Кырылышар жан жолдош!
Чакырды деп калмакка,
Чалдырып койсом иш болбос!
Эч коркпоймун калмактан,
Эрдигимдин барында,
Энелештен эгизим
Эр жигиттер жанымда!
Аттарымдын баарысы,
Алоолонуп табында
Элчилиги чын болсо,
Кир калтырбайм көөнүмө,
Эл тынчытып Элбегим,
Өзүң салгын жөнүнө.
Эрдигимди айта бар,
Эби келбейт эмеспи,
Чакырса жетип барганым,
Ханың менен кеңешип,
Өзүң билгин ар жагын,
Тынчытат бекен, жок бекен,
Өзү билсин калмагың.
Ким алдырат, ким алат,
Өзүң ойлоп тандагын...
Жарашар болсо Дөлөнүң,
Өзү келип беттешсин,
Анык көөнүн агартып,
Акылын таап эптешсин
Адал нээтин билдирсе,
Менделе алыс кетпесмин...
Кыргыз менен кыпчактын
Малын кууп келгемин.
Кыргында өлгөн шейиттин,
Канын кууп келгемин.
Кырылышкан өзүмдүн,
Баарын кууп келгемин.
Алдыра кел арачы
Алтымыш кызыл нарыңды.
Арттыра кел арачы.
Алтын, күмүш зарыңды.
Айдата кел бир жолу,
Тартууга берген малыңды.
Ханың Дөлөн сырдашып,
Сын түйүшүп, сөз ачсын.
Өзү келип сүйлөшүп,

Өктөсү жок узатсын.
 Эрдик кылса калмагың,
 Элчиликтен ким качсын.
 Жарашар болсо эл тынсын,
 Ишенбесе кек кылсын.
 Ар жылда алым берем деп,
 Убадасын бек кылсын.
 Мынчадан алым берем деп,
 Белгилеп туура чек кылсын.
 Калмактын ханы Дөлөнгө,
 Ошондо араң ишенем.
 Ушу сөздүн бардыгын,
 Айтып баргын мындан сен
 Көөнүмдү жайлап жөнөтсө,
 Жыл маалыңда бир келем. ~
 Арачы Элбек угуп ал,
 Мындан барсаң эки күн,
 Үч күн анда кеңешип,
 Кайта келсең эки күн. .
 Барып келер болжолуң,
 Баш аягы жети күн.
 Арачы Элбек келбесең,
 Алты күнү күйөмүн,
 Жетинчи күнү келбесең,
 Чабуулга кайта киремин.
 Алты шаарды бир талап,
 Анан адырдан жылкы тиemin.

Элчи Элбек Дөлөн ханына келип: - Ханым, бала баатырга бардым, сөзүңдү айттым. Бала баатыр мен элчиликтен качпаймын, эгер качса Дөлөнүң качаар; мен өткөн убактагы кыргыз, кыпчактын калмактан өткөн өчүн алуу үчүн, ажалым жетсе өлүү үчүн келгемин. Бирок мен эл тынчытуудан качпаймын. Алтымыш атанга жүктөгөн алтын, күмүшүн, айткан малын алты күндүн ичинде алдырып келсин, алдаганына көнүп баралбаймын деди. Эми акыркы сөз өзүңөрдө калды. Курманбекте айып калган жок — деди. Дөлөн хан ыраазы болуп, элине кабар салып чакыртты. Калмак элинин ханына кадырлаштары, эл билгендери, байлары чогулду.— «Көпчүлүк, сиздерди чакырганымдын себебин өзүңүздөр билерсиздер, бала баатыр Курманбек келген, кайран Экез баатырды сайдырып, намыздан өзүм жаралуу болуп келип, каарын көргөндөн кийин Элбекти элчиликке жибердим эле. Элчиликтен Курманбек баатыр качпаптыр. Кыргын салдырып, тынчыңарды кетирип жатканча алтымыш кызыл нарга жүктөгөн алтын, күмүш берип, алышыңча мал бергениңер оң. Элчиликке макул болгону менен ишенип келбептир. Мына буга кандайсыңар — деди Дөлөн хан. Эл-журтунун бардыгы тынччылыгын сүйүшүп, макул болушуп алтымыш ак боз ат алып алдыга Дөлөн Элбек чеченди салып, жети күнү жол жүрүп келе жатса, Курманбек эмгиче келбейт деп, Кара шаар, Камбылды чаап алууга кырк жигитин ээрчитип алып жүрүп калган учуру экен. Курманбек алтымыш ак боз ат, алтымыш нар артылган алтын, күмүш менен келе жаткан Дөлөн хан менен Элбек элчини таанып, алардын эрдигин билейин деп теке жоомарт Телтору ат менен добул басты дүңгүрөтүп бир эки урду да, качырып сала берди. Элбек эчен шумдуктарды башынан өткөргөн

киши эле алдагандай болот
деп, бүктөмө сабы бар ак тууну көтөрдү. Курманбек
атынын оозун жыйып, жигиттерин тыйып турду. Ак тууну жайылтып алып,
алдына Дөлөндү салып кирип келди.
Жакын маңдайлаша түшкөндө Дөлөн хан Курманбектин
сүрүнөн жалтанып, аттан ыргып түшүп. кол берип көрүштү. Курманбек дагы
көрүштү да: «Калмагым сени
түшүргөн экемин го» — деп ойлоду. Ошондо элдештигендигин, андан кийинки
тынчтыгын куттуу болсун айтып Элбек элчинин айтканы:

- Эр Курманбек, Дөлөн хан,
Элчилик жакшы кектешпей.
Имерилип сүйлөшүп,
Ички сыр чыкпайт беттешпей.
Эрдик кылдың Курманбек,
Эрегишем деп кетпей.
Курманбек, Дөлөн хандарын,
Кубанттың элди балдарым.
Эл бол десем эл болдуң,
Эгер жок менин арманым.
Көпчүлүктү тынчытгың
Көкөлөсүн арбагың.
Күнү-түнү дүрбөтпөй,
Тынчытты Дөлөн калмагын.
Кубалашып сүрүшпөй,
Курманбек басты жаңжалын.
Жакшы болду экөөңдүн,
Жайланышып калганың.
Алдыңа келди Дөлөн хан,
Алтымыш ак боз бээ алып,
Арылып кетсин кири деп,
Алтымыш нарча төө алып.
Ал төөлөргө жүктөтүп,
Алтын, күмүш көп алып,
Бээ саап кымыз кыларга
Кызы менен күң алып.
Жылкы багып берсин деп,
Жылкычыга кул алып,
Элдешүүгө Дөлөн хан,
Алдыңа келди кубанып.
Эки баатыр тынчысаң,
Тилегиңде туралык.
Шамал менен жарышкан,
Куюн менен куушкан,
Кайберен менен оттошкон,
Калмак, маңгол баш кошуп,
Салдырышса топто озгон,
Алып келди Дөлөн хан,
Калтар кара жоргосун,
Ишене албай Курманбек,
Ичиңде арман болбосун.
Түздөп көөнүң агарса,

Түңүлүшпөс жолдошуң.
Калмактын малын айтайын,
Кара коңур аты жайылган.
Эзилген казы, керткен жал,
Өксүбөгөн айылдан.
Кызыл-тазыл кийинип,
Кыздар үкү сайынган.
Кара буурул, кара сур,
Өрүшүнө мал толгон.
Калмак калкы ушундай,
Карыны майлуу бай болгон.
Калтар кара, коңур сур,
Жоргосу озгон жол жолдон.
Адилдик кылсаң Курманбек
Ар жылда алып алыңыз.
Эки төрөм эптешсең,
Сиздики баккан малыбыз.
Буга ыраазы болбосоң,
Бала баатыр Курманбек,
Дагы салык салыңыз.
Бала баатыр Курманбек,
Башы менен берилген,
Жылкы багар кул болсо,
Калмактын калкын караткан,
Сенин бак-таалайың бул болсо,
Бала жолборс Курманбек,
Баатыр сенде арман жок.
Оюндагы максатын
О, балам сенчелик эч ким алган жок.
Кошомат эмес баары чын,
Менин бу сөзүмдө жалган жок.
Калмактын элин каратып,
Кызыл куйрук нар алып,
Кызыл алтын зар алып.
Үрүмчү, Манас, Кашкардын,
Шаарына өтсөң аралап,
Кашкардын ханы Аккандын
Жанынан өтсөң аралап,
Арбагың кетет алыска.
Сенин жараганың намыска
Кара көңүл жарабайт,
Балалык кылып карышпа.
Эл арасын тынчылдай,
Жамандыкка барышпа!

Курманбек баатыр ичинде кубанып, тышында түр көрсөтүп: өчтү, өткөн кекти кечтим бирок, кыргыз, кыпчактын бир өчүн алсам деген максат бар эле: «алдына келсе, атаңдын кунун кеч» - деген, Дөлөн төрө мага ыраазы болсун, мен ыраазымын. Ар жылда берер салыгыңарды убагынан калтырбай берип тургула деди.

Курманбек Дөлөн менен коштошуп жылкыны айдатып, нарларды чиркетип, алтын, күмүштөрдү жүктөтүп, жөнөдү. Кашкардын ханы Аккан Курманбектин калмакты камап, Экезди сайып өлтүрүп, Дөлөндү жаралуу кылып, алым алып чыкканын угуп керней, сурнай менен көкбөрү тартып, жолун тосуп чыккан экен. Аттан түшүп Аккан кырк жигити менен жарданып карап турду. Курманбек кырк жигити менен келип аттан түштү. Аккан менен Курманбек кучакташып, кырк жигиттери менен жигиттери көрүшүп, кубанышып турганда Аккандын Курманбекке карап айтканы:

— Кара башың карк алтын,
Хан Курманбек аманбы?
Калмакка кыргын салды деп,
Уктум эле кабарды.
Кучакташып көрүшүп,
Коргошундай эришип,
Кошмок элем санаамды.
Эр Курманбек бектешип,
Экезди сайып түшүрүп;
Калмактын ханы Дөлөндүн,
Кара канын ичирип,
Кара шаар Камбылды,
Чабамын деп күтүнүп,
Экез баатыр эрте өлүп,
Дөлөн болду жарадар,
Калың калмак тынчы жок,
Кайгы менен санаадар,
Хан Курманбек сен болдуң,
Кайраты шерге барабар!
Он күндөн бери жол тостум,
Бүгүн араң баш коштум.
Жүзүн көрүп турамын,
Хан Курманбек жолборстун.
Кучакташып дос болсом,
Кырчылдашар жоо болсо,
Сен болорсуң жолдошум,
Душманым көп, тууган аз,
Туш-тушумдун баары кас.
Туугандан артык туушту,
Сен болосуң жан курдаш!
Элимде эптүү киши жок,
Эзелден болдум жалгыз баш,
Элимдин четин бөлдүрүп,
Калмак да келип чаап алат.
Кайта-кайта олжолоп,
Кастык менен мал алат,
Ээ болбойт элге деп,
Бар уяты маа калат.
Дүбүрөтүп тынчытпай,
Дуңган да келип кол салат,
Кайрат, күчтү кетирип,

Кабаттап калың олжо алат.
Калкына ээлик болбойт деп
Менин башыма жаман ат калат.
Кызыгышып бу жерге
Кытай да келет чабуулга.
Туш-тушумдун баарысы,
Кызыгышат жалгыз маа!
Сыртыңдан угуп Курманбек,
Жетпей жүрдүм баатыр саа!
Душманга кетти намызым,
Жок эле сендей таанышым
Жакшылап жооп алалбай,
Элчиге койгон калысым.
Өзүңдөй жолдош табылбай,
Өзөктө жүрөт наалышым.
Каттаган элден ар убак,
Кабарыңды көп уктум.
Калмакка өтүп кеткенде,
Достошом деп оолуктум,
Он күндөн бери жол тосуп,
Бүгүн араң жолуктум,
Кырааным досум Курманбек,
Кыядан тоссоң көчүмдү,
Кылчайып келгис иш кылып,
Кытайдан алсаң өчүмдү.
Орундатсаң жан досум,
Кыйналып айткан сөзүмдү!
Кабылан досум Курманбек,
Кадуудан тоссоң көчүмдү
Кайрылып келип жан досум
Калмактан алсаң өчүмдү.
Кабыл кылсаң жан досум
Кайгырып айткан сөзүмдү!
Бактың ошол эмеспи,
Баатыр болсоң, эр болсоң,
Каарына душман батпаган,
Калкын аман сактаган,
Бала жолборс шер болсоң.
Жалтанбай тийсең душманга,
Жан жолдошуң мен болсом,
Тарар эле кумарым,
Дартым чыгар убагым,
Бир чыгарсаң Курманбек
Кең Кашкардын ураанын.
Эрдигиңе көз жетип,
Достошкону турамын.
Бу тилекке жеткизсең,
Сага өтсүн кандык сурагым.

Аккан бул сөзү менен сыр-сыпатынын баарын айтып
бүтүрдү. Курманбек кубанып, Аккан экөө кучакташып
дос болушту. Калтар кара жоргону Акканга жетелеп
түштү. Курманбекти Аккан бир нече күнү кондуруп,

досуна: - алтымыш нарды чиркетип, алтын күмүш жүктөтүп, алтымыш ак боз бээни айдатып кулунун кулга байлатып жүрүпсүң. Мен сага бир сонун берейин - деп, Аккан он эки батман жүк көтөргөн бир лөгүнө алты батман алтын жамбы, алты батман күмүш жамбы жүктөтүп, соода кыла келгиле деп кырк кербен кошуп жөнөттү. Ошондо Курманбек Аккан досунун көөнүн уютуп бир айткан сөзү:

Бурадар¹ Аккан сөз байка,
Курдаштык жайын айтайын!
Кимдер эл сага, кимдер кас,
Бир эки жылы байкайын,
Каарын тиккен жоо болсо
Канын суудай чайкайын.
Келе досум колуңду.
Убада берип кайтайын.
Каза жетип өлбөсөм,
Каратып берем калмакты
Таратабыз түбүндө
Көкүрөктө зардапты¹
Кагаз жазып кабар бер,
Кандай душман беттесе,
Кабарын тийсе мен даяр,
Калмак, дуңган кектешсе,
Арбакка кой досуңду,
Аярлык кылып четтешсе
Кытайда кегин бар болсо,
Кыйратып алып беремин.
Кабар уксам токтоосуз,
Как ошо замат келемин.
Кабары жок хан досум.
Сен үчүн досум аянбайм,
Сен тынчыбай жай албайм.
Басташаар душман жоон үчүн,
Бар күчүмдү даярлайм.
Кабылан менен жолборско,
Карышкыр, түлкү батабы?
Кабарын билсе карышкыр,
Уюкка чыдап жатабы?
Жолунан чыкса миң болуп,
Жолборско калат эмеспи
Баатырлыктын атагы.
Алгыр бүркүт мен өзүм,
Айланып учкан асманга.
Душмандар түлкү жай таппай,
Түңүлүп качат боз чанда.
Саңор жүнүм саргайтып,

¹ Б у р а д а р – курдаш.

¹ З а р д а п - кекээр, чер деген мааниде

Төкөөрүмдү арбайтып,
Тепкени кирип барганда.
Ал корголоп калат бир аңга.
Кантип чыгат ийинден,
Шаңшып турсам кыранда!.,
Убагында көрөрсүң,
Досум, куру сөзгө кубанба!
Ат жалын тартып мингени,
Кууган адам жетчү эмес,
Эрдигимди мактасам
Жеткени тирүү кетчү эмес.
Кош аман бол жан досум,
Унутпас анттуу жолдошум.
Кол кармашып өсүүгө,
Убада эки болбосун!
Бизге келген душмандын
Билип ал досум оңбосун!
Тапшырдым Аккан аманат,
Көрүшөлүк саламат.
Арабыз алыс бир айлык,
Амандык тилеп жан досум,
Жазып тургун салам кат!..

Аккан Курманбекти жөнөттү. Курманбек элине келди. Элинин бардыгы жарданып кары-жашы дебей үйүлүшүп, аман келгенине сүйүнүшүп, эзелки жоолору калмакты каратып келгенине жетине алышпай чоң кубанычта болушту. Бирок атасы Тейитхан кубанган жок. Курманбекке таарынган. Себеби: Курманбек калмакка жөнөгөндө жооп албаган. Курманбек барганынан келгенине чейин элге түшүндүрүп, келген элди таратып, атасы Тейит ханга барып, эки колун бооруна алып саламдашып турганы:

— Атсалоом алейким,
Амансыңбы жан ата?
Алыска барып ,мен келсем,
Не үчүн болдуң сен капа!
Туу көтөрүп намыздан,
Душманды сайдым тарата.
Кызматыма даярлап,
Кырк жигитти курадым,
Кыргыз менен кыпчактын
Чакырдым чапкан ураанын.
Кастарын тиккен калмакты
Каратып келген убагым...
Өлтүрө сайдым өпкөгө
Калмактан баатыр Экезди,
Жаралуу кылып түшүрдүм
Ханы Дөлөн кекечти.
Бак башында так сенде,
Байкасаң сенин заманың,
Кадырың бар элиңе,
Кан үмөт ата аманың.
Кадырын сурап койбодуң,
Калмактан келген баланын.,
Кабарың жок кайгыдан,

Калкыңды сурап жатасың,
Каралдың жалгыз мен турмак,
Калың элге атасың.
Кагылайын атам сен
Анан эмнеге капасың?..
Айланайын атаке,
Өзүң башчы, өзүң бек,
Элдин баары мактаса,
Эрдигиңе бали деп,
Эр эңишиң барсынып,
Сенин сүйбөгөнүң кандай кек?
Эси жоктук иш кылып,
Эр өлтүрүп салдымбы!
Же эрдигимди көрсөтүп,
Элиңди чаап алдымбы?
Же жалгыз барып калмакка
Жазыктуу болуп калдымбы?
Же болбосо атаке,
Тууганыңа касмынбы?
Сенин душманыңа кошулуп,
Досторуңду бастымбы?
Орунсуз бузук иш кылып,
Же мен ошондуктан жаздымбы?
Же болбосо атаке
Астыңдан туура тостумбу?
Өмүрүңчө кектешкен
Душманыңа досмунбу?
Же кандыгыңды талашып,
Калмакка акыл коштумбу?
Же болбосо атаке
Калмактар сенин айылынбы,
Катын алган кайныңбы?
Касташып жүргөн жооңду
Каратып келген айбымбы?
Капа кылбай бекерге
Айтып таарын дайныңды...
Айыпсыз мага таарынып,
Атакем сага не болду,
Жаштык менен жаңылып,
Жамандык кылсам оңомбу!
Басып келдим мен барып,
Басташып жүргөн жооңду.
Кара шаарга мен барып,
Урушка чыктым камданып,
Кыргын сала киргенде,
Кырк жигитим шаңданып,
Чуркуратып калмактын,
Туш-тушунан чуу салып.
Алтымыш кызыл нар алып,
Арттырып дилде зээр алып,
Жашта болсом калмактар,
Жалынышты камалып.

Жалгыз барып жоо сайган,
Же ушунум бекен балалык?
Кашкардын ханы бек Аккан,
Калкалап калың эл баккан,
Калмактан келе жатканда
Камынып тосуп ыраактан,
Акиреттик дос болуп,
Адагы сыйлап узаткан.
Акканга келип беш конуп,
Акыреттик дос болуп,
Лөгүнө жамбы жүктөтүп,
Жибектен жабуу бүктөтүп,
Айдаган жылкы, арткан зээр,
Катар-катар жүктүү нар
Дос—душманга тиктетип,
Барып келген жазыгым.
Алтын, күмүш, ак жамбы.
Алып келген жазыгым;
Ар жылда алаар алымды
Калмактарга кабаттап,
Салып келген жазыгым.
Он эки батман жамбы арткан,
Бар шайманы тептегиз,
Жибектен болду жүк, аркан;
Ошончо жамбы жүктөтүп,
Лөгүн берди бек Аккан.
Алтымыш ак боз бээлерди
Айры эмес нарча төөлөрдү,
Алтын, күмүш ээрлерди
Катарланган нарларды,
Жамбысы менен лөгүмдү,
Алып келдим тартууга,
Айланайын атаке,
Ачпайсыңбы көңүлдү!..

Курманбек сөзүн бүтүрдү. Тейитбек атасы ошондо
кабагын жазып, чыга калып Курманбектин алып келген
малдарын көрүп кубанып, санаасы тынып, көңүлү жайланып калды. Казы
муптуларын, эл бийлеген мыктыларын, көңүлү сүйгөнүн, көбүнчө бийлерин
чакырып алып: «Силер Курманбекке сүйлөшкүлө, кыргыз, кыпчактан кыз
тандасын; колдон келет эмеспи, өз эл деген
жакшы болот. «Өз өлтүрбөйт, жат жалгабайт» — деди
Тейитбек.

Эл билермандары макул көрүп, Курманбекке барып,
атасынын сөзүн айтып турганы:

— Атаң Тейитбек айтат,
Агаларың келе атат.
Кыргыз менен кыпчактан
Кыз тандасын деп айтат.
Кыргыз, кыпчак кор болбойт,
Кырааным төрөм сен барда,
Кыргыз мүчө кыпча бел,

Кызыктуу сулуу кыз танда!..
Өз элиңди теңсинбей
Аралап барба душманга,
Бактылуу болдуң санаган,
Бардыгы биздей санаган,
Басташам деген душманга,
Баатырлыкка жараган,
Ардактуу болдуң жашыңдан,
Акыл уксаң агадан.
Жардысы бар, байы бар,
Жалгызы бар, көбү бар,
Кыргыз, кыпчак элиңде
Эчен мыкты беги бар,
Таалайыңа жараша
Тандап жүрүп кызын ал,
Курманбекке айткын деп,
Ханыбыз Тейит жиберди,
Акылдашып кайткын деп,
Жалгызсың, жашсың оолукпа
Далай жоодо биздин кек.
Кырк жигитин жаныңда,
Эптекейден экини ал;
Чечендерден жетини ал,
Эл аралап жолго сал,
Берем десең дапдаяр,
Миңден чыгат калың мал.
Атаңыз бизди жиберди
Акылдаш деп арага,
Кулак салгын Курманбек,
Алдыңа келген агаңа.
Бу сөздү кабыл албасаң,
Биз калабыз балаага.
Калың кыргыз, кыпчактан
Кантип бир кыз таппайлы,
Табылса сулуу бактыңа
Таалайыңа жакпайбы..
Өз элиңден кыз алып,
Өрүштүн малын сактайлы.
Жакшы кызың барбы деп,
Жалынып жүрбөй жаттарга,
Өз элиң жакшы эмеспи,
Өрүшүңдү сактаарга!..
Өз элиңден албасаң,
Өчөштүк менен аттанба.
Суусу тунук, жери асыл
Сулуусу көп, эл асыл,
Чалкак-чалкак төрлөрү
Чөбү гүлдүү көк жашыл,
Асылды асыл чанабы,
Айбаттуу баатыр сен асыл.
Атаңдын сөзүн куп десең,
Арала кыпчак, кыргызды,

Сыртынан сынап табабыз
Сымбаты таза бир кызды.
Кыздары киет кыргыздын,
Кымбат баа, кемчет, кундузду..
Кыргызда сулуу көп турса
Кытайга бармак дуруспу?
Өз элиңдин ичинде
Кызыктуу кызы болбосо,
Кыдырып баарын көргөн соң,
Кыз көөнүнө толбосо,
Кытайды карай жөнөсөң
Издешемин мен кошо.

Увазир Зайырбек сөзүн айтып бүттү. Ошондо бала
баатыр Курманбек Зайырбекти карай айтып турган жообу:

- Арага келген Зайырбек
Бул айтканың кандай кеп?
Асылдымбы силерге
Катын алып бергин деп?
Же мактанган жайым бар беле,
Бала баатыр эрмин деп?
Кыз керек болсо кыргыздан
Кырааным атам өзү алсын.
Кызыңар барбы алам деп,
Кыдырып издеп ким барсын..
Кыз аламбы, албаймбы
Түпкүлүгүн угарсың.
Өлбөсөм таап алармын
Таалайга келет бир асыл,
Өмүр кошуп көрөрмүн,
Алганымдын ыраатын.
Бекерге кетпес түбүндө
Көпкө кылган кызматым..
Сулуу кыз барбы сенде деп,
Кыргыз, кыпчак элде деп,
Калыңына беремин
Алтын, күмүш теңге деп,
Аздык кылса калыңы,
Алышыңча мал же деп,
Ар кайсы элди кыдырсам
Атамда абийир калабы!
Катын таап алсын деп,
Тентитеби баланы,
Ушундайбы Зайырбек,
Нээтиңердин абалы?
Эл аралап кыз издеп,
Элимден катын албаймын.
Аралашып бир жүрүп,
Уятына калбаймын.
Ушу доорум барында
Урумдун кызын тандаймын.
Катын алып берсин деп,

Качан айттым атамды?
Билбей койду мени деп,
Милдет кылып жатамбы?
Элим сенин баарыңа
Эрдигимди сатамбы?
Кырк жигитти ээрчитип,
Кытайга барам кыз тандап,
Кырчылдашар жоо келсе
Кысынбаймын кылчаңдап,
Ажал жетип өлбөсөм,
Адашабы сыймык - бак.
Жоо жарагын мол камдап
Оруска барам кыз тандап,
Ок атышар жоо болсо
Ошондон качпайм кылчаңдап,
Оңтоюма келтирип,
Ооганга бүлүк бир салам.
Оюма түштү бир кыял,
Оогандан тандап кыз алам.
Оюма коё бергиле,
Оолугуп калды бир балаң.
Катын алып берсин деп,
Арачы салган эмесмин.
Айтпаса да атамды
Бойдок койду небесмин.
Катын алып бергин деп,
Кимиңерге кенештим?
Хан Тейитбек атама
Кайтып баргын Зайырбек,
«Кан кузгуруң болбойт»—деп,
Айтып баргын Зайырбек..»
Эр жеңишкен душмандай,
Элчи салган кандай кеп?
Соодагерден, кербенден,
Угуп, көрүп келгенден,
Урууда жок кыз уктум,
Бактылуу баатыр эрлерден,
Кабары жүрөк дегдетти,
Как ошо кызды алам мен.
Оогандын ханы Бакбурхан
Опсуз баатыр деп угам.
Эрдигине ишенип
Беттесе беш миң кол кууган.
Оюмдагы эр экен,
Ошого барам мен мындан.
Бакбурдун жалгыз бир кызы,
Адамзаттын жылдызы!..
Жоругун айтып көргөндөр,
Жоруй келсе нур кызы!..
Күмүштөн аппак Канышай,
Кийгени жибек кымызы.
Угушума карасам

Бакбурхандын анты бар:
«Мени сайып ким жыкса,
Канышайды берем» деп,
Каалап жүргөн шарты бар.
Албаса да ошону,
Көрбөгөн жердин дарты бар.
Эрдигине чыдабай
Үргөнчтүн суусун ким кечсе
Аттанып чыксын Бакбур деп,
Арачы коюп дүрбөтсө,
Аянышпай сайышып
Аңтара салып ким кетсе,
Как ошондон жыгылсам,
Канышайды берем деп
Кандай күчтүү эр кечет,
Үргөнчтүн суусу терең, - деп,
Үйүндө Бакбур айтыптыр
Бала баатыр келер деп.
Үргөнчтүн суусун кечейин.
Бир тилекке жетейин,
Оогандын ханы Бакбурга
Бир беттешип өтөйүн.
Менден башка баатырлар
Кесе албаптыр көкөйүн.
Кырк жигитим шаңданып,
Кызматыма камданып,
Кудай буюрса Бакбурдун
Кызын алам мен барып.
Тирүү болсом кыз албай
Куру келбейм сандалып.
Атадан артык Зайырбек,
Өзүм менен бир баргын,
Үргөнчтөн кечип өткөндө,
Бакбурхандан тил алгын.
Сайышып аттан түшүрүп,
Кыз алышка кумармын.
Зайырбек ага тилимди ал,
Тейитханга кенеш сал.
Эр көкүрөк баламын,
Орундаса талабым,
Уккандан көңүл оолукту,
Канышайдын кабарын.

Бала баатыр сөзүн бүтүрдү. Зайырбек Курманбектин
тил албай тургандыгына көзү жетип, Тейитбекке келип, бар болгон окуяны
айтты. Ошондо Тейитбек хандын увазирине карап айтканы:

Увазирим Зайырбек,
Сенин бул айтканың кандай кеп?
Оолуктурбай баланы
Тыйбайсыңбы койгун деп.
Ойдогусун кылгандай

Ооганда жок биздин кек.
Калмакчылап оогандар
Кайта качпайт бириндеп.
Бир айчылык жол болот,
Тил алсын балам кор болот,
Чөп чыкпаган кара кум,
Кагырама кара таш,
Кыртышы жок жер болот.
Түркмөн, тажик бир түрдүү
Тутуму бирге эл болот.
Оогандын ханы Бакбурхан
Анын - арбагы көптү жапырган
Жыгылган жок эмгиче
Жер жүзүндө баатырдан.
Туу жайылтып кол келсе
Жеке эле жалгыз качырган.
Ооганга уулум баралбайт,
Бакбурдун кызын алалбайт,
Кыргыз, кыпчак элдейди
Кылымдан издеп табалбайт.
Тилиңди алса жалгызды
Ээрчитип алып элге кайт.
Бет алдырбай саюучу,
Кастык кылып келгенди,
Бекинип туруп ок берсе
Мээге атуучу мергенди,
Бетине келсе түшүрчү,
Менменсиген эрлерди.
Барбасын балам Курманбек
Бакбурдун жөнү ушундай.
Байкаса боло жалгызым
Жашынан шумдук иш кылбай!..
Балапан кезден бер жакка
Келе жатат бир тынбай.
Бакбурхан өңдүү дөөлөргө
Барар кези боло элек.
Баатырлыкка жетишип,
Балтыр эти толо элек.
Жаш балапан күнүндө
Жандан кечип не керек!..
Жашы жетти Курманбек
Жыйырма төрткө жаңыдан,
"Көпкөндүккө жеңдирбей;
Жетилсе боло абыдан...
Өзөгү бөлөк душмандан,
Өз эл жакшы тааныган.
Бала баатыр жалгызым,
Каны суюк жаш бала.
Оолуктуруп баланы
Мени каран таштаба!
Бу күйдүргүдөн айрылсам,
Күнүм түшөр башкага.

Койдуруп кой баланы
Барамын деп оолукса.
Бакбур тирүү коёбу,
Балапанга жолукса.
Көөнүнө түшөр баланын,
Көпкөндүгү соолукса.
Байкасын баатыр Курманбек,
Барса да Бакбур кыз бербейт.
Кыпчактан келген бир бала
Кыз аласың кимден дейт.
Айта баргын Зайырбек
Анда барса соо келбейт.
Тил алсын уулум барбасын,
Табалбайт түбү аргасын.
Кыргыз, кыпчак элимден,
Кыдырып кызын тандасын,
Атам айтпай койгон экен деп,
Түбү менден көөнү калбасын.
Кантип бир кыз жок болсун,
Кыпчак менен кыргызда,
Ушунча элди сатабы,
Угуп алып бир кызга?
Ушул менин сөзүмдү,
Айта баргын жалгызга...

деп Тейитбек Зайырбекти жөнөттү. Зайырбек Курманбекке барып Тейитбектин сөзүн айтты эле, Курманбек атасынын сөзүн укпастан: - «Кана Зайырбек ага, мени менен барасыңбы, же аны менен каласыңбы» - деп, кайра анын өзүнө кайрылды. Зайырбек барайын дейт Тейитбектен коркот, барбайын дейт Курманбектен коркот, айласы кетип турду да: - баатыр барайын, бирок өлбөй келсек хандын өлүмүнөн сактасаң болду - деди. Курманбек ыраазы болуп Зайырбекке карай айткан сөзү:

- Атамдан артык абаке,
Эми жактың көңүлгө,
Ушу кылган ишиңди,
Унутпасмын өмүрдө!
Колдон келер иш болсо,
Мен кетем сиздин өлүмгө,
Отуз нарга жүктөтүп,
Түгөнбөс түрдүү күл азык,
Кайып ишке жөнөдүм,
Кайдан буйрат туз насип.
Кабарын угуп токтонбой,
Канышайга мен ашык.
Алыска сапар жол жүрүп,
Ысык чөл, кара кум басып,
Как эткен карга жок болор,
Катуу багыт бел ашып,
Канышайды алар бекемин,
Тилекке жетип муң басып...
Эриксең эрмек болсун деп,
Капалык көөнүң толсун деп,

Эки бирдей ырчы алдым.
Эт жаңылап жесин деп,
Элүүдөн ашык жылкы алдым
Эр эңишер жоо болсо,
Эсебин табар мен бармын!
Кырк саба кымыз кайнатып,
Кырк көөкөр арак тарттырды
Кырк жигитке тапшырып,
Кыбыратпай арттырдым.
Абаке сенин барыңдан,
Ушунчалык сарп кылдым.
Жөнөп чыкты Курманбек
Шартылдата жол жүрүп.
Шаани менен кондуруп,
Конгон жерде бир бээден
Коногуна сойдуруп.
Каалаганы Канышай
Аламын деп ой кылып.
Бухардан ары түз өтүп,
Узун жолдон көзү өтүп.
Уктаганда кырк жигит
Алмак-салмак күзөтүп.
Бара жатат Курманбек,
Арадан эчен күн өтүп.
Дегдеп барат Курманбек,
Тажиктин элин аралап.
Дегеле момун экен деп,
Байкап барат чамалап,
Кырк жигит кыраан эмеспи,
Туш-тушунан сагалап.
Бээ союучу бешөө бар,
Ат багуучу алтоо бар,
Канышай үчүн Курманбек
Кара башы ынтызар.
Катуу багыт жол тартып,
Каалаганы ашык жар.
Конгон жерде бир бээден,
Коногуна жетишип,
Күндүзүндө бардыгы,
Күл азыктан жеп-ичип,
Артып калса союштан,
Кол кайрыгы беришип.
Так отуз күн жол тартып,
Барды Оогандын бетине,
Кечинде жетип токтолду
Чоң Үргөнчтүн четине,
Жатып калды кеңешип,
Таң атканда кечүүгө,
Эрте туруп Курманбек,
Дүрбү салып карады.
Караган менен көрүнбөйт,
Эч нерсенин карааны...

Маңдайынан көрүндү
Карайган шаардын барааны.
Ошо шаарды көргөндө,
Ак үйлөргө жөлөгөн
Кандай сулуу экен деп,
Канышайды санады.
Дүрбү салып караса,
Түрдүү сонун тамаша,
Катар-катар ак үйлөр,
Тигилип турган жанаша.
Жүрөгү сыздап токтонбой
Ошо Канышайды санаса.
Ак үйлөргө жөлөгөн
Кара түпөк найзалуу,
Аттарынын баарысы
Каңтарылып байлануу.
Аскери жатат куралып,
Ар душманга шаймандуу,
Бала баатыр Курманбек,
Көргөндө көөнү жайланды.
Белин чечип Курманбек,
Этин таза жуунуп,
Пери ургандай теңселип,
Белин бекем буунуп;
Зайырбектин жанына,
Басып келди бурулуп.
- Атамдан артык Зайырбек,
Азандан турдум делбиреп,
Дүрбү салып карадым,
Тетиги ак айылды белгилеп,
Ошолорду көргөндө,
Оолугуп турат от жүрөк...
Кароолу дүрбү салбасын,
Суучулдар кечүү чалбасын;
Аңдоосунан билгизбей
Аскери келип калбасын.
Кечигип калсак кокустан,
Кечүүнүн оозун албасын.
Камыналык абаке,
Камалып калбай бекерге,
Сак болгула жигиттер,
Чоң дайраны кечерге
Маңдайдагы душманга
Сыр алдырбай бекерге
Бээ союучу бешөөң кал
Ат багуучу алтооң кал
Ардакталуу жолборстор,
Айтканыма кулак сал.
Алдырбагын душманга
Айдаганың далай мал.
Кырк жигитим ат току!
Кыбырабай бат току!

Оор кийимди бүктөтүп,
Чыкчийтып тике бөктөрүп.
Чылбырынын баарысын,
Бир-биринен өткөрүп,
Кыз эсинде Курманбек,
Жүрөгү жалын өрттөнүп
Кандуу көбүк дайрага,
Каз катар тартып түшүштү,
Калганынын баарысы
Каз менен куудай сүзүштү.
Каркыра менен турнадай,
Канаттарын тизишти.
Арасында коркогу
Жанынан үмүт үзүштү.
Курманбек менен Зайырбек
Эки жакы жанында,
Кырк жигиттин колдору,
Аттарынын жалында!..
Теминсе ыргып зыпылдап,
Теке жоомарт Телтору ат,
Куудай сүзүп кылкылдап,
Жер үстүндө жүргөнсүп,
Жебелеп сууга эч батпайт.
Кырк жигитти дайрадан,
Сүйрөп чыкты Телтору ат.
Жүрөгү жок коркогу
Жүдөп чыкты саруулап,
Сүйлөй албайт балдырап.
Жадырап-жайнап Курманбек
Зайырбекке кубанып,
Чогулушту кырк жигит
Эсин жыйып куралып.
Ким жүрөктүү, ким коркок,
Суу ичинде сыналып.
- Тобокелсиз иш болбойт,
Ажал жетсе ким колдойт,
Ар убак мындай заманга
Аярлансаң эч болбойт,
Менден мурун Үргөнчтөн
Эр Семетей бир кечкен!
Сүздүрүп өткөн Күлчоро
Кечүүнүн жөнүн билбестен!
Буга окшош дайрадан
Биз өңдөнүп ким кечкен?
Дайраны кечип Үргөнчкө,
Чыккан адам болбоптур.
Чыкканы менен Бакбурду,
Жыккан адам болбоптур!
Бакбур менен беттешип,
Сайышкан адам болбоптур!
Зайырбек аба аттанып,
Элчиликке барыңыз,

Бала баатыр келди деп,
Бакбурга кабар салыңыз...
Кыргыз менен кыпчактан,
Бир айчылык ыраактан
Эр Курманбек келди де,
Келгенимди белгиле,
Сенден башка баатырдын,
Баарын койбой жеңди деп.
Бакбур менен сайышып,
Жыгылсам тирүү эмесмин,
Жыгылып калса Бакбурхан
Кыз беришке кеңешсин, .
Ээрден ооп кыйшайып,
Үзөнгүдөн бут тайып,
Оодарылып оңолсом
Арманда калдым дебесин.
Өзү баатыр кадырлуу,
Мүчөсү тегиз далылуу!..
Өзү теңдүү адамдан,
Сыймыгы бар бактылуу,
Кандай баатыр чыкса деп
Канышайды берем деп,
Анты-шерти тагылуу,
Кантип бизге таанышат,
Жыйырма төрттө баламын,
Жетиле элек жаш канат.
Жаш канатка алдырса
Өзүнө жаман ат калат,
Баласынтпай өзүмдү,
Бардык күчүн арнасын.
Бастырып койбой чу коюп
Баканын бекем кармасын.
Тоотпой келип кокустан,
Уят болуп калбасын.

Курманбек айтар сөзүн айтып Зайырбекти жөнөттү. Зайырбек бара жатса кайтарып турган кароолчу, жер жесеген жесекчи, сарайларга сакчысы, бакылдаган бак шысы, пайгамбардын балы деп, дагы бар төлгө тартчусу, бир жагында тизилип турган аскери турат. Зайырбек муну көрүп калтаарып коркуп, элдин түрүнөн жаны калбай шайы кетип, чет жагындагы элчисине: — «Мен дагы бир хандын элчиси элем. Бакбурханда сөзүм бар эле, жооптошуп кайтсам экен» — деп, сурап отурганда, Бакбурхандын кырк жигити менен ордосунан чыгып келе жатканын көрдү да Зайырбектин салам берип, Бакбурханга айтып турганы:

- Атсалоому алейким,
Салам айттым сиз жакка,
Алыстан келген элчимин,
Алик ал ханым биз жакка.
Падыша Бакбур байкагын,
Бардык сөзүм айтамын,

Бала баатыр жиберди,
Жооптошуп кайтамын.
Кыргыз менен кыпчактан
Кыраан чыккан Тейитхан,
Жалгыз уулу Курманбек
Кыз жактырбай кыргыздан,
Кызы бар деп биздин хан
Уккан экен сиз жактан
Менин атым Зайырбек,
Тейитханга увазир,
Улугум Бакбур сөзүмдү,
Урмат кылсаң угуптур.
Курманбектин келгени,
Айта турган ички сыр,
Кудалашып тынч алып
Кубанышып курчалып,
Сөөктөшүп тынч алып,
Сүйүнүшүп курчалып.
Арка бериш жер алып,
Арадан эчен эл алып,
Аралашып жатсак деп,
Анык курбуң Тейитбек
Айттырганы ушул кеп.
Хан кадырын хан билет,
Кадырлашса бак кирет.
Бек кадырын бек билет,
Тектиги мендей деп билет.
Сөөктөшүп сүйүнсө
Эки тилек биригет.
Курбалдашың Тейитхан
Көрүп кел деп силерди,
Бала баатыр Курманбек
Уулун кошуп жиберди.
Араласа Курманбек
Айынбай сайган миң эрди.
Кыраан баатыр Курманбек,
Кырк жигити кашында,
Бала баатыр атанып
Бактылуу болду жашында,
Сынганы жок душмандан,
Сыймыгы бар башында.
Береним Бакбур сөзүмдү ук
Мен да увазир бир ханга.
Сен да ойлоп шүкүр кыл,
Хан кадырлап турганга.
Элиңдин артык жыргалы,
Каркылдап өзүң турганда,
Кыз алышып, кыз берген
Кудалыкка кандайсың?
Ызаатташып өтүүгө.
Тууралыкка кандайсың?
Туйгун төрөм Бакбурхан

Кайсынысын тандайсың?
Кудалыкка биз келип,
Кол куушуруп турубуз,
Ырааксынып койбосоң,
Ылайыкко мунубуз?
Курманбек болот уулуңуз!..

Бакбурхан кыр көрсөтүп, Зайырбекти карап, көзүнөн чаарын чыгарып,
кыпкызыл жүзү кубарып, бетинен түгү чыгып сурданып айтып турганы:

- Алыстан келген арачым,
Абыдан уктум кебиңди,
Алтымыш адыр Үргөнчтөн,
Араң өттүк дедиңби...
Алары сулуу кыз болсо,
Алып келгин бегинди!
Артык мактап жибердиң,
Кыргыз, кыпчак элиңди.
Атайы келсең Бакбурдун
Алы кайсы дедиңби?
Өрт өчкөндөй басайын,
Өрөпкүгөн демиңди!
Үч арал Үргөнч дайрадан,
Кечкен эр кечип өтүшчү,
Келерге жолу бекүчү!
Жалтанып келип Бакбурдан
Анан жаралуу болуп кетүүчү!
Кээде бирөө маңдайдан
Кайта кетчү кече албай,
Түрүлүп аккан Үргөнчкө
Титинип киймин чече албай;
Тим эле кете берүүчү,
Тилегине жеталбай.
Үргөнчтөн эптеп кечипсиң,
Үч аралдан тепчипсиң.
Бу сөзүңө карасам,
Тирүүлөй жандан шекипсиң!
Муштумдай болгон баланы
Сен ажал айдап ээрчипсиң.
Айдап келген малың жок
Кудалашар алың жок,
Артынып келген булуң жок,
Алып келген кулуң жок
Ажал айдап келиптир,
Алда кандай мүнөзүң,
Сени өлтүрүп койсом кунуң жок!
Баатыр болсо Курманбек
Бастырып келсин көрөмүн
Мактанасың Зайырбек
Байкайынчы өнөрүн!
Баатырсыган балаңдын,
Баш кесип, канын төгөмүн.

Кылычын алсын кабынан,
Айбалта алсын сабынан,
Кантип коркот Бакбурхан
Найзасынын табынан
Сайып жыгып балаңдын,
Бир ууртайын канынан.
Оолугуп келген бир балаң,
Үмүтүн үзсүн жанынан!..
Сайдырып койсом ошого,
Бала да болсо багынам!..
Тирүү калсам жыгылып,
Түшүп берем тагыман.
Жарганаттай бир бала
Жаштык кылып шашпасын,
Жайымды айтып коеюн,
Сайышты мурун баштасын,
Алы келсе аябай,
Аңтара салып таштасын!
Көсөм болсо Курманбек
Таамай сайсын аянбай,
Заарын салсын эр болсо,
Жылаан, бөйөн чаяндай,
Өмүрүмчө эр сайдым,
Жыгылып жерди таянбай.
Баатыр коюп алыпсың,
Бабыраган баланы.
Бастырып келген чунагың,
Бакбурду сайып алабы?
Ушунча журттун баарысы,
Улуксуз жесир калабы?
«Ардактанып» - мактайсың,
Алмадай болгон баланы
Алыстан келген бир чунак
Анык сайып алабы?
Оогандын эли түңүлүп
Атасыз жетим калабы?
Аянса алсын энеси,
Айта чыксын керээзин,
Арачы болбой аңга түш,
Акылсыз кандай эмесиң!
Алп беттеше тургансып,
Атайлап кабар бересиң.
Каны суюк жаш бала,
- Каада билбес мас бала.
Калмакка чабуул салды деп,
Канынан алым алды деп,
Айдап келди коротпой,
Алымга алган малды деп,
Жакын айыл Кашкардан,
Жайын уккан болчумун,
Жарганаттай балаңды,
Дайын уккан болчумун.

Жайын өзүм табайын
Жолоочу келген жолчунун,
Оогандын элин Курманбек
Калмактардай ойлойбу,
Күрпүлдөгөн чунагың
Көпкөндүгүн койбойбу?
Кырк уурусун эрчитип,
Кыйрынан мени кемсинтип,
Береги кыпчактын уулу жолойбу
Кылчайып кытай батпаган,
-Ангилис мылтык атпаган.
Оогандын ханы мен элем,
Ошентип элин сактаган...
Бакбурдай баатыр чыкпайт деп,
Орустун эли мактаган.
Бир балалык болбосом,
«Кудай» кантип жаратсын,
Колунан келсе кыпчагың,
Калмакча мени каратсын!
Канакей бачым алып чык,
Суу ордуна кан аксын.
Жер таянып жыгылбай
Жетимиш жашка келгеним,
Жалгыз кыпчак камаса,
Жамгырдай агат жан терим!
Жазы ооган эл үчүн
Жанымды аяп кантейин.
Эртең менен эртерээк,
Күн чыгардан эртелеп,
Беттешер болсо камынып,
Даярдансын Курманбек!
Сөздүн баарын калтырбай
Айтып баргын Зайырбек!

Бакбурхан сөзүн бүтүрдү. «Бир өлүмдөн калдым»—
деп, Зайырбек Бакбурдан көргөн, билгенинин баарын
Курманбекке айтып турган жери:

Бала баатыр Курманбек
Бакбурга барып кел дедиң
Жашчылыкка жеңдирип,
Көпкөнүңдөн желдедиң!
Канышайды аламын
Арачы болгун сен дедиң.
Бакбурханга мен бардым,
Келгенимден кеп салдым,
Жуучулукка келдим деп,
Каарына кармалдым.
Ар шайманы дапдаяр,
Айбатына таң калдым.
Кошуну миңден кураган,
Тулпары туйлап чураган,
Оолугуп Бакбур сүйлөсө,

Оозунан түтүн бураган!
Он эки нөкөр увазир
Оозунан сөзүн улаган.
Сакчысы жолун сактаган,
Чаркчысы кылыч чарктагам,
Устасы ууга сугарып,
Айбалтасын таптаган.
Бакбурхандын мүнөзүн,
Байкап турсам эң жаман...
Аянбай келсин балаң дейт
Айта бар менден салам дейт
Айлымды тоотпой аралап,
Бу келиши жаман дейт.
Келгениң менен түбүндө,
Кете албайсың аман дейт.
Кайратымды качырды,
Сөөгүмө сөзүн батырды
Үрөйүмдү учурду,
Кыз алам деп Курманбек,
Кылар ишиң ушулбу?
Кийингени көк темир,
Курчанганы ак темир,
Сүрөтү адам дебесе
Тулку бою бир сеңир!..
Канышай өңдүү бир сулуу,
Кыпчак, кыргыз элдедир!...
Бакбурдун кызын издеген,
Бала болбой жерге кир!
Үч арал Үргөнч жер болсо,
Кайнаган ооган эл болсо,
Ортосунда кечүү жок
Агып жаткан сел болсо,
Түрүн көрүп Бакбурдун
Түңүлүп келдим мен болсо.
Каарланса Бакбурхан,
Калмакча көрөт мени деп,
Тоотпой келген баланын,
Суудай суусун деми деп,
Кесири көп чунактын,
Келген экен эби деп.
Кесири жок кетели,
Кечинде сууну кечели!
Өрөпкүбө Курманбек,
Ар кимдин жакшы өз эли!
Дайыны жок жумушка
Дайрыган менен жетеби.
Баарыңар бирдей жаш бала,
Сөзүмдү бекер таштаба,
Өзүнүн эли болбосо
Өкүм өтпөйт башкага!
Сага Бакбур кыз бербейт.
Бекеринен аксаба...

Деп ошондо Зайырбек
Айтып өттү далай кеп.
Эми кантип айтабыз,
Кызыңды бергин Бакбур деп,
Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Тура калып Курманбек
Кырк жигитти чакырды,
Зайырбекти ойготуп,
Айтып турат акылды:
- Атамдан артык жакыным,
Жагабы ушул акылым.
Жаштык кылып жалтанбай.
Жүрөгүм коркуп калтаарбай,
Бакбурду саят баатырың!
Кырк жигитим ат току,
Көп кечикпей бат току
Келсин дептир барайын,
Бакбур менен беттешип,
Бак талаайга салайын.
Абакем Зайыр сөз байка,
Ар ким баатыр элинде,
Малсыз жарды болсо да
Бай ойлонот жеринде.
Бардык элге угулган,
Бар бекен Бакбур кебинде.
Карышып Зайыр сактанды,
Хан Курманбек аттанды!
Кылчаңдабай кырк жигит,
Кыраандык кылып шаттанды.
Бала баатыр ойлонду,
Өз «атагын» сактаарды,
Зайырбек менен Бакбурдун,
Убада кылган жерине
Барып турду Курманбек
Бас дөбөнүн белине!
Дүрбү салып карады,
Бакбурхандын чебине,
Караса көзүн жиберип,
Туш-тушу туюк чеби бар,
Ошол чептин ичинде
Дүңгүрөгөн эли бар...
Канышайды көрүүгө,
Хан Курманбек болду зар
Ат ойнотту чаңдатып,
Бас дөбөдөн Зайырбек
Кылактатып туу жайды,
Сайышсаң Бакбур келгин деп,-
Мен дагы сага барабар
Тең келүүчү эрмин деп...
Теке жоомарт Телтору ат,
Сын-сыпаты кем эмес

Бугу менен маралдан!...
Басыгыңа чаң жетпейт
Жаралгандай шамалдан.
Бас дөбөдөн чаң көрүп,
Туу жайылткан жан көрүп,
Турушунда шаң көрүп,
Ат ойноткон эр көрүп,
Аркасынан бир канча,
Аңдап турган эл көрүп,
Бакбурхан айтты баарыга,
Жашы менен карыга,
- Ат ойнотуп туу жайган,
Арыштап далай эр сайган,
Маргалаңдын нар жагы,
Анжыянда чарбагы,
Угулуп жүргөн ошонун
Ар убакта «атагы»,
Бир беттешпей койду деп,
Калбасын менде арманы.
Ар душмандан куткарган,
Туулган тунук тулпардан,
Ажыраткан мал эле,
Ар убакта муңдардан,
Канаттуу кара кас тулпар,
Өмүрүмө чоң жардам,
Кара каз тулпар минейин,
Жалама соотту киейин,
Жалгыз келген баланы,
Чымырканып качырып,
Чындап найза салайын,
Байкайынчы ошонун,
Баатырлык, бакты, таалайын!
Түшүрө сайса түбөлүк,
Түгөй кылып алайын.
Калың ооган ойлочу,
Каралашар кара жок,
Канышай эркек болбоду,
Андан башка бала жок,
Камаласа душманым,
Карып кетип баратам,
Каруулашар чама жок.
Калмак да келет аралап,
Калкым четиң таланат,
Касташкан душман менде көп,
Хандыгым түбү аманат.
Туш-тушумдан баары жоо,
Түбүндө калбайм саламат.
Кытай да келет кырданып,
Кызыгышып чыңданып,
Намысымдан туралбай,
Найзалашам мен барып.
Карылыгым курусун,

Жашымда жүрдүм шаңданып.
Байкап турат Парансоз
Ошолордун баарысы,
Бизден кыйын өнөрпоз!.,
Өзүмө жардам берүүгө
Табалбадым эч бир дос.
Душмандардан сактаныш,
Ар убак менин оюмда,
Оокат кылып турабыз
Үч арал Үргөнч боюнда!
Чоң душмандык дагы бар
Бухарлыктын оюнда.
Эл-журт үчүн эс алып,
Эки күн тынчып жатпаган,
Эч душманга алдырбай
Элин аман сактаган,
Баатыр элем жашымда,
Багынтып душман батпаган.
Убадалуу шертим бар,
Жыгылсам берем кызымды,
Күйөө кылып алмакка,
Кадыры өткөн бала экен,
Кашкарлык менен калмакка.
Курманбекти колго алып,
Сыйынамын арбакка.
Кокусунан жыгылсам,
Качырып кирип барбаңар.
Кастык кылбай балага,
Казкара качса кармаңар.
Каарына тийсең баланын,
Табылбайт түбү аргаңар.
Сайышамын армансыз,
Жалгыз бала, жалгыз мен.
Жолобогун эч бирөөң,
Тилек менен туш келген,
Бала да болсо багы бар
Бактысына ишенген.
Арага Зайыр келгенде,
Ар кайсыдан бирди айттым,
Баатырлыгын билмекке,
Баштан аяк чырды айттым.
Эми элим силерге
Ички пикир сырды айттым.

Бакбурхан сөзүн бүтүрүп, Бас дөбөнүн белинде күтүнүп туу жайылтып, ат
ойнотуп турган бала баатыр
Курманбекти качырып калган жери:

- Казкара тулпар ат минип,
Кабаттап темир соот кийип.
Качырды Бакбур баланы,
Ат куйругун шарт түйүп.,

Найзасынын учунан
Жалындаган от күйүп.,
Бала баатыр жөнөдү
Бакбурханды качырып,
Теке жоомарт Телтору ат,
Коёндой кулак жапырып,
-Албан түрдүү жүгүргөн
Арандай оозу ачылып,
Жан жанына жаркырап,
Ак көбүгү чачылып
Туяктары тийген жер
Кемегедей оюлуп,
Чымдуу жерлер чытырап,
Чыдай албай союлуп;
Сайышка көнгөн аттары
Бир бирине боюшуп.;
Бириники Телтору ат,
Бириники Казкара
Бири кары Бакбурхан
Эр Курманбек жаш бала!
Сайышкан жери ылайык
Бас дөбөнүн боз талаа.
Кыраан баатыр Курманбек,
Кыргыздап ураан чакырды,
Сол мүрдөн солдойтуп,
Сайып өттү Бакбурду,
Беттешкенде кулатты,
Менменсинген баатырды.
Эки имерип беттешпей,
Жыгылды Бакбур куланып,
Көкөлөттү Курманбек,
Күүсүнө күчү уланып...
Зайырбек менен кырк жигит
Жайнап чыкты кубанып...
Жандай түшүп Курманбек
Казкараны кармады,
Баш көтөрүп Бакбурхан
Ордунан тура калганы!
Колтуктап атка мингизип,
Убада шерти чын болсо,
Кайнатам деп арнады.
Бакбурхан айтты арманды.
- Карылык басып этимди,
Кал басып нурлуу бетимди,
Бир беттешип жыгылган
Карылыгым шекилди!..
Найзага илип кетчү элем,
Ушундай эчен жетимди.
Жоголупсуң зардабым,
Билиндиң го карганым.
Кезенишкен душманга
Келбейсиң го дарманым.

Өткүр кайрат, өкүм күч,
Ушулбу өксүп калганың!..
Чакырып алды кол булгап,
Арачысы Зайырды,
Көрсөтүп турат Бакбурхан,
Туу жайылып түнөргөн
Төтөгөлүү айылды.
- Курманбекке кут кылсын,
Канышай жалгыз баламды,
Аман болсо Курманбек
Болду го мага каралды.
Ойдогу тилек туш болуп,
Эми бастым санаамды.
Эр кадырын эр билет,
Эрдигин билдим белгилеп.
Отуз келин, отуз кыз
Алдынан тоссун делбиреп...
Бактыбызга ылайык,
Баатыр жездем келди деп...
Отуз келин, отуз кыз,
Жиберип алдын тосомун,
Эр Курманбек баатырга,
Канышайды кошомун...
Бактысына туш кылды,
Жалгызымдын кошогун.
Ыкыбалы жарашса,
Ылайыкко ошонум...

Бакбурхан Зайырбекке айтар сөзүн айтып, колун кармап коштошуп жөнөдү. Зайырбек, кырк жигит болуп, көңүлдөрү толуп, кабактары ачылып, кумарлары жазылып, Курманбек баатырга ракмат айтып турушту. Бакбурхан элине барды. Эл бийлеген кадырлуу кары, жашын жыйнап алды да кеңеш салды: - Менин шертим бар эле: «Үргөнчтүн суусун кечип чыгып, мени ким сайып жыкса, кызым Канышайды бермекмин. Үргөнчтү кечип чыкты, мени сайып жыкты, анты-шертим боюнча кыз береминби, же башка дүнүйө-мүлк, жылкыдан күлүк береминби - деди.

Көпчүлүгү - бу балага бербеген кызды кимге беребиз ханым, бирок биздин айтар сөзүбүздүн жообун Төпө чечен берет - дешти. Ошондо Бакбурханды карай Төпө чечендин айткан сөзү:

- Падышабыз Бакбурхан,
Ким чыксын сенин ыгыңдан
Бала баатыр беренди,
Бактылуу күнү туш кылган.
Сыр алдырбаң качырып,
Сынай бардым мен мындан.
Азыркы күндө Курманбек
Жыйырма төрпө жаш болсо,
Он төртүнөн бер жакка,
Эр сайышка маш болсо,
Кыргыз менен кыпчакка
Кызматы менен баш болсо,
Өзбек калкы кадырлап,

Өзүнүн элин көбүнүн,
Каргадай бала кезинен,
Кармашарга жоо күтүп,
Кандай баатыр болсо да
Алып жүрсө кан бүркүп,
Бухар, тажик, түркмөндү,
Тоотпой өтсө аралап,
Тоодой баатыр Бакбурду
Тогуз күн жатса камалап,
Токсон адыр Үргөнчтү
Тостой¹ кечсе сабалап,
Калмакты чаап каратса,
Кашкардын ханы токтолуп,
Жолдон тосуп карашса.
Жолборс өңдүү сүрү бар,
Жоону көрсө кызыган
Жолборс жүрөк Манасча.
Ойлойтур хан арман жок,
Каным Курманбекче жаралса,
Сен өзүң балбан оогандан,
Өөрчүп кетсең душмандын.
Өрт жалындай бала экен
Өрөпкүгөн жоону алган!
Баралына келгенде
Бас келалбай эч балбан.
Абдан акыл Бакбурхан
Өзүңдүн тапкан кеңешиң,
Мындай эрге бербесең
Анан кызыңды кимге бересиң?..
Курманбекти колго алсаң,
Анан аңдышкан жоону жеңесиң.
Падыша Бакбур ханыбыз
Ылайык таптык баарыбыз.
Бактылуу баатыр беренди
Бала кылып алыңыз!..
Калың ооган элиңди
Канатташып багыңыз.
Аралы терең Үргөнчтөн,
Акпай кечип ким чыккан,
Илгертен бери өзүңдү,
Ким сайышып, ким жыккан?
Бирөө менен беттешсең
Биз кирүүчүбүз туш-туштан.
Оңой бала дейсиңби
Ойротту бузган омуруп,
Кыраандыгын карматса,
Кырк жигити чогулуп.

Төпө чечендин сөзүн Бакбурхан баштаган көпчүлүктүн баары угушуп,
Канышайды бермек болду. Бакбурхан үйүнө келип, ордо кыздан отузду, сынаакы

¹ Т о с т о й – жара кечүү маанисинде.

сулуу келиндерден отузду, кырк "жигит кошуп, «тосуп келгиле»—деп, жиберди. Алардын арасынан керней, сурнайды тарттырып, боз балдарга көкбөрүсүн тарттырып, төрт ак өргөө көтөрүп Курманбек баатырды шаани-шөкөт менен түшүрдү.

Канышай ойлонуп отурду да: «Атам мени кыргыздын жолоочулап келген бир баласына бермек болуп жатат, мен барып ошол бала баатырдын сыртынан сынайын. Көңүлгө Толсо ичимден тынайын, эгерде көңүлгө туура келбесе бир чоң чатак кылайын,— деп, өзү менен акылдаш жандай көргөн сырдаш, курбу жеңеси Батыйманы ээрчитип чыгып аны карай Канышайдын айтып турган сөзү:

— Бермек болду атакем
Жолоочу келген балага.
Кагылайын жеңеке
Кайгы түштү санаага,
Ички сырды айтам деп,
Ээрчитип чыктым талаага.
Бейлин бузуп атакем
Кетирмек болду алыска,
Ага да жок, ини жок
Кабарымды алышка,
Кайгылуу жалгыз экемин,
Кайсыным барат намызга;
Кантип барсын Бакбурхан
Карып калган абышка.
Ага ини болбогон.
Таалайымдын жогубу?
Туулганда жалгыз жаралган,
Маңдайымдын шорубу?
Кылчаярым жок жасап,
Кыска кылдың колуму,
Оюна жетпейт кыз байкуш,
Адам заттын корубу?..
Ага-ини жок болсо да,
Эже-сиңди болбоду.
Кагылайын жеңеке,
Кайгынын туусу орноду.
Жалгыз канат жалгыз жан,
Жаралгандан шордобу?
Карып кеттиң ата-энем,
Баласыз өтчү жаш белең,
Жараткандын боору таш,
Жалгыз эркек бербеген,
Туулгандан жалгыз кыз,
Тумшугу тайкы мен белем?
Багалбай жатат чыркырап,
Кээ бирөөдө он бала,
Керексиз ишти ойлонуп,
Кейитесиң ой санаа.
Амансыңбы эжем деп, .
Аталаш барар күн гана!

Канышайдын сөзүн угуп, жеңеси Батыйма: - бу ар
кайсыны ойлоп жашып алды, кайрат берип, капасын

жазып, күйөө жагынан сөз баштап күлдүрөйүн - деп,
Батыйманын айтып турган сөзү:

— Эчки тууйт эгизди
Эки жылда сегизди.
Укканым жок кыз бийке
Телегейи тегизди.
Олуту жок жумушка,
Капа болсоң жакшы ишпи?
Каруунду кетирип,
Капаланба бекерге,
Муунуңду бошотуп,
Болбос ишке кекенбе.
Хан баласы кыз бийкеч,
Жакын калды кетерге,
Күүгүм кирди кыз бийке,
Күйөөгө басып баралы,
Туурдук түрүп шыкаалап,
Тушунан комуз кагалы,
Туюнбай барып сынайлык,
Күйөө болчу баланы.
Көңүлүңө жакпаса,
Ошерде чатак кылалы.
Ордунан турду буралып,
Оймок ооз, калем каш,
Шыңга бойлуу алма баш,
Бүтүн жибек кийинген,
Түймөлөрү асыл таш,
Тунук сулуу Канышай
Он алтыда өзү жаш,
Жеңеси менен буралып,
Басып келди жанаша,
Тушуна туруп Канышай,
Көз жиберип караса,
Оюн күлкү тамаша.
Акыны бар ырдаткан,
Айылында жаткандай,
Кырк жигитин жыргаткан
Кызыганда Курманбек,
Канышай качан келет деп,
Ырдап иет бир жактан.
Кыйлада жок эр неме
Келгенин билбей ыраактан,
Көрүп туруп Канышай,
Курманбекти сынады,
Кандай бала экен деп,
Көңүлүндө сурады,
Өзү кирип барыштан,
Араң зорго чыдады,
— Байкадыңбы жеңекем,
Маңдайы бактуу эр экен,
Баралына келгенде,

Падыша болчу бек экен.
Баатыр Бакбур атамдын
Бул айтканы эп экен.
Кырк жигитин карасы,
Кыл баатырдан кураган,
Кыйыгына калган жоо,
Кайратынан кулаган,
Кыргыз, кыпчак көп элин,
Ошону үчүн сураган.
Бактысына ишенип,
Баса келген турбайбы,
Бакбурдун кызын алам деп,
Шаша келген турбайбы,
Жылдызы экен адамдын
Ким жактырбайт мындайды.
Кошулар болсо өмүрүм
Ачылды жеңе көңүлүм,
Өөнү жок көрүндү,
Өмүрлүккө шеригим,
Мээрлүү берен турбайбы,
Коргошундай эридим -

деп Канышай Батыйманы ээрчитип кайта жөнөдү.

Бир канча күн өттү. Курманбек Зайырбекке ат багуучу алтоо жок, бээ байлоочу бешөө жок, маңдайдагы малдарды, мал багышып калгандарды кечирип алуу керектигин айтты. Бакбурхан аларды кечирип алды. Кырк күнү кыңшылатып, отуз күнү оюн кылып, дүрдүнүйөсүн жайып, отуз нардын жүгү менен күйөө, кызын жөнөттү. Курманбек Канышайды алып келди. Кашкардан Аккан досун алдырып башына коюп, чоң той берди. Аккан досун, куда, сөөк тамырын узатты да жатып калды. Курманбек беш-алты жылдан кийин ойлонуп отуруп: « - Мен кыргыз, кыпчактын ханы болсом Кашкардын ханы Аккан досум болсо, Оогандын ханынын кызын алсам, калмактан жылда алым алып турсам, атамдын жанынан чыкпай жатканча калмакка жакын, Аккан менен канатташ тургандай ордо салдырайын» —деди. Салдырган жайы эки жыл ичинде бүттү, элинен эл бөлүп, жакынын жамдап алпарып коюп, Курманбек атама учурашып келейин деп кырк жигити менен Жазы шаарына келди. Тейит ханга саламдашып, ошондо: «Калмакка барар убагымдан үч ай өтүптүр, эми да болсо барайын» деп, кырк жигитти жиберип, атасы Тейитбектен Телтору атын сурагып турган кези:

— Аталаштан артыгым,
Жатындаштан жакыным,
Жаш күнүмдөн бер жакка
Бир айтылган акылым,
Телтору атын атамдан
Сурап келгин акырын,
Энелештей эрке өскөн
Эзелки сырын кеңешкен,
Адалды жесек бир жеген,
Атасы башка дебеген.

Акылдашым кырк жигит
Айбатымсың баарың тең.
Тобурчак атым мингендер,
Торко тонум кийгендер,
Тоо текедей түйүлүп,
Душманды беттеп сүргөндөр,
Кара атымды мингендер,
Камка тонум кийгендер,
Кас санаган жоо болсо,
Кайрат менен сүргөндөр,
Канатымды жетилтип,
Каралды болуп жүргөндөр.
Акыл эсиң теңдеген,
Адалды жесем бир жеген,
Ак шумкар салсам бир салган,
Алыска барсам бир барган,
Акылымдан чыкпаган,
Айланайын кырк балбан,
Ак тузумду таткандар,
Ак ордомо жаткандар,
Кылчаңдабай душманга
Кылычымды чапкандар;
Кырк жигитим аттанып,
Хан Тейитке чапчаң бар.
Кара таандай калмакка,
Жылда бир маал барчу элем,
Караптатып четинен
Кабарчыны салчу элем,
Канкор Дөлөн калмактан
Салымымды алчу элем.
Үч ай өтүп кетиптир
Калмакка барчу күнүмөн,
Камынып калды өскөн деп,
Каражандан түңүлөм,
Кезегимдин өткөнүн,
Ойлоно калдым бүгүн мен,
Атама ылдам баргыла,
Салам берип алдына,
Колуңарды куушуруп,
Акыл, кеңеш салгыла.
Кабыл алса Тейитбек,
Кечикпей келип калгыла.
Алтай сапар жол жүрсө
Арыбаган Телтору ат,
Ачка турса арыктап,
Талыбаган Телтору ат,
Алтымыш асый болгуча
Карыбаган Телтору ат.
Жети ай сапар жол жүрсө
Арыбаган Телтору ат,
Жем жебесе арыктап,
Талыбаган Телтору ат,

Жетимиш асый болгуча
Карыбаган Телтору ат.
Күмүш саат колунда
Бурап келгин кырк жигит,
Күлүк атын атамдан
Сурап келгин кырк жигит,
Күлүктү минсем калмакты,
Алар белгим кырк жигит.
Алтын саат колунда
Бурап келгин кырк жигит.
Арыбас, талбас тулпарды
Сурап келгин кырк жигит,
Тулпар минсем душманды
Кырар белгим кырк жигит.
Жалгыз уулун Курманбек
Телтору ат берсең минет де,
Жолго түшүп жөнөсө,
Жоонун сырын билет деп
Душманга сүрдүү Курманбек
Тулпарды берсең минет де.
Кара шаар Камбылга
Карышкырдай кирет де
Кабылан сүрдүү баатырың
Калмактын жайын билет де.
Ат сурадык таксыр де
Батасын берип калсын де
Кызматын кылар мен бармын,
Кызыгыма батсын де.
Анттуу жоого кор кылбай,
Айламды өзү тапсын де.
Кабарымды атама
Айтып келгин кырк жигит,
Бербесе да кечикпей,
Кайтып келгин кырк жигит.

Кырк жигит туруп, Курманбектин сөзүн угуп, аярдабай аттанып, жолго түшүп шаттанып, «Каарлуу хан эле, какшыкчыл чал эле» деп сактанып коркушуп, колдорун куушуруп аттан түшө калышып, Курманбектен салам айтышып, Тейитбектен Телтору атты сурап турган сөзү:

— Атсалоому алейкум,
Асыл датка ханыбыз,
Балаңдан алик алыңыз;
Амандашып кетүүгө
Алдыңа келдик баарыбыз...
Алдыңызга таксыр хан
Арзыбызды айталык,
Аттанышка аз калды,
Амандашып кайталык.
Жан аябайт жалгызың
Жашынан элди кайтарып.
Калмакка бүлүк салуучу
Каралым үч ай өттү деп,
Камы бүтсө калмактар,

Талап кетер элди деп,
Калмактан калың эл коргоп,
Ат суратты Курманбек.
Теке жоомарт Телтору ат
Атам берсе минем дейт,
Ок өтпөгөн ак олпок
Айдалыма кием дейт.
Тоодак тепкен шумкардай,
Калмактарга тием дейт,
Аябай атын берсин дейт,
Атам Тейит келсин дейт.
Аты жакшы болбосо
Адамдын баары эрсинбейт,
Алтын ооз шаарымды
Атам Тейит көрсүн дейт.
Калкыңдан бир мал алдырбай,
Душмандан бүлүк салдырбай,
Элинди баккан Курманбек,
Эр эңиште эчендин
Эбин тапкан Курманбек.
Жоонсунуп жол бербес,
Жооңду чапкан Курманбек.
Курманбек да өз балаң,
Кырк жигит да өз балаң,
Ушулардын баарысы
Акылыңдан чыкпаган
Акыл берсең Тейит хан
Айтканыңа ыктаган.
Жоо сайышса, бир сайган,
Туу жайышса, бир жайган
Амандыгын тилейбиз.
Курманбектин «кудайдан»
Тиер кези таксыр хан
Жалгызыңа чоң пайдаң!
Сагыныптыр шумкарың
Салышаарга чабытың,
Кайдигер жоого кетирбе
Каралдыңдын намысын!
Тулпар чыкты багыңа
Туулгандан бир атың
Аргайсы хандан артыкча,
Таксыр сенин ыраатың.
Чыгарбагын душманга
Чырагыңдын аятын¹
Жооп берсеңиз кайталык
Душмандын сезин кыйратып,
Эр Курманбек баатырга
Сизден салам айталык.

¹ Ая т — сыр деген мааниде

Телтору атты берсеңиз
Жоого минсин жайкалып...
Угулар бекен арыз-дат
Берилсе болду Телтору ат.
Телтору атты берет деп,
Курманбек тосуп олтурат.
Келип калса калмактар
Чабамын деп кол сунат.

Тейитбек акырая карап, кырк жигитке ачууланып,
ээгин кемшиндетип, сакалын селкилдетип, Курманбекти
каргай баштады. «Мага кеңешпестен калмакка чабуул
салат, менин айтканыма болбой өзү билип катын алат,
өз керегим тийбестен Телтору атымдын кереги тийиптирби? Мурун ээ кылбай
атымды алып берүүчү энеси деги өлгөн. Эми мен ат бере албайм» деп, каргап
турган жери:

— Атымды бербейм, кырк жигит,
Аңылдап үргөн катар ит!..
Кара нээт канкорго
Кандай акмак ат берет!
Ата безер немеден,
Атасы кантип күн көрөт.
Бейли кара уулума
Бер албаймын атымды,
Менден жакын асырайт,
Кан төгүшкөн жагымды.
Менин тилимди албастан,
Өзүнчө алса катынды,
Атасы Тейитбек мен болсом,
Айтканыма көнбөсө,
Ар убакта сындырып,
Душманынча көрбөсө,
Мындай бала курусун,
Көңүлүм тынбайт өлбөсө!..
Ар убак тилим алган жок,
Айтканыма барган жок,
Атышып жүрүп Курманбек
Калмактан өлсө арман жок.
Тоодой болсун алтыным,
Томуктай берер жардам жок,
Телторумду Курманбек
Ай байласам арытты,
Ар убак минип карытты.,
Жай семиртсем арытты,
Жаш атымды карытты,
Кайратымды кетирип,
Канатымды талытты.
Теке жоомарт Телтору ат
Жаныма өлчөп минерим,
Жамандашып жоо келсе
Жалтанбай тике кирерим,
Жаман аттуу ханыңдын
Жаралуу кылсын жүрөгүң,

Падышалуу жоо келсе,
Башыма өлчөп минерим,
Бардык калмак ханыңдын,
Баса сайсын жүрөгүн.
Кара таандай калмактар
Катырсын таштай тилегин.
Көөдөнүн найза аралап,
Көкүрөгүн жаралап,
Көмөлөтсүн калмактар
Көк жалыңды камалап,
Көөдөнүнөн кара кан
Көп куюлсун салаалап,
Көп калмактар ханыңды,
Көк бөрү тартсын талаалап!
Жүрөгүн найза аралап,
Жүлүнүн кошо жаралап,
Жүрөгүнөн кара кан.
Көбүктөсүн салаалап!
Алтын ооз шаарыңды
Талкаласын камалап.
Урулуу калмак ханыңды
Улакча тартсын талаалап.
Ак баямдан жер бөлдү,
Ажыратып эл бөлдү.
Анык балам деп жүрсөм,
Арам санаа төрөлдү.
Андай ата безердин
Тирүүдө жүзүн көрөмбү!
Өлүп кетсем Тору атка
Сөөгүмдү жүктөтөм,
Тубардан туумду жайылтып.
Душманыма тиктетем,
Азым кылып бүктөтөм:
Ак олпокту бербеймин,
Сөөгүмө жаптырам,
Телтору атты бербеймин,
Көр байгеме чаптырам.
Дүнүйөмдү коротуп,
Курманбекке бергенче
Кул, күңүмө тапшырам.
Менин айткан сөзүмө
Кулак салгын кырк жигит,
Көп кечикпей ханыңа
Кайтып баргын кырк жигит.
Алың жетсе чогулуп,
Өчүңдү алгын кырк жигит,
Бастыргыла туз ургур
Сөз жаңыртып унчукпай,
Каарлансам кууратам.
Жай куураган чырпыктай,
Ачуума тийсең барыңдын,
Башыңды үзөм чымчыктай.

Кырк жигит чалдын сөзүн угуп, кетенчиктеп жылып,
эшикке чыгып, аттарына минип, ажалдан аман калдык
деп, Курманбектин алдына келип, атасынын жообун
берип турган жери:

— Айланайын бегибиз,
Атама барып жигиттер
Атын сура дедиңиз.
Ат бермек тургай каргады,
Ал качантан берки кегиңиз .
Атаң Тейит хан менен
Ажыраптыр чегеңиз.
Кас душмандай каргады,
Каргышын сага арнады.
Карап турган эл-журтуң
Башын чайкап зарлады.
Кырк жигитиң кыйналып
Ичинде келди арманы.
Атаңыз карик¹чал беле?
Аяганы мал беле?
Каргагандай атаңдын
Кастык жайы бар беле?
Нээти бузук киши экен,
Неден көөнү калды эле?.
Жакшы нээттүү кишинин,
Малы башы көбөйдү,
Каргышына карасак,
Өз атаңбы, өгөйбү?..
Мындай бузук какбаштын
Иши илгери жөнөйбү!..
Жаалдыгы как баштын,
Жалгыз уулун каргаса,
Кырстыгынан кылчайып,
Жанына киши барбаса
Тирүү койсоң бу чалды
Жаныңа тиет каргаша.
Хан Курманбек тил алсаң
Калмакка барбай коёлу,
Каргап жата бергин деп,
Как баш чалды соёлу.
Каары өттү кесептин,
Канын ичип тоёлу,
Өз баласын каргаган,
Өлөманды жоёлу.
Атаң үйдөн жоо болсо
Артылабы ишибиз?
Дегеле ажалда жүргөн кишибиз
Өзүңдүн атаң каргаса
Өсөбү биздин ишибиз.
Дегеле өлүмдө жүргөн кишибиз..

¹ К а р и к -

Тулпарын тартып минели,
Душманга анан кирели,
Ат бербеген как баштын
Аяздай катсын тилеги.
Атам го деп тим койсоң.
Ал урган аяганды билеби.
Жоого сүрдүү Телтору,
Жоргосун тартып минели,
Жөөдөн жаман как башты
Чоордой катсын тилеги,
Кордук көрбөй тим калса.
Бу урган коргогонду билеби,
Ойноктосо Телтору ат
Ок жетпеген мал эле,
Акканжыга пайдалуу,
Ак жолтой жайы бар эле,
Аралап кирсең сайышка
Адамдан кыйын сак эле.

Курманбек атасынын жообун угуп, жигиттерге сыр алдырбай, ичинде капа,
тышында жаркылдап, кырк
жигитке кайрат берип, кабагын керип айтканы:

— Андай дебе барыңар
Атаңар укса тарыңар.
Акмактын иши ашыгыш
Аярлап айла табыңар.
Коён жүрөк түрсүлдөк,
Коркогуң мында калыңар,
Каргады деп чурулдап
Айтканыңа капамын.
Кагылайын жигиттер,
Каарына калбайм атамын,
Өз атамды өлтүрүп,
Анан кайда барып батамын,
Адам угар сөз эмес,
Жигиттер сенин бу кебиң,
Алтын башым тирүүндө
Ал эмес менин тилегим,
Касташып жүргөн калмактын,
Калыбын өзүм билемин.
Тай экенде тааныдым,
Телтору аттан кем көрбөйм
Кой күрөңдүн калыбын.
Тартпай койбойт түбүндө
Телтору аттын чалымын.
Тегиздигин карачы,
Тоо теке сындуу малымдын.
Кырк жигитим ылдамдап,
Койкүрөңдү токугун,
Эч душмандан кабар жок
Эмнеден чочудуң?..
Жаңы бышты жазга асый,
Жандан күлүк Койкүрөң,

Жарагымды тагынып,
Жараштырып мен минем,
Жалаң кылыч найза алып,
Жалтанбай жоого мен кирем.
Кырк жигитке билдирбей,
Кайрат кылат жалтылдап,
От жүрөгү өрөпкүп,
Өпкөсү көөп балкылдап,
Муңун айтпай Курманбек,
Муундары калтылдап.
Ат токуду кырк жигит
Эрте туруп камынып.
Ат-атына жабылып,
Даяр болду аттар деп
Жоо жарагын тагынып.
Жоо катары жөнөдү,
Телтору тулпар атты албай,
Же жазынын жакшы шаарына
Жаны чыдап жаталбай,
Атын тартып алууга,
Атасына баталбай,
Арманда болуп жөнөдү,
Мына көрчү Койкүрөң,
Өзү төрт сан тегерек.
Арман кылып не керек.
Телтору ат болсо калмакты,
Өзү алабы тебелеп...
Үгүт айтып жигитке,
Үзөнгүгө бут салды.
Кырк жигитке сыр бербей,
Эр Курманбек аттанды,
Эр эңишип кырк жигит,
Бирине-бири шаттанды.
Кырк жигитке билдирбей
Кызып барат Курманбек,
Ичине кайгы муң толуп,
Кызып барат Курманбек,
Көп ойлонуп көңүлүн,
Бузуп барат Курманбек,
Атым жайсыз болду деп,
Арманым ичке толду деп,
Атам атын бербеди,
Ажал менен шорбу деп,
Жигиттерге билгизбей,
Ойлоп барат кайгы жеп...
Кырк жигитти экиден
Кагыштырып баратат,
Жыйылыша түшкөндө
Чабыштырып баратат:

Курманбек жигиттери менен Кашкар багытында кароол дөбөгө чыгып өзүнүн шаарына дүрбү салып карады. Караса шаар карайыңкы көрүнөт, «Камаган жообу» деп, кырк жигитти жумшап, Курманбектин айтканы:

— Айланайын кырк жигит
Дүрбү салып карадым,
Асты, үстү карарат,
Алтын ооз калаамын.
Айласы кандай болду экен
Алты жашар баламын.
Калаанын чети карарат,
Бүрдөп аткан тал бекен,
Жан-жанында дүрбөгөн
Жайылып жаткан мал бекен?
Мурда барып кабар ал
Жалгызым аман бар бекен?
Жайнаган калмак жоо болсо,
Кандай күндө калды экен?
Ортосунда карарган
Обузга¹тиккен тал бекен?
Удургуган көп караан
Оттоп жүргөн мал бекен?
Ошонун баары жоо болсо,
Ортосунда Канышай
Кандай күндө калды экен.
Алтын ооз чоң коргон
Шаарым эсен бар бекен!
Алты жашар Сейитбек
Балам эсен бар бекен.
Алган жарым Канышай,
Аман-эсен бар бекен.
Күмүш ооз чоң коргон
Калаам эсен бар бекен,
Күкүк тилдүү, күн жүздүү
Балам эсен бар бекен?
Өмүрлөшүм Канышай,
Аман-эсен бар бекен?
Кырк жигит барын баргыла,
Шаарымдан кабар алгыла,
Камап жаткан жоо болсо,
Бириңер кайта салгыла.
Бүлүнтүп атат калмак деп,
Бириңер келгин алдыма.
Карарган калмак ал болсо,
Курманбек келе жатат деп,
Менден кабар бергиле.
Эсендиги билинсин
Катын, бала эр бүлө...

Кырк жигит жөнөдү. Шаарына жакындаганда дүрбү
салып карашса душман жок, оттогон мал, бүрдөгөн тал,
баласы аман, Канышай эсен, эли-журту тынч жаткан
экен, Кырк жигит баарына учурашып кайта келип баатырына тынччылыкты

¹ О б у з г а – жасалма көл.

билгизишти.

Курманбек

кырк

жигитин ээрчитип, шаарына келип, ал күнү жатып калды. Аттарды таза суутуп, эртең калмакты карай жүрөмүн деп жатты. Ушул мезгилде Калмактын ханы Дөлөн

хан: «Курманбек өлгөн экен го, келер убагынан үч ай өттү, ушу быйыл Курманбекке аттанып барыш керек» деп, камынып, алты миң кол менен келип, түн боюнча Курманбектин шаарын камап калды. Курманбек ошо түнү түш көрүп, түшүн Канышайга айтып турганы:

— Алган жарым Канышай
Баш көтөрүп көзүңдү ач,
Ат бербей атам болду кас.
Жоолашсам жолдош болууга,
Жок эле менде жатындаш.
Түндө жатып түш көрдүм,
'Түшүмдө жаман иш көрдүм.
Жүрөгүмдүн башынан
Түпөйүл оору муз көрдүм,
Ошо көргөн түшүмдө
Өз башыма күч көрдүм.
Капилет уктап түш көрдүм,
Кадиктүү жаман иш көрдүм,
Как жүрөктүн башынан
Кан аралаш муз көрдүм.
Бир кадигим түшүмдө,
Карып жанга күч көрдүм.
Алтын ооз шаарымды,
Алты айланып алыптыр,
Алты миң калмак, мен жалгыз,
Тегеректеп калыптыр.
Кан чачышар күн келди,
Менин жаш өмүрүм карыптыр.
Жер жайнаган көп калмак,
Жети айланып алыптыр,
Жети миң калмак калаамды,
Тегеректен калыптыр!
Жин чачышар күн болуп,
Жигиттик өмүр карыптыр.
Түндөгү көргөн түшүмдө
Качырып чыктым кубалап,
Мына бу турган калмактар
Качып берди чубалып.
Каарыма чыдабай,
Катарланып куланып,
Калмактардын артынан,
Сайып жүрдүм кубанып.
Курчап турган калмакты,
Кууп чыктым шаардан,
Куш алган чилдей таратып,
Бириндеттим талаадан,
Бурула албай алдыма,

Түшүп берди аламан.
Жаркырап чыккан күн дебей,
Жатар мезгил түн дебей,
Жалганып качпай күүгүмдө
Жан аябай түнүндө,
Жапырып жүрдүм миңдебей.
Түндөгү көргөн түшүмдө
Атым баспай алдырап,
Качып кетет шайман жок,
Кара тер басып шалдырап,
Калмактардан камалып,
Кала бердим каңгырап,
Түндөкү көргөн түшүмдө,
Көөдөндү найза аралап,
Көкүрөктү жаралап,
Көөдөнүмдөн кара кан
Көп куюлду салаалап,
Көп калмактар жанымды,
Кыйнап турду камалап.
Жүрөктү найза аралап,
Жүлүнүмдү жаралап.
Жүрөктөн каным салаалап,
Жер жайнаган калмактар,
Жер таянтты камалап.
Көргөн түшүм, Канышай
Бул эмне болучу.
Көкүрөктө санаа көп,
Көңүлдөнүп жоручу!..
Калмак келсе кокустан,
Каламда жазган шор ушу...

Курманбек	түшүн	айтып	өттү.	Канышай	жамандык,
жакшылыкты	тең	санап,	чачын	тарап,	Курманбекти
карап, көргөн түшүн жакшылыкка жоруп турган жери:					

— Адамзат уктаса
Ар бир түркүн түш кирет,
Түбөлүгү түз болсун,
Түштүн жайын ким билет?
Азамат эрдин башына
Ар иш түшөт миң ирет.
Түндөгү көргөн түшүңдү
Оңдоптур кудай ишиңди.
Томолото сайыпсың,
Түбүнөн кектүү кишиңди.
Кара таандай калмакка
Кайрапсың болот тишиңди...
Капилет көргөн түшүңдө
Каалаптыр кудай ишиңди,
"Оңкосунан салыпсың,
Оюңда кектүү кишиңди.
Жалпы калмак келсе да,
Жаныпсың болот тишиңди.

Көөдөнүңдү найза аралап,
Көкүрөгүңдү жаралап,
Көбүктөнүп кара кан
Көп куюлса салаалап
Күчүңө батпай көп калмак,
Качат экен талаалап,
Жүрөгүңү найза аралап,
Жүлүнүңдү жаралап,
Жүрөгүңдөн кара кан.
Агып турса салаалап
Жүзүңдү көрсө көп калмак,
Качат экен талаалап.
Кубатың кетип калмактан
Куруп калып жүргөнүң,
Куу талаада бөрүдөй
Улуп калып жүргөнүң,
Калмакты сайып салыпсың,
Касташарга душман жок
Ханым, өзүң жалгыз калыпсың,
Караңгы кетсең бу жерден,
Жарык келет экенсиң,
Касташканын калмакты
Алып келет экенсиң.
Аман барып жаркырап,
Кайтып келет экенсиң.
Касташкан жоодон тындым деп,
Жалгызым айтып келет экенсиң.
Жоруган түшүм кут болсун,
Тууруңа туйгун куш консун.
Таалайыңа жалгызым
Талабың туура туш болсун.
Душманыңдын жүрөгү
Эрибес черлүү муз болсун...

Курманбектин алты жашар баласы Сейитбек уктабай жатып, энесинин сөздөрүн угуп ойлонду: «Атам калмакка барам деп түшүн жорутуп жатат. Атам кайгылуу.

Ажал жетип калмактан өлүп калса өзүнүн баласына
ат бербеген чал мени оңолсун деп ойлобойт го; чалдын
каары менен жаман чыгып калып, жакшы атайын наамын булгаганча өзү менен
жөнөйүн, өлүп кетсе колум
менен көмөйүн, өлбөсө өнөрүн көрөйүн» — деп, Курманбекке карата баласы
Сейитбектин айтып турган сөзү:

—Арманын уктум атамын,
Айтканын уктум апамын.
Көңүл ачар сөз эмес,
Көргөнүмө капамын.
Көңүлүм өспөй жаш калып,
Көзүмдү кимге сатамын.
Көтөрө албайм балапан,
Көркөө чалдын чатагын...
Көз ачык калсам мен жетим,
Кимге барып батамын?..

Өз баласын каргаган
Чал ачабы көңүлдү,
Эне-атамын сөзүнө
Санаам эки бөлүндү,
Чалдан кордук тартканча,
Тилеймин жашта өлүмдү.
Курманбектин уулу деп,
Кургак сөзгө семирбей,
Атанын ордун аздырып,
Жаман чыкты дедирбей,
Багалбасам элимди,
Жат душманга жебирдей.
Ат бербеген анткор чал,-
Чыгарбайтко үнүмдү.
Чырымтал кезде жаңылтып,
Жалганчы кылар тилимди,
Атасын тартат түбү деп,
Тургузбай басар шилимди.
Жакшы атанын даңкынан,
Жетимдик менен кур калып,
Көргөн күнү курусун
Жетим-жесир тул калып,
Чалынбайм чалдын торуна
Жаш экенде мен карып,
Андан көрө өлөйүн
Өзүң менен бир барып.
Кара атыңды минейин,
Калмакка кошо кирейин,
Качырышып сайышсаң,
Каралды болуп жүрөйүн,
Каруум келсе калмактын
Бир четинен сүрөйүн.
Жакшы ат берсең минейин,
Жаштык кылбай кирейин,
Жашта болсом ала кет,
Тилегиңди тилейин,
Күчүң кетип баратса,
Күрөңүңдү сүрөйүн.
Кошо кетем атаке,
Жок кезинде күнөйүм.
Калмактарды качырып,
Сайганыңды көрөйүн
Ажалын жетип күн бүтүп,
Өлүп кетсең көмөйүн!..
Ала кет жалгыз балаңды
Өзүңдөн калбай жөнөйүн.

Курманбек баласынын сөзүн угуп муңайып, каңырыгы түтөп, кучактап алып мууну бошоп . Канышайды карап айтканы:

— Айланайын жалгызым
Батпаган бактуу жылдызым,
Өлбөй тирүү бар болсом,
Өмүрүмдө ырысым,

Көрүнүп турган дартымды,
Көңүлгө салып турусун
Балапан жүнүң бата элек,
Балтыр этин ката элек,
Томук этиң толо элек,
Торолгон күнүң боло элек,
Кандай заман күн болот,
Кайрат кылып чыдагын,
Атаң кетсе, апаң бар,
Неминеден капаң бар?.,
Ойноо бала балапан
Ойлобогун кайгы-зар.
Жолотпойт сени чалыма,
Каралды кылат жанына.
Жетилгенде жалгызым,
Аттанарсың камына.
Ээ болорсуң тагыма,
Айланайын жалгызым
Акылын бар, алың жок.
Кайратың бар, карууң жок,
Баятан берки сөзүңдү
Байкасам күйүп ичим чок...
Сен да өлсөң, мен да өлсөм,
Аркабызда калар жок,
Экөөбүз тең кеткен соң,
Өчүмдү жоодон алар жок,
Кыргын салып калмакка
Кылычымды ким чабат?
Каскагымды өңөрүп.
Калканымды ким тагат?
Калың, кыргыз, кыпчакта
Кас душмандан ким багат?
Экөөбүз тең кеткен соң
Канышай кантип тынч алат.
Туш-тушумда душман көп,
Күн өткөрбөй чуу салат.
Калканымды тагар жок,
Добулбасты кагар жок,
Калмактардан биз өлсөк,
Кайрылып өчтү алар жок,
Сен экөөбүз кеткен соң,
Эч керекке жарар жок.
Атадан кимдер айрылбайт,
Өзөктөшүң болбосо
Өзөөрсөң душман кайрылбайт.
Ажал чиркин жетпесе,
Өлүмгө эч ким кайгырбайт.
Карууңа толо элек,
Калкан тагар далың жок.
Карагай каскак өңөрүп,
Калмакка кирер алың жок,
Кара таандай калмакка

Карсылдашар карууң жок,
Жашта болсоң ээлеп тур
Жагоолу куштай тууруңду,
Армандуу сөздөн которуп,
Бошоттуң менин муунумду.
Калмактардан мен өлсөм,
Баралыңа келгенде,
Кууп алгын кунумду.

Курманбек баатыр жаш баланын көңүлүнө түшүрө
айтып, алдап-соолап уктатты. Алты дарбазалуу коргондун бир дарбазасын ачып
караса, калмактар түн боюнча келип алты курчап калыптыр. Курманбек,
душмандын басып калганын көрүп Канышайга жана кырк. жигитине айтып
турган сөзү:

— Айланайын жигиттер,
Баш көтөрүп салам бер,
Көзүңдү ачып байкагын,
Көбүң баатыр, көбүң эр,
Калың жоону көргөндө
Маңдайдан акты кара тер.
Жабылып калмак жоо келсе,
Жатып алып карабас,
Жан бурадар жигиттер
Жалпы туруп көзүңдү ач,
Кара таандай калмактын
Кара суудай канын чач.
Алтын ооз калаамды,
Алты айланып алыптыр,
Алты миң калмак түнүндө,
Тегеректеп калыптыр.
Курманбекти чабам деп,
Калкына кабар салыптыр,
Алтын ооз ордонун
Эшигинен карадым,
Үстүмдөн баскан душмандын,
Көрүп келдим караанын.
Кылычтан канын чубуртуп,
Кыргынды жоого саламын,
Адалды жесе бир жеген,
Арамдыкты билбеген,
Атышаар жоону укканда
Аттангыча дүрбөгөн,
Айлап чыксак калмакты
Айлынан чапчу түр менен.
Жанаша жүрсө жаркылдап,
Жан жолдошум кырк жигит,
Айбыкпаган душманга
Ак жолборсум кырк жигит,
Кайра качып каргаша,
Иш болбосун кырк жигит.
Калың калмак жоо басты,
Барасыңбы жигиттер?

Баштагыдай тилимди
Аласыңбы жигиттер?
Же баш көтөрбөй, жооп айтпай
Каласыңбы жигиттер?..
Барбасаң жигит сырыңды айт,
Байкайын ички чыныңды айт,
Ажал-өлүм жетпесе
Адам уулу жыгылбайт.
Кырк жигитим дем берип,
Кызыбай душман кырылбайт.
Тилин алсаң ханыңдын
Кырк жигитим камыңгын,
Атым жаман жайы жок.

Кырк жигит калмактын кабарын угуп, көңүлдөрү
бузулуп: «Телтору атты минсе барсак болор эле. Телтору ат жок, Курманбек жаман
ат минип баратат, тирүү
каларын, өлөрүн ким билет. Бир Курманбек деп жүрүп
кыркыбыз кырылып кетпейли. Өлбөсөк да кектеп Тейит
хан өлтүрөт. Андан көрө Курманбекти жөнөтүп, Тейит
ханга өтүп алып, жан сактайлы» деп, акылдашышты да,
Курманбекке эч жооп бербеди. Ошондо Курманбектин
жигиттерине карай дагы бир айтып турган сөзү:

— Атым баспай калганда,
Ат которуп бергиле.
Кечиктирбей жаңылап,
Бат которуп бергиле.
Жатындашым жок чиркин,
Жалгыздыкты билгиле.
Коштошподуң ханыңа,
Карабадың алыма,
Ажал жетип өлбөсөм
Көрүнөрмүн баарыңа!
Көөнүңдү бузуп кырк жигит
Жолободуң жаныма.
Ойлосо кетет дарманым,
Ичимде кетер арманым;
Үйүмдөн баскан душманга,
Эмне бирге барбадың?..
Уятко ушул баарыңа,
Ушу сапар калганың.
Өмүрүнчө бир жүргөн,
Көңүлдү жазып күлдүргөн,
Калмакты чапсам кошо чаап,
Касташкан жоону бүлдүргөн,
Кырк жигитим сен элең,
Кызыгымда доор сүргөн.
Калмактар келип камаса,
Чабамын деп самаса,
Кырк жигитим. кылчаңдап
Ойлогонуң тамаша!
Жолумду тосуп жоо алды,

Жок кылам деп баш малды,
Ажалым жетип мен өлсөм
Жалгыз балам жаш калды.
Күлүгүм баспай калганда
Күлүк бергин кырк жигит,
Күйүт тартаар кезимди,
Билип келгин кырк жигит,
Күч кубатты кетирбей,
Кирип келгин кырк жигит.
Атымдын жайы жогунан
Ак найза түшсө колуман,
Кылычым түшсө жаныман,
Калканым түшсө далыман,
Кырк жигит сенден башка жок
Кылчаңдабай не кылам.
Же баштакыдай калмакты
Олжо кылып аламбы,
Же өлүп кетсем көмүлбөй,
Как талаада каламбы;
Барбасаң жакшы багып ал
Канышай менен баламды.
Жаман айтсам жигиттер
Көңүлүңө алат деп,
Тил албаса барбаса,
Өзүндө калсын наалат деп;
Өчөштүрсөм кырк жигит,
Өзүнүн жанын калкалап.
Как баш чалга барат - деп,
Сыр билгизбей коштошту,
Кырк жигиттин баарына
Кайта келди Курманбек,
Жалгызынын жанына!
Жоо жарагын шайланып,
Кылычын белге байланып,
Колуна болот найза алып,
Коштошуп турат жарына.
— Алган жарым Канышай,
Акыреттик таанышай
Ажал жетип мен өлсөм
Арстаным деп жулкунуп,
Айнектей бетиң жыртылып,
Бейбагым, «алдага» кылбай
наалышай,
Кыз алганым Канышай,
Кыяматтык таанышай.
Кыяматка мен кетсем
Кындай белиң буунуп,
Кызыл канга жуунуп,
Кургурум, кудайга кылба
наалышай.
Алып келчи Канышай,
Жалгызымды кучактап,

Көзүмдүн жашы бурчактап,
Боорума басып сүйөйүн,
Кара таандай калмакка
Ылаачындай тиейин.
Алып келчи жалгызды
Кучактап алып өбөйүн,
Кубат кылып жөнөйүн,
Сандалатып калмакты
Алды алдынан бөлөйүн,
Кыргын салып кылычтап,
Кызыл канын төгөйүн.
Кучактап алып баласын,
Курманбек баатыр булкулдап,
Кайгысы күчтүү Канышай,
Катар ыйлап солкулдап,
Коштошуп колун кармашып,
Жакын калды жөнөргө.
—Ачып койгун Канышай,
Үч кабат темир дарбаза,
Кесири болор үйүмдүн,
Баскан жоого барбаса;
Кайтып эсен келермин
Ак жолтоюм кармаса,
Канышай ыйлап буркурап:
—Колуңду жайгын арстаным,
Көңүлүмдү сергитчү,
Көз жетпес бийик асманым.
Катын менен баланы
Кайгылуу күнгө таштадың.
Кыргыз, кыпчак эл турмак,
Кылымга кетти дастаның
Кылкылдаган калмактан
Кыраан элең шашпагын.
Мындай эчен шумдукту
Көп өткөргөн төрөсүн,
Кош аман бол көргүчө,
Кудайдан тилеп жатайын
Курдашым өзүң келгиче.

Теке жоомарт Телтору ат жок, жалынсыз ичи кызыл
чок, Койкүрөңдү минип найзасын алып, кылычын белге
тагып, кирген буурадай чамынып, айбалта, добулбас
жанда, түн таңга жакындап калган убакта Курманбек баатырдын калмакты
качырып чыккан жери:

— Жараткан ишим оңдо деп,
Курманбек чыкты качырып,
Калмактарды жапырып,
Каарынан калмактар,
Качып чыкты шашылып.
Телтору атын минди деп,
Тирүү коёт кимди деп;
Кызыл канды агызып,

Төгөткө биздин жинди деп,
Кара таандай калмактар,
Качып барат кайгы жеп.
Шаардан чыкты суурулуп,
Кара жандан түңүлүп
Качып жүрүп кырылды
Канча бири бүлүнүп.
Курманбектин Койкүрөң
Куштай сызып жүгүрүп,
Сүрүп чыкты калаадан,
Кыргын салды талаадан,
Кылычынын мизинен,
Кыргын тапты аламан.
Кылкылдаган калмакты
Карышкырдай талаган...
Жердин жүзүн чаң кылып,
Жолдун мизин аң алып,
Калмактардын баарысы
Айла таппай камалып,
Бала баатыр Курманбек,
Кырып барат жаланып.
Кайра тартып калмактын,
Качыраары жок болуп,
Кээ жерде Курманбек
Тура калат токтолуп.
Короз моюн Койкүрөң
Ок жалындай октолуп.
Кызыл канга малынып,
Качып чыкты калмактар
Адырлуу тоого жабылып,
Күнү-түнү сайышып,
Күч-кайратын үрөдү.
Касташканы калмактын
Кара канын күрөдү.
Өрт өчкөндөй басылды
Калмактын жалын жүрөгү.
Адатыма келдим деп,
Азабыңды бердим деп,
Кара таандай калмактар,
Сырыңды алган эрмин деп,
Кармаган экен кадимки
Алым алчу белгим деп.
Найзанын учу калкылдап,
Кылычтын мизи жаркылдап,
Хан Курманбек баатырдын
Оюнда жок тартынмак.
Калмактардын бардыгы
Качып жүрөт сандалып,
Хан Курманбек баатырдын
Кара жанын далдаалап.
Жолборс жүрөк Курманбек,
Жоготом деп жоосун чаап.

Калмактын ханы калтаарып,
Кайраты кетип жалтанып,
Кайдан баса келдим деп,
Арман кылат тамшанып;
Бара жатат Курманбек
Канын төгүп, баш жарып.
Качыра албайт калмактар,
Кайрат кылып жыйылып,
Кыйырдаган чүкөдөй
Кыркасынан кырылып.
Курманбекке калмактар
Кача берет жарылып,
Койкүрөңдү азыраак,
Эс алдырды салкындап.
Мындан мурун Койкүрөң
Сыр билбеген мал эле;
Баралына келгенде,
Телтору атча бар эле;
Жаштык кылып жалтанып,
Жүрбөй калчу жан эле.
- Эс алдырып Күрөңдү
Анан кийин кирейин,
Сары башыл калмакты
Саярымды билейин
Аралап кирип калмакты,
Аркы-терки жирейин.
Өлгөнүнөн калганын
Кара шаарга айдайын.
Кылыч менен найзаны
Кызыл канга малайын.
Кырчылдашар душмандан
Көңүлүмдү жайлайын.

Курманбек: «Койкүрөңдүн терин кургатып суутуп,
оңдоп токунуп алып, анан кыргын салайын» деп, түшө
калып, атын нары-бери жетелеп турду. Калмактын ханы Дөлөн кайра тартып тура
калып, дүрбү салып Курманбектин минген атын сынап турса Телтору ат эмес
экенин таанып, калмактарга карап айткан сөзү:

—Калың калмак элдерим,
Кадиксиз адис мергеним;
Кара шаар, Камбылдан
Камыныша келгеним,
Жаман атчан Курманбек,
Жаңыдан таанып дегдедим,
Курманбектин мингени
Телтору ат эмес, жаман ат.
Колго түшөт эми эле,
Курманбек баатыр аманат.
Түбөлүгү таанылды
Тируу кетпейт саламат.
Курманбектин мингени

Телтору ат эмес көрүнөт.
Астында минген ат баспай,
Катуу булук салам деп,
Түш эңкейип кеткенде,
Бешимге болжол жеткенде,
Аты баспай алдырап,
Туруп берет жалдырап,
Аты жаман Курманбек
Амалсыз мага алдырат.
Калмактардын бардыгы
Качты түзгө жабылып;
Кууп келди Курманбек
Аркасынан камынып;
Телтору атты мингендей,
Тизгин жыйбай чамынып,
Түзгө түшсөң алам деп,
Түгөтө кырып салам деп,
Түздөн кырып калмактын
Түпкү жайын табам деп,
Кууп кирди калмакты
Адырма адыр сабалап;
Качып барат калмактар,
Кайра тартпай талаалап.
Кыргын салып Курманбек
Кетип барат аралап.
Камчылантып теминип,
Аты баспай шайы жок;
Капаланды Курманбек
Кадимкидей жайы жок,
Качкан менен Курманбек,
Кутулуп кетер жайы жок.
Камчыланып теминип.
Курманбектин Койкүрөң
Баспай келет демигип.
Курманбекке жеткирбей,
Кутулду калмак элирип.
Бир убакта Койкүрөң;
Таноолору бырылдап,
Такымдан тери шырылдап,
Куйрук, жалы булактап,
Кулактары салактап,
Камчыланып теминип,
Эки буту шалактап,
Туруп калды Койкүрөң
Дабдыраңдап калдактап.
Хан Курманбек ошондо
Кылчайып артын карады,
Кырк жигитин санады,
Көрүнбөдү көзүнө
Кырылгырдын карааны.
Акылсыз, урган кырк жигит
Ат алып келер. болсочу,

Кечиктирбей камынып,
Бат алып келер болсочу.
Калмактардан камалган
Карып көөнүм толсочу.
Күрөңүм баспай калганда
Күлүк берер болсочу,
Күчүмдү улап кырк жигит,
Кирип келер болсочу.
Көмөлөнөр кезимди,
Билип келер болсочу,
Калмактан аман кутулуп,
Капалуу көңүл толсочу.
Ажал жетип мен өлсөм
Ажыратып көмсөчү;
Атасы башка арамдар
Акылыма көнсөчү;
Атым баспай алсырап,
Турганымды көрсөчү.
Бир туугандай барыңды
Асырадым жашыңан;
Мен кирептер болордо
Өксүдүңөр кашыман
Өзүм менен бир таткан
Тузум урсун башыңан,
Атын бербей уулуна
Атамдын көөнү бузулду,
Аталаштай кырк жигит
Кылар ишин ушулбу?..
Кызматымдан тартынып,
Кырк жигит сени туз урду.
Билишти го калмактар
Атымдын баспай калганын,
Аты жаман мен карып,
Ичимде кетер арманым.
Калмактар курчап келе атат,
Кететко менин дарманым.

Курманбектин айласы кетип, аты баспай найзасын жерге таянып турду. Калмактын ханы Дөлөн: «Курманбектин минген аты Телтору ат бекен, же башка ат бекен, кокус Телтору болуп, карып калып, же көп минилип арып калып кичирип, алдоо менен далайыбызды кырып жүрбөсүн. Мен таанып чыгайын» — деп, туучунак тулпарын минип, найзасын карысына илип, Курманбектин маңдайына келип айтып турган сөзү:

— Атсалоом алейким
Хан Курманбек аманбы?
Амандашсам жаманбы?
Көсөм элең талыбас,
Көргөнү келдим чамаңды..,
Кыргын салбай калмакка
Барбайсыңбы Курманбек?
Жылдагыдай алымды
Албайсыңбы Курманбек?

Кел Курманбек элдикке,
Жеткирсең бизди теңдикке;
Алымыңды берелик,
Атабыздай көрөлүк,
Эрегишип жүргөнчө
Элчиликке келелик.
Айдаталык мал болсо,
Арттыралык сиз үчүн
Алтын, күмүш зээр болсо,
Дүнүйө бизден табылат,
Колуңда дөөлөт тар болсо;
Кечип коёр бекенсиң
Кетпес кегин бар болсо.
Тынчыталык куп десең
Калкыбыздын арасын.
Жыргап жаткан тынч элге
Жылда бүлүк саласың.
Жыгылар кезиң келиптир,
Кантип тирүү каласың?..

Дөлөн	хан	Курманбектин	минген	аты	Телтору	ат
эместигин	таанып,	кайраттанып	Курманбекти		карай	эми

сени соо койбоймун деп айтканы:

— Жоого минчү Телтору ат
Жоорудубу, Курманбек,
Ажал-өлүм башыңды
Торудубу, Курманбек,
Алдыңдагы жаман ат,
Солудубу, Курманбек.
Жаңы бышты жаман ат,
Солудубу Курманбек?
Атаң карик киши эле
Бербедиби Курманбек,
Ажал басып маңдайың
Тердедиби Курманбек;
Аталашың жок эле,
Атасы башка кырк жигит
Келбедиби Курманбек?..
Өкүм тулпар тору атты
Бербедиби Курманбек,
Өлүм айдап маңдайың
Тердедиби Курманбек?
Өзүңдө тууган жок эле,
Өчөгүшүп кырк жигит
Келбедиби Курманбек?
Кыргын салып калмакты
Жылдан-жылга талайсың;
Кыпчактын малы барсынып,
Кызыл ала кан кылып,
Кылычтын мизин жалайсың;
Өлөрүңдү билбестен
Эми да эрдик санайсың?..

Кайта-кайта кыргандай
Кандай өчүң калды эле?
Калмактардын күткөнү
Кыпчактан алган мал беле?
Аныгын айтчы Курманбек
Же атаңдын куну бар беле?..
Өпкө, бооруңу аңтара
Саяйынбы Курманбек,
Өзөгүңдөн каныңды
Жаяйынбы Курманбек;
Өткөн өчүм көп болчу,
Алайынбы Курманбек?
Тируу кармап шаарыма
Барайынбы Курманбек,
Башыңды кесип, каныңды
Жалайынбы Курманбек;
Жалгызыңды өлтүрүп,
Жаңы шаар калааңды
Талайынбы Курманбек.
Алы кетип бөлүнөт,
Качырып сайып түшүрсөм,
Ажалы менден көрүнөт.
Жаңы бышты жазга асый,
Бир ичеги мал экен;
Бүгүн кечке жүгүрсө
Жүрбөй калчу жан бекен,
Алтай минсе талбаган,
Телтору атың кайда экен.
Теке жоомарт Телтору ат
Баатыр кылчу мингенде,
Таанылчу эмес Курманбек
Аралап бизге киргенде,
Эми калмак баатыры,
Курманбектен ийменбе.
Чыңап койгон темирдей
Соорусу тоонун сеңирдей,
Теке жоомарт Телтору ат
Майы кетпейт жем илбей,
Өмүрүнчө жүгүргөн,
Жүрбөй калды дедирбей,
Курманбектин Койкүрөң,
Өрүүгө чапса курч экен,
Өрүүнүн сырын билбеген
Түздөгү өскөн журт элең.
Жоонун сырын биле албай,
Жонуңду тосуп турчу элең.
Түзгө кач калмак түзүлүп,
Түрүң жандан түңүлүп
Тоого качып кокустан
Кырылбагын бүлүнүп,
Адырга качсаң бой уруп

Кара тер аксын күбүлүп.
Түзгө түшсөң алам деп,
Түгөнгүчө барам деп,
Кууп кирет Курманбек,
Жылдагыдай алам деп.

Дөлөндүн сөзүн угуп Курманбек «Же сенин каның тарткандыр, же менин каным тарткандыр, өлсөм да сени ала өлөйүн» — деп, Курманбек Дөлөндү катуу качырды. Кош аңдан алыс түйүлүп, Койкүрөңдүн бели үзүлүп, очорулуп барып жатып калды. Курманбек тура калганда Дөлөн хан качырып келип сайып кетти. Көкүрөктөн кирген найза далысынан чыга түшүп, бир кездей найзанын сыныгы көкүрөгүндө калып, Курманбек жатып калды.

Дөлөнхан - үдөөм¹ бүттү, көздөгөнүм Курманбекти көмөлөттүм — деп, жөнөп кетти. Курманбек жан талашып, каны чууруп, топуракка жуурулуп, жылдыз толгондо эсине келип, Курманбек тынч алар жагына карап башын жөлөр киши жок талаада калгандыгына арман кылып бир айтканы:

«Кадырым сурар киши жок,
Калганым ушу турбайбы;
Кадыр түндө түш көргөн
Арманым ушу турбайбы...
Башымды жөлөр киши жок,
Калганым ушу турбайбы.
Баягы күндө түш көргөн
Арманым ушу турбайбы.
Эмгектүү жалгыз турбайбы,
Жоо сайган эгиз турбайбы;
Жоголчу жалгыз турбайбы...
Жалтанбаган баатыр баш
Жаман аттан муңайды...
Жаратпай калсын жалгызды,
Жалгыз адам жардырып,
Алдырат экен намызды...
Атам какбаш бербеди,
Чаалыкпас Тору ат чалышты.
Аталаштан алтоо бар,
Айрылбады кантейин,
Аталашым жогунан
Кайрылбады кантейин..
Энелештен экөө бар,
Айрылбады кантейин,
Энелешим жогунан,
Кайрылбады кантейин!.,
Ат бербеген капыр чал
Алты ай кесик оорусун,
Аргымагың Тору атты
Кулдарың минип жоорутсун,

¹-- Ү д ө ө - көздөгөн максат, тилек деген мааниде.

Маа бербеген Телтору ат
Кара ашыңа союлсун,
Маа бербеген олпогуң
Дооронуңа коюлсун,
Көрүстөнүң төбөсү,
Эки күн калбай оюлсун..
Маа бербеген тулпарың
Көр байгеңе чабылсын,
Маа бербеген олпогуң
Сөөгүңө жабылсын
Маа арнаган каргышың
Өз башыңа табылсын..
Аяган Телтору атыңды
Кулдарың минип жарасын;
Эшигинен жем таппай,
Элдин көзүн карасын;
Ак кепиндеп, аруу жууп,
Көмөр кишим болсочу.
Кадырым сурап кашыма,
Келер кишим болсочу..
Кара көзүм өчкөнчө
Көрөр кишим болсочу..
Кара жерди кең оюп
Көмөр кишим болсочу».
Эрдин кесе тиштенип,
Чымындай жанга күч келип;
Имерилип Курманбек,
Ойлонот акыл изденип..
Көөдөнүн найза аралап,
Көкүрөгүн жаралап;
Көөдөнүнөн кара кан
Көп куюлат салаалап.
Көзүнөн аккан кандуу жаш
Эки беттен талаалап.
Өөдө турар жайы жок,
Жылып барат Курманбек
Эси оосо дем алып,
Тынып барат Курманбек.
Басарына дарман жок
Жылып барат Курманбек,
Акылы эсин аярлап,
Тынып барат Курманбек.
Эңиширек жер болсо,
Жыгылып кетет куланып,
Жараатынан жай таппай,
Жатып калат суналып.
Найза тийген жарасы
Шишик басты уланып..
Таң агарып атканда
Тамам жылдыз батканда,
Барып жатты Курманбек
Кара жолдун боюна,

Каруусу кетип шалдырап,
Өлүм түштү оюна,
Жан талашып суналып,
Түшүп кетти бир аңга!
Талатам деп чочунду,
Бөйү чаян, жыланга.

Аңга түшүп кетип, жолду көрө албай, аңдын ичинде
калып бир жапыс жеринен тырмалап чыгып, эс алып,
жээгине башын жөлөп олтурду. Кашкар жактан калың
караан келе жатканын көрүп, көңүлүн сергитип, эчен төөгө жүк жүктөгөн
соодагер кербенчи экендигин тааныйт.
Кербендердин алдында кырк жигити бар, кара жоргого
алтын жабдык салынып арылдатып өтүп бара жаткан
бирөөнү көрүп Курманбек башын көтөрүп, бир айткан
сөзү:

— Айланайын кербендер,
Алыс жерден келгендер,
Алсыздын жүзүн көргөндөр,
Ажал жетип өлгөндү ,
Ак кепиндеп көмгөндөр.
Кагылайын кербендер,
Кашкар жактан келгендер.
Кара жолдун боюнда,
Кайыпка кайыр бергендер:
Каза жетип өлгөндү
Кайыр кылып көмгөндөр.
Келип көргүн көзүмдү,
Келип ук айткан сөзүмдү;
Итке, кушка жем кылбай
Катарыман кем кылбай,
Ак кепиндеп аруу жууп,
Айпооч¹ салып, белими бууп,
Соопко жакыл болсоңор
Көмө кеткин өзүмдү.
Келип көрө кеткиле
Нурлуу шейит өңүмдү,
Ачып кеткин кербендер
Арманда жаткан көңүлдү:
Итке, кушка жем кылбай
Көмө кеткин сөөгүмдү.
Бечаралык карыптык,
Бешенеме жазылды.
Келип көргүн кербендер
Көзүмдөн аккан жашымды.
Жалгыз атым өчүрүп,
Жардын боорун көчүрүп,
Сооптун жайын ойлонуп,
Жашыра кеткин башымды.

¹ Ай п о о ч — өлгөн адамдын башын бууган жоолук.

Көмбөсөң да кербендер
 Көрө кеткин жарымды;
 Белгисин айтып берейин.
 Алтын ооз калаамды.
 Бир имерип көрө кет
 Алты жашар баламды.
 Алганым шордуу сураса
 Айтып, кой менден саламды.
 Айланайын кербендер,
 Тийгизе кеткин пайданды.
 Табалбадым айламды,
 Жүрөгүм канга майланды.
 Көкүрөктөн бир ыкшап,
 Сууруп ташта найзамды.
 Айланайын кербендер
 Угар болсоң арзымды:
 Убайымдуу карыптан,
 Арыз угууга барсыңбы?

Кербендер сөзүнө кулак салып, Курманбектин жанына келди. Аңгыча эчен төөлөрдүн жүгү менен кырк кербен дагы кирип келди. Ал келе жаткан Кашкардын

ханы Аккан. «Курманбек досума учурашпаганыма алты жыл болду, зайбы эркек төрөду деди эле, баласын көрүп досума учурашып келейин»—деп, кырк төөгө кызыл дилде, кырк төөгө кызыл кымкап шайы, кырк төөгө кызыл памил чай жүктөтүп, Курманбектин баласына бир кызыл жорго тай, бир кара жорго тай алып келе жатып; Курманбек калмак менен урушуп жатат деген кабарды утуп, жардам берер бекемин деп күн-түн дебей катуу жол жүрүп келген. Аккан Курманбектин сөзүн угуп, кырк жигити кырк кербенине карай айтып турган сөзү:

«Бизди, бизди дегендер,
 Биздин камды жегендер;
 Калмактан тарттың кайгы-зар,
 Кандай досум болсоң да
 Карууң барбы таанышар?.,
 Кара канга жуулган
 Кагаздай бети кубулган,
 Кайсы досум болосуң,
 Канат жайып эңиштеп,
 Учканы турган сонорсуң;
 Кызыл каны чубурган,
 Топуракка жуурулган,
 Как жүрөгү жаралуу,
 Заманасы куурулган,
 Сен кайсы досум болосуң?
 Кекенишкен калмактар,
 Кетириптир батыңды¹,

¹ Б а т ы — кадыр, барк, бедел деген мааниде

Чыдай албай дос дейсиң,
Чын эле бейлиң жакынбы,
Анык мага таанытып,
Айтып бергин атыңды...
Алып бергин катыңды,
Катыңды окуп билейин;
Айтып бергин атыңды...
Атыңды угуп билейин
Кайрылышар дос болсоң,
Курмандык айтып жанымды
«Кудайдан» чындап тилейин;
Куру эле мени дос дейсиң
Ким экенин билейин.

Тааный	албай	сурап,	көңүлүн	улап,	Аккан	токтолду.
Курманбектин	таза	немедей	Шер	байлап	оңолуп,	отура

калып Аккан досун карай кайра айтканы:

—Айланайын жан досум,
Ажырашпас хан досум,
Абалымды таанысаң
Аттан түшө кал досум.
Бурадарым сен элең,
Бир кучактап ал досум...
Аттан түшүп башымды
Жөлөр досум келиптир;
Айнектей көзүм өткөнчө
Көрөр досум келиптир.
Ажал жетип мен өлсөм
Көмөр досум келиптир.
Калкалап кара башымды
Жөлөөр досум келиптир.
Кара көзүм өчөрдө
Көрөр досум келиптир.

«Бул Курманбектин кызматын айтат, Курманбек болсо атын айтар эле деп тааный албай дагы бир абалын сурайын» — деп Курманбекти карай Аккандын айткан сөзү:

—Жоодураган көзүңдөн,
Дагы бир айтчы угайын;
Жанагы айткан сөзүңдөн,
Хан Курманбек сен болсоң
Кагылайын өзүңдөн,
Мен садага кетейин.
Кайгыда жаткан кезиңден
Айнектей болгон көзүңдөн,
Ачыгын айтчы угайын
Абалкы айткан сөзүңдөн,
Асыл досум сен болсоң,
Айланайын өзүңдөн,
Мен садага кетейин,

Араң жаткан кезиңден...
Тааный албай турамын
Дагы кайта сурадым;
Кара таандай калмактан
Кай себептен суладың?
Как жүрөгүң жаралуу,
Кайрыларым сен болсоң
Кантип чыдап турамын...
Жалбырап найза тепчиген,
Жаралуу экен жүрөгүң,
Жаман алда жатыпсың,
Ким экениң билбедим...
Кан жөткүрүп жатыпсың
Кайтканбы сенин тилегиң.
Куу найзага чиренип,
Бүткөн бой канга ширелип,
Жүрөгүңдө найзанын,
Сыныгы турат тирелип.
Башын чайкап Курманбек
Сез баштады термелип...
«Менин жайымы сурасаң,
Теңтуш досуң Курманбек,
Тентек чал Тейит ат бербей,
Дегеле шорум курган бек;
Тер ордуна кан агып,
Теңирим чындап урган бек.
Куу найзага чиренген
Курдашың досуң Курманбек;
Куу баш чал каргап ат бербей
«Кудайым» чындап урган бек!
Куу найзага чиренип
Кубатым кетип турган бек!
Мен Курманбек курдашың,
Атам каргап ат бербей
Көздөн акты кан жашым,
Көбүктүү кара кан кетип,
Көрдөй болду бир башым.
Мен Курманбек жан досуң,
Сен элең Аккан хан досум.
Аныгы эми таанысаң,
Аттан түшө кал досум,
Араң жаткан күнүмдө
Бир кучактап ал досум.
Мен Курманбек дегенде,
Жыгылып кетти шалк этип,
Алтын купа жүрөгү
Чыгып кетти жарк этип,
Көмөлөнүп бек Аккан,
Көзүнөн кара жаш кетип,
Курманбектин алдына,
Жатып калды суналып,
Ала салып бек Аккан

Аркы-терки куланып,
Кырк жигит менен. кырк кербен,
Барысы келди куралып.
Көңүлдө жок бузуктай,
Көргөндө көөнү кызыктай,
Курманбекти бек Аккан
Кучактады мышыктай.
Мышыктан бетер кучактап,
Кагылайын досум деп.
Кайта-кайта кылчактап.
Жөлөп турат башынан.
Ак жоолугун булгалап;
Арытып турат бек Аккан,
Көзүнөн аккан жашынан,
Эчен ирет толгонуп,
Ажырабайт кашынан.
— Кан куюлган койнуңду;
Шалкылдатпай жан досум
Жогору көтөр мойнуңду,
Калмак менен бет алып.
Бир көрсөмчү ойнуңду.
Жан досумдан айырып.
Жараткан эгем өзүмдү,
Жалгыз кылып койдуңбу,
Кече кысылып аткан күнүмдө,
Кытайга кыргын салганым,
Кылчайып өчүм алганым.
Чымачын ханды түшүрүп,
Кылычтаган балбаным,
Кырааным сенден ажырап,
Курусун жалгыз калганым.
Кайтпаган жоодон жалтанып,
Кара кулак шер элең,
Калдайлаган калмакты
Каратып чапкан эр элең.
Кашкардагы Акканга
Канагымы чапсам дээр элең...
Кылычын чапчу эр элең,
Кыргыз, кыпчак кашкардын,
Кара шаар Камбылдан
Калмакты кошо башкардың,
Капилет жалган дүйнөдөн,
Кантейин досум Курманбек,
Кайта турган баштандың...
Калмактын ханы Дөлөндү
Жаралуу кылып жалынткан.
Оогандын ханы Бакбурду
Оодара сайып багынткан.
Кыйыгына тийгенде
Кыраным досум Курманбек,
Кырк жигитин жабылткан.
Шилекейиң чубуртчу

Тосуп турган колума.
Хан досум сени өлдү деп,
Кантип айтам тобума,
Кандай күнү жол тартып,
Каршы чыктым жолуңа,
Мен алыста болсом да,
Медер элең белиме.
Жатып калган экенсиң,
Кара жолдун жээгинде,
Хан досум сени өттү деп,
Кантип айтам элиме.

Аккан акыл-эсин жыйып, эки жагын караса кырк
кербен, кырк жигит аң-таң калышып, турушканын көрдү.
Аккан кербендерин, жигиттерин чакырып алып, төөлөрүнүн жүктөрүн түшүрүп
жыйдырып, Курманбектин бүткөн боюндагы каткан кан, топурактарды жуудуруп,
таза кийимдерден кийгизип, көңүлүн сергитип туруп «жүргүн досум үйүңө алып
кетейин» деп, Курманбекти карай Аккандын айтканы:

— Жүрөгүңдү найза аралап.
Жүлүнүңдү жаралап,
Калыптырсың талаада,
Алып кетем жүрүгүн,
Алты жашар балаңа.
Айыгар болсоң жарадан
Аккан досуң садага.
Кызыл жорго тайымды
Минбейсиңби жан досум,
Кызыл кымкап шайымды
Кийбейсиңби жан досум,
Кытайдан келген жайымды
Билбейсиңби жан досум!
Кыялданып жазылып,
Күлбөйсүңбү жан досум.
Кылчайып үйгө кетели
Жүрбөйсүңбү жан досум.
Кара жорго тайымды
Минбейсиңби жан досум,
Кара кымкап шайымды
Кийбейсиңби жан досум,
Кашкардан келген жайымды,
Билбейсиңби жан досум,
Кадимкидей жазылып,
Күлбөйсүңбү жан досум.
Канышайга кетели,
Жүрбөйсүңбү жан досум!
Канышайдын колуна
Тапшырайын саламат,
Орто жолдо турасың,
Оодарылып аманат,
Ушул арман эмеспи,
Урушка миндиң жаман ат,
Алган жарың Канышай,
Досум, көрүп калсын көзүңдү,

Убайымдуу бейбагың,
Уксун керез сөзүңдү.
Айыктырып алалык
Досум, колдон келсе өзүңдү,
Как баш атаң ат бербей
Кесиптир досум демиңди,
Алты жашар жалгызың,
Уксун керез кебиңди,
Аман-эсен айыксаң
Айбалыдай калмактан
Алабыз го кегинди.

Кетүүгө алы жогун билгизип Аккандын колунан кармап Курманбектин өз
керээзин айтып турганы:

— Атам какбаш ат бербей,
Калдым кара талаага,
Менден салам айта бар,
Каралдым жалгыз балага.
Сенин таза жаныңа
Жарадар жаным садага.
Кызыл жорго тайыңды
Мине турган алым жок;
Кызыл кымкап шайыңды
Киерге бүтүн далым жок.;
Кызыл памил чайыңды
Иче турган чагым жок.
Кара жорго тайыңды
Мине турган алым жок,
Кара кымкап шайыңды
Киерге бүтүн далым жок,
Кара памил чайыңды
Иче турган чагым жок.
Мен бул жерде өлөрмүн,
Өлгөндөн кийин көмөрсүң,
Ал Канышай бейбакка
Угузганы жөнөрсүң,
Жалдыраган жалгыздын
Досум, жаш калганын көрөрсүң
Топурагы чаңдаган,
Турпандын жайык талаасы,
Туурасы бийик чоң коргон,
Туйгунуң досуң калаасы.
Туурунан шаңшып ач калган
Тумшугу жоктун баласы,
Туюктанып өлдү де,
Душмандын сайган жарасы,
Топуракка төгүлүп,
Тунараар, көздүн карасы.
Кара адырдын талаасы,
Карчыты бийик чоң коргон
Хан досуңдун калаасы.
Какшанып жалгыз ыйлаган

Мен шордуунун баласы,
Кабылдап кетип өлдү де,
Калмактын сайган жарасы
Кара жерге төгүлүп,
Кашаяр көздүн карасы.
Жолдо коргон көрүнсө
Тийип өткүн четинен,
Жолдо ыйлаган баланын
Сүйүп өткүн бетинен.
Адырда коргон көрүнсө
Тийип өткүн четинен,
Алты жашар жалгыздын
Сүйүп өткүн бетинен.
Кыз экенде жол кошкон
Кыяматты болжошкон;
А, Канышай бейбакка
Айрылдың деп бир угуз,
Кызыл чаар жолборстон,
Абалы жашта жол кошкон,
Акыретти болжошкон,
Айрылдың деп бир угуз
Азуусу болот жолборстон.
Катын деле болсо Канышай
Ээлеп турсун ааламды,
Эл журтума мен жактан
Айтып өт досум саламды.
Ардактап жакшы багып ал
Аркамда жалгыз баламды.
Курдашын өлдү дегенде
Канышай өлөр мен үчүн;
Каралдымды тапшырдым
Хан досум Аккан сен үчүн
Калмактан кантип жан сактайт
Кайгырам калган эл үчүн.
Эрбейгенден сербейген,
Эбелек башы калем деп,
Эсине алып жан досум
Эли журтка салам деп.
Эркелетип багып ал
Эмгектүү жалгыз баламды.
Камыш башы калем деп,
Калын элге салам деп,
Ханы жок каран калышкан
Калын эл сага жаман деп.
Кадырымды сыйласаң,
Кор кылбай жакшы багып ал
Каргадай жалгыз баламды».
Айласын таппай бек Аккан
Заманасы куурулуп,
Чыдабай турат Курманбек
Чымындан жаны урунун.
Жүрөгүнөн кызыл кан

Оргуп-оргуп чубуруп,
Онтоо кирди чыдатпай,
Нурдуу жүзү кубулуп.
Тилден калды Курманбек,
Сүйлөйүн десе алы жок;
Баштакыдай Акканга
Арманын айтар табы жок,
Баш көтөрүп козголуп,
Оңоло турган чагы жок.
Башын жумшак баштантып,
Башына маамык жаздантып,
Багып турат бек Аккан
Эки көзү жаштанып.
Алың кандай досум деп,
Арман менен сөз айтып,
Ыйлап турат бек Аккан.
Кырк кербенин жигитин,
Жыйнап турат бек Аккан,
Жан бурадар досум деп,
Сыйлап турат бек Аккан.
Бүткөн бойдун баарысын
Тазалап жакшы жуудурду.
Береним деп эр Аккан
Белин оңдоп буудурду.
Айыктырып аларга
Эч бир айла таппады;
Он эки, он үч күн болду
Айланышып бакканы,
Күндүзүндө толгонуп,
Түн уктабай сактады.
Түйшүгүн тартып бек Аккан
Досчулугун актады.
Курманбек баатыр көз ирмеп:
Жаным жаман кыйналды.
Жакын келчи досум — деп,
Азыраак калды жан — досум,
Айрылышар кезим — деп,
Кызматың кетпес сөөгүмдөн,
Ыраазылык суранып,
Ыраазы болгун өзүң деп.
Өлүп бара жатса да
Жан досуна кубанып,
Кан түгөнүп бетинен,
Суру канып кубарып,
Каухардай болгон асыл көз
Кетип барат тунарып...
— «Кыйналдым досум сууруп
Жүрөгүмдөн найзаны.
Таппай жатам кыйналбай
Бачым өлөр айламды.
Кетирип барат куу найза.
Жанымды кыйнап шайманды..

Кырк кербенин келгин деп,
Кыраан Аккан чакырды,
Кырк жигит деп бакырды,
Кыяматтык жан досум,
Кылчая турган күн барбы?
Айтпайсыңбы акылды,
Же жан досумдун найзасын,
Сууруп алсам макулбу?»
Көп ойлонуп бек Аккан,
Тегеренип ыйлады.
Найзаны сууруп алууга,
Артын ойлоп кыйбады.
Акыл менен жеңдирип,
Көзүнүн жашын жыйнады.
Бошоп кетип баратат
Курманбектин шайманы,
Айыктырып аларга,
Таппады Аккан айланы.
Ыкшап туруп жүрөктөн
Сууруп алды найзаны...
Колу, буту суналып,
Кор дей түшүп кубарып,
Кош чөйчөктөй эки көз
Жумула түштү тунарып.
Бурадары Курманбек
Жатып калды буралып.
Көбүктөнгөн көк түтүн
Чыга түштү бур этип.
Чымындай жаны чыркырап,
Чыга түштү чыр этип.
Аккан баштап бардыгы
Өкүрүп турат чур этип.
Кырк жигитти таратып
Туш-туш жакка чаптырып,
Турпан менен Кашкардан,
Түрдүү уста таптырып.
Даярдатып күмбөзүн
Бүтүрдү кошо чак кылып...
Күмбөзүн көркөм салдырды.
Көргөндүн көзүн талдырды.
Кереги менен жарагын
Кең Кашкардан алдырды.
Кылычынын сүрөтүн
Күмбөзүнө илдирди,
Кыямат кеттиң досум деп,
Кызматын жаза билдирди.
Сагана¹ кылып койдуруп,
Таманын терең ойдуруп,
Казыга кепин бычтырып,

¹ Сагана - мурзөнүн үстүнө эстелик орнотуу.

Калың элин чыкырып,
Сөөгүн таза жуудуруп,
Ак кепинге салдырды,
Баш аягын буудуруп,
Койду досун күмбөзгө.
Күмбөзүн салган устаны
Акысын берип узатты.
Кан Курманбек досуна
Аянбай кылды кызматты.
Алтын ооз чоң коргон
Калаасын көрүп кетем деп,
Акырет кегкен досумдун
Баласын көрүп кетем деп,
Калың, кыргыз, кыпчактын,
Арасын көрүп кетем деп,
Кырк жигитин ээрчитип,
Кыраан Аккан жөнөдү,
Кыямат кетти колунан,
Кылчайышар көмөгү,
Калмактын өлүп колунан
Кайырлашкан өнөгү...

Аккан күмбөздөн жөнөп, Курманбектин калаасына
келе жатканда, Канышай күнүгө мунаранын башына чыгып барып, туш-тушка
дүрбү салып, ханынан кабар болбогон соң акылынан танып, кийимчен жатып
табыттай
катып, жүрдү эле. Ошо күнү да дүрбү салып отурса бир
топ жан келе жатат. Жакындап келгенде Аккан экенин
тааныды. Канышай: «Курманбекти Аккан тирүү болсо
көрүп, эгер өлгөн болсо көмүп келе жаткан чыгар, жамандык жакшылыгын
аяшым Аккандан угамын го» деп, кырк катын менен чыга калып Канышайдын
Акканга учурашып Курманбекти сураганы:

— Ай кыядан тамамбы
Алтын айнек нур жүздүү,
Аккан аяш аманбы?
Хан Курманбек досундан
Биле алдынбы кабарды.
Күн кыядан тамамбы,
Күмүш айнек нур жүздүү,
Аккан аяш аманбы?
Ардактап сүйгөн досундан
Алдын бекен кабарды.
Кереметтүү жан элең,
Керектеш Аккан хан элең,
Бактысы артык далайдан,
Багынчу эле далай хан.
Алтын боолу ак туйгун,
Тынарым аман бар бекен.
Айчыгы алтын саябан¹,

¹ С а я б а н — чатыр

Чынарым аман бар бекен?
Айчылыктан көрүнгөн,
Мунарым аман бар бекен,
Абалын кандай болду деп,
Суарым аман бар бекен.
Күмүш боолуу көк туйгун,
Тынарым эсен бар бекен.
Көлөкөлүү саябан,
Чынарым эсен бар бекен?
Күйүтүң кандай болду деп,
Суарым эсен бар бекен?
Күнчүлүктөн көрүнгөн,
Мунарым эсен бар бекен?
Көрүнбөсө жалгызым
Кандай күндө калды экен...
Тирүү болсо келет деп,
Тилегиңди берет деп,
Өлгөн болсо жалгыздын
Айтып койгун аныгын,
Өзүң келе жатканда,
Алыскы жолдон тааныдым.
Баштагыдай бейлиң жок,
Басыгыраак калыбың,
Баш көтөрбөй муңайып,
Жашыгыраак калыбың...
Ошо хан Курманбек досуңду
Тирүү болсо көрдүңбү,
Ажалы жетип күн бүтүп,
Өлүп кетсе көмдүңбү?
Анык өлсө досуңду
Угузганы келдиңби.
Корксо жүрөк айрылбайт,
Колдон кеткен кайрылбайт,
Сүйүнсө маңдай жарылбайт,
Тагдырдан шору арылбайт.
Кеткендер кайта табылбайт,
Мен кайгылуу шордуу күң,
Асыл төрө бегинин,
Аманын билбей зар ыйлайт...

Аккан Канышайдын билгичтигине ыраазы болуп, көңүлү толуп,
Курманбекти угузуп турган жери:

— Жазууңа көндүм алданын,
Көтөрдүм өлүм салганын,
Көрбөгөнүм бир арман,
Көк жал баатыр досумдун
Калмакты кыраан чалганын.
Жанында турган катындар
Аяштын колун кармагын.

Беш тырмагын салбасын,
Бетин үзүп албасын,
Беренинен айрылган
Бейпайга түшө калбасын
Он тырмагын салбасын,
Оң бетин үзүп албасын.
Оёнунан айрылган
Отко түшө калбасын.
А дүйнө кеткен Курманбек,
Берди эле менден саламды.
Бери алып кел Канышай
Бегинден калган баланы...
Беренинен айрылган
Бейпайда бейбак аманбы?
Арманда кеткен Курманбек,
Айтты эле менден саламды.
Алып келчи Канышай
Асылдан калган балаңды!..
Алганынан айрылган,
Азабын тартып кайгырган,
Арсыз бейбак аманбы?..
Кара адырдын талаасы,
Как ушубу Канышай,
Кан досумдун калаасы?
Кабылдады амал жок
Калмактын сайган жарасы.
Кара жерге төгүлүп,
Кашайды көздүн карасы...
Кайсы экен бери алып кел
Ханымдын жалгыз баласы...
Топурагы чаңдаган
Турпандын жайык талаасы,
Туурасы бийик чоң коргон,
Туйгунумдун калаасы,
Туюктанды айыкпай
Душмандын сайган жарасы.
Топуракка төгүлүп,
Тунарды көздүн карасы...
Кайсыл экен алып кел
Туйгун достун баласы...
Жолдо коргон көрүнсө
Четинен тийип өт деген.
Жоодон калган жалгыздын
Бетинен сүйүп өп деген,
Бери алып кел балаңды
Береним досум Курманбек,
Менден айткан саламды;
Бетинен еөп сүйөйүн,
Медер кылып жүрөйүн,
Бегимдей белги таппасам,
Калмакты карай жүрөйүн,

		Хан Дөлөндү өлтүрүп, Досумдун кунун төлөйүн...				
Ошондо	Канышайдын	жүрөгү	кабынан	чыгып	кете	
жаздап,	көзүнөн	жашы	талаа-талаа	болуп	агып,	айтып
турганы:						

— Анык эле өлсө жалгызым,
 Аял деле болсом мен бейбак
 Аркамда турат ойлонсом,
 Арым менен намызым.
 Адамдын кылар ишиби
 Алганынан айрылып,
 Ары жок жесир калышым...
 Аруу¹ жесир болгунча,
 Ары жок атка конгуча,
 Жаңыртып эрге тийгенче,
 Жазыгын тартып күйгөнчө,
 Жаман жерге кор болуп,
 Жалдырап ыйлап жүргөнчө,
 Которуп эрге тийгенче,
 Кордугун санап күйгөнчө,
 Жаман эрге кор болуп,
 Комутта калып күйгөнчө.
 Арка чачымы тарайын,
 Ажалсыз өтө калайын,
 Акырет кеткен жалгыздын
 Аркасынан барайын,
 Ары жок жесир атыгып,
 Кимдин көзүн карайын?..
 Желке чачымы тарайын
 Жетпесе ажал мейличи,
 Жарынып өлө калайын,
 Шейит өлгөн жалгыздын,
 Жетегине барайын,
 Шерменде жесир дедирип,
 Кимдин көзүн карайын...
 Деп ошондо Канышай,¹
 Ок тийгендей тырп этип,
 Уу ичкендей шылк этип,
 Таранчыдай тырпырап,
 Анда-санда чыркырап,
 Жанындагы кырк катын,
 Жалпы ыйлады зыркырап,
 Айласы кетип бек Аккан
 Андан ыйлап буркурап,
 Жанындагы кырк жигит,
 Жалпы өкүрдү чуркурап...
 Анык өлгөн экен деп,
 Аркасынан кетем деп
 Үйүн карай жүгүрүп,

¹ Аруу — күнөөсүз таза.

Үч жыгылып бүгүлүп,
Үшкүрүктүү кара бет,
Өз жанынан түңүлүп.
Кейишин бейбак ойлонот,
Керегенин башында,
Кыны менен жойболот.
Кармап алып сабынан,
Сууруп алып кабынан,
Үмүтүн үзүп жанынан,
Чочубай ажал табынан,
Как жүрөккө малды эми,
Кандан мурда жан кетип,
Канышай жатып калды эми.

Курманбектин	баласы	алты	жашар	Сейитбек	апасы
Канышайдын	башынан	жөлөп	алып,	атасы	Акканга

карап, буркурап ыйлап айтып турган жери:

Аяш атам эр Аккан,
Атайы келдиң ыраактан,
Атынын жайы жок үчүн,
Атакем өлсө тыяктан,
Күйүткө чыдап туралбай
Апакем өлдү быяктан.
Багат эле атакем
Балапанча асырап,
Байкуш жетим не болом
Кара көзүм чачырап,
Калдымбы каран талаада
Ата-энемден ажырап?..
Курманбектин баласы
Мен жаш жетим Сейитбек,
Кабарын айттын атамдын
Калмактан болду шейит деп,
Кара жолдун боюнда
Салынды көчпөс бейит деп,
Жашымда калдым карасыз,
Жайымды кантип табасыз
Жалдыраган жетимди,
Каякка алып барасыз,
Кантип өсөт көңүлүм
Карыптык менен санаасыз...
Кошо алып жаныңа,
Кор кылба как баш чалыма
Караган эмес как баш чал
Баласынын алына,
Аяш атам эсенби?
Армандуу менин багыма,
Алтыдан тумар тагып ал,
Ардактап жакшы багып ал,
Жетиден тумар тагып ал,
Жетилтип жакшы багып ал,
Жаман кийим кийгизбе,

Жалчыңдын тилин тийгизбе,
Жаман чобур мингизбе,
Жарты шаар билгизбе,
Тоң моюн чобур мингизбе,
Тосун шаар билгизбе.
Кара чапан кийгизбе,
Катындын тилин тийгизбе,
Катыныңа тилдетип,
Карыптык көөнүм зилдетип,
Кара жанды күйгүзбө!

Аккан ак кепиндеп, аруу жууп, Канышайды көмдү
да Тейит чалды карай жөнөдү. Барса чал чатырап отурган экен. Салам айтып,
Курманбекти угузуп, Тейитбекке
Аккандын айтып турган жери:

— Атсалоому алейкум,
Ай кыядан тамамбы?
Алтын айнек нур жүздүү
Аяш атам аманбы?
Атыңды бербей сулаттың
Арканда жалгыз балаңды!..
Күн кыядан таманбы,
Күмүш айнек нур жүздүү
Аяш атам аманбы?
Күлүгүңү бербей сулаттың
Күнөөсүз жалгыз балаңды.
Күлүстөн кеткен балаңды
Угузганым жаманбы?
Телтору аттын жогунан
Кайып болду Курманбек.
Теңдиксиз жоонун колунан,
Майып болду Курманбек,
Тулпарынын жогунан,
Кайып болду Курманбек,
Душманынын колунан,
Майып болду Курманбек!

Анда Курманбектин атасы Тейитбек «Телтору атымдын жаны тынган экен,
«Теңирим» жакшы кылган экен Курманбек кулаган экен, душманым сулаган экен,
тилегим кабыл келген экен» — деп сүйүндү. Аккан кекетип
какшык менен чалга кайра айтканы:

— Ай кыядан кесенби,
Алтын айнек нур жүздүү
Аяш атам эсенби?
Акырет кеткен досумдун
Артынан сени жесемби!..
Күн кыядан кесенби,
Күмүш айнек нур жүздүү
Аяш атам эсенби?
Күлүстөн кеткен досумдун
Чал сени күйүтүнө жесемби!..
Алтын чалгын канатың,

Кайрылган чалым эсенби?
Атын бербей уулунан
Айрылган чалым эсенби!
Күмүш чалгын канатың,
Кайрылган чалым эсенби?
Күлүгүн аяп уулунан
Айрылган чалым эсенби!
Алтын соот күрөөкөң,
Сөгүлгөн чалым, эсенби?
Күлүгүн аяп уулунан,
Бөлүнгөн чалым, эсенби?
Уулуна кара санаган,
Душмандын көзүн караган,
Сени жакшы көрөбү,
Бул олтурган аламан?
Кимиси көрсө өзүңдү,
Өлтүрбөйбү талаадан!

Чалдын ачуусу келип: «Менин уулумду угузганы келбей эле, мени өлтүргөнү келген экен го, сени кошо жайлайын» — деп кылычын алып катуу жүгүрүп жеткенде жыгылып кетип Аккандын калтар кара жоргосунун башын алып түшүп калды. Ошондо Аккандын ачуусу келип, айкырык салып, кырк жигитине айтып турган сөзү:

«Кайда кеттиң кырк жигит,
Кармагыла чалымды,
Кетирди менин алымды.
Төбөңдөн урган чунак чал,
Төгө, жазды канымды.
Тегеректеп тепкиле,
Бардыгың тытып кеткиле,
Сакал, мурут, чач койбой,
Маңдайына каш койбой,
Искек менен тергиле,
Азабын колго бергиле».
Телтору атты бек Аккан,
Акырдан чечип алдырып,
Ат бербеген как баштын
Бутуна кишен салдырып,
Бутундагы кишенден,
Өз баласын унутуп,
Бир жылкыга ишенген,
Куйругуна байлады,
Ою жаман оройду,
Ой менен тоого айдады...
Оройлугун билген соң,
Ошентип Аккан жайлады...
Башы калды балжырап,
Ар мүчөсү ажырап,
Теке жоомарт Телтору ат,
Каршы-терши тепкилеп.
Как баш чалдын өлүгүн

Карга, кузгун, ит, куш жеп,
Элинин баары сүйүндү
Сооп болду чалга деп...

Жетилтип туруп, калмактан досумдун кунун кууымун
деп, Аккан Курманбектин баласы Сейитбекти алып шаарына жөнөдү.